

ERDÉLY TÖRTÉNELME.

ÍRTA

KÖVÁRI LÁSZLÓ.

MÁSODIK KÖTET.

PESTEN, RÁTH MÓR,
KOLOZSVÁRIT , STEIN JÁNOS BIZOMÁNYA,
1869.

ERDÉLY TÖRTÉNELME.

MÁSODIK KÖTET.

Nyomatott az ev. ref. fótanoda betűivel.

TARTALOM

LEVÉLTÁRAINK MINT KÚTFŐK.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁRAINK.

	Lap.
A fejevári káptalané	VIII
A kolozsmonostori conventé	XV.
A főkormányshé	XVI.
A fiscalitások archívuma	XVII.
Az udvari levéltár	XVIII.

TESTÜLETI LEVÉLTÁRAINK.

Megyei levéltáraink	XIX.
Székelv székek levéltárai	XX.
A száz nemzeti és széki levéltárok	XXI.
Városi levéltárok	XXIII.
Egyházi levéltárok	XXIV.
Történelmünk folyamának szintere	1.

NTOLCZADIK KORSZAK.

AZ ANJOU-HÁZ URALMA.

1. §. Az Anjou-ház jellemzése	3.
2. §. I. v. Róbert Károly király (1310—42)	6.
Erdély ellene küzd (1310—31)	6—13.
Szervezés évei . (1331—42)	13—14.
3. §. I. v. Nagy Lajos király . (1342—82)	15.
Nápolyi hadjárata . . (1342—52)	16—20.
Moldva s Oláhkon ellen (1352—70)	20—26.
Családi céljai . . (1370—80)	26—28.
4. §. Mária királyné . . . (1382—85)	29.
5. §. II. Y. Kis Károly király (1385—86)	30.

KILENCZEDIK KORSZAK.

AZ ANJOU-HÁZ LEÁNYÁGA.

6. §. Előzmény	32.
7. §. Zsigmond király . (1387—1437)	33.
Trónalapítási küzdelme. (1387—1409)	33—42
Császári működései (1411—1419)	42—43.
Törökök és linssiták ellen (1420—34)	43—49.
Erdélyi népzendülés . (1436—37)	49—54.
8. §. Albert király . . (1438—1439)	54.
9. §. I. Ulászló király . . (1440—1444)	59.

TIZEDIK KORSZAK.

HUNYADIAK KORA.

10. §. Előzmény	67.
11. §. V. László király . . (1445—1457)	69.
Hunyadi kormányzósága (1446—52)	70—73.
László kir. uralma . . (1452—57)	74—82.
12. §. I. Mátyás király . (1458—1490)	82.
Szilágyi Mib. főkormányzósága (1458)	82—84.
Trónalapítási küzdelme (1458—64)	84—89.
Szervezés és forradalom (1464—67)	89—100.
Csehek elleni háborúi . . (1468—76)	100—111.
A török és császár ellen . (1477—90)	111—122.

TIZENEGYEDIK KORSZAK.

HANYATLÁSUNK NAPJAI.

13. §. A papság e korban	123.
14. §. II. Ulászló király . (1490—1516)	124.
15. §. n. Lajos király . (1516—1526)	143.
16. §. Utószavak	155.

LEVÉLTÁRAINK MINT KÚTFŐK.

Az első kötet elején történetíróink felett tartottam futólagos szemlét, itt levéltárainkról közök némi töredékeket: ott gazdag mezejét mutatám fel ismeretes kútfőinknek, itt tengerét a mondhatni még ismeretlen történelmi gyöngyszigeteknek.

Előttem a nálunknál szerencsésebb jövőkor lebegvén, hogy édes hazánk gyönyört! történelme annál hamarabb felderíttessék, nem vágom be magam után az ösvényeket, melyeket jártam; sőt jegyeket kívánok fenhagyni, mintegy lijmutatóul arra, hogy minél világosabb legyen, mennyire terjedt korunk buvárlata. Mert fájdalom, oly kevés a megfutott tér, hogy hazám fiatalai nem táplálhatják a görög ifjú azon fájdalmát, hogy elődei mit sem hagytak fenn kóditatlan.

Mert bár történetíróinknak szép számát mutattam fel, mindaddig, míg ezeknek kritikai kiadása nincs, míg levéltáraink nyomán Erdélynek Codex diplomaticusát össze nem állítjuk:— addig Erdély pragmática históriáját várni senkitől sem lehet. Kik addig dolgoznak, tentalusi szomjnak tesszük ki magunkat.

Azonban e munka, Erdély története kiaknázása, nem oly csekély munka, hogy azt egy két embertől, vagy csak egy egész nemzedék műkedvellő munkásságától is remélnünk lehetne. Mert bár Erdélynek oly történetbúvárai voltak, Benkö, Éder, gr. Kemény és mások, hogy akármely ország büszke lehetne reájok, hogy mégis igen sok maradt búvárlatlan, azt levéltáraink ide függesztett ismertetési vázlata is eléggé bizonyítandja.

Mit tehet a hon, a nemzet ennek elősegítésére, a jövő titka. De valamit tennünk kell. Mert hogy nagyban elkéstünk, hogy még a történetbúvárlatnak igen sok teendője van, míg a történetíró nagy nemzeti múltunkat méltóan ecsetelheti: szomorú szívvel ugyan, de légbövön leszek bátor mindjárt kimutatni.

Levéltárainkat, kezeltetésökhöz képest kétfelé oszthatjuk: országosokra és testületiekre. Országosok: a fejevári káptalané, kolozsmonostori con venté, a volt főkormányshé s végre az

ügynevezett fiscalítások levéltára, mennyiben ezek kezeltetésébe az országgyűlés elejétől fogva kisebb nagyobb mértékben befolyt, s mennyiben a három első okmányai országosan elismert levéltámokok, levélkeresők gondozása alatt álltak, kiktől a hon minden polgára az itteni leveleket másolatban kivehette.

Testületeik: a nemzetek, megyék, székek, városok, egyházi testületek levéltárai, mennyiben azokat az egyes hatóságok önbelátásuk szerint kezelték. Azonban történészed szempontból mindnyája országos, mennyiben az azokban rejlő adatok, okmányok az összes hazai közös történelmének oszthatatlan kincsei, mikép oszthatatlan a fájdalom és öröm, gyalázat és dicsőség, melyet a történetbúvárlat a hon érdekében követésre vagy visszariasztásra példaképp belőlök felmerít.

I. Országos levéltáraink

1. A fejevári káptalané.

E levéltárunk mind régisége, mind terjedelme, mind belbecsére, mind viszontagságokbani gazdagságára nézve első helyen áll, s mint ilyennek olvasóink engedelmével történetét valamivel hosszabban tárgyaljuk, még pedig azon megjegyzéssel, hogy a káptalan története mintegy középpontja több levéltáraink viszontagságainak ¹⁾.

E káptalan kezdetét az őskor azon szokásából veszi, miszerint a papság nem csak az okmányok kiállítója, de egyszerűszersmind öre is volt ²⁾. Ennélfogva levéltárak álltak fel a házában, ide szokták vala őseink minden fontosabb okmányaik eredetiét letenni, szükség esetében csak átiratban vették ki, s az eredetiek folyvást benmaradtak, mert az átiratok az eredeti hitelességével bírtak. Rakhelyül a templomok szentélye vagy toronyalja választatott. Ezek egyike volt Erdélyben a fejevári, mely az elválás előtt az ottani nagy templom jobb oldalán volt kamarában, az elválás után pedig a torony földszinti részében volt és van elhelyezve.

¹⁾ Tüzetesen leírták e káptalan történetét, s ismertették okleveleit: Szeredai Antal praepost ily czim alatt: Notitia Yeteris et Növi Capitali Ecclesiae* Albensis Transilvaniae, ex antiquis et recentioribus literarum monumentis eruta. A. Carolinse 1791. Ismét gr. Kemény József két kötetben ily czim alatt: Notitia Historico-diplomatica Arehivi et Litralium Capituli Albensis Transilvaniae. Cibin. 1836.

²⁾ L. okleveleket erre, Kemény, Notitia I, 85—90.

E templom állítólag még Szt. István alatt alapult, s hihetőleg azon időktől fogva egyszersmind okmányaink lerakó helye. Hogy az itten még meglévő okmány kincseket kellőleg méltányolhassuk, vissza kell gondolnunk azon viharokra, melyek e templom és levéltár felett átvonultak.

A legelső ismert csapást reá a IV. Béla alatti tatárdulás intézte, 1241-ben, mint a mikor Fejérvárral együtt a templom és levéltár is csaknem fenekestül felforgattatott ¹⁾).

A második nagy csapást a káptalan zsarlásaitól felbőszített szászok hozák, kik 1277. febr. 21-én Fejérvárt megrohanták, mintegy 2000 embert leöltek, le a papság nagy részét, a templomot felgyújták, s a káptalan okmányai egy részét elégeték más részét elvették ²⁾).

Ugyanezt ismételték 1308 februárjában. Az előbbi alkalommal a káptalan pecsétje is elveszett ³⁾). Az okmányokban szenvedett kárt azonban azon alapon, melynélfogva a káptalanban lévő vagy a káptalan előtt megfordult okmányokról könyv vezetett, a künn lévő s később ismét felmerült okmányok nyomán némileg helyre pótolák.

Ilyszerű viszonytárságok közt jött le e káptalan a XVI. századra, mikor Erdélynek Magyarországtól lett elválása s Isabella királyné Erdélybe szorulása s a reformatio elhatalmasodása következtében, Erdélyben a rom. kath. püspökség megszűnt, s a püspökség és káptalan javai az 1556. nov. 25-i kolozsvári országgyűlésen secularizáltak. Ez alkalommal a káptalani levéltár is világi tisztviselők kezére ment, kiket levélkeresőknek, requisitoroknak kezdték nevezni ⁴⁾).

Az 1601 -ik év új csapást mért e levéltárra. Básta és Mihály vajda goroszlói győzelmük után Torda mellett a Keresztes-mezőn tábort ütöttek, innen Mihály vajda Rác Györgyöt Enyed és Fejérvár elpusztítására küldvén: Fejérvárt a levéltárt feltörték, a királyok diplomáit, a török szultántól nyert s egyéb okmányainkat szerte szórák, össze vissza vagdalák, s azok a templomba kötött lovaik lábai alá kerültek. Melynek következtében az 1602. aug. 23-i medgyesi országgyűlésen elrendelék, hogy minden ember, kinél ily irományok lennének, azokat a jövő év első napjáig visszaszolgáltassa ⁵⁾).

Nevelte a hézagokat a hazafi párt azon ostroma, melyet

¹⁾ Rogeriii Carmen Miserabile. Cap. XXIV. Kemény, Notitia. 20.

²⁾ L. Történelmünk I. 140. Kemény, Nöt. I. 22.

³⁾ Kemény, Notit. I. 23—31.

⁴⁾ Kemény, Notitia Cap. I. 33. Az okmány kiadásának díjszabályát 1.

⁵⁾ Kemény, Not. Cap. I. 45. Notit. I. 40. 44.

Székely Mózes alatt Bethlen Gábor intézett Fejérvár ellen, mely alkalommal a templom és torony leégett, s a torony fedél nélkül maradván, az okmányok az esső nedvének lőnek kitéve. Ez okból a requisitorok 1604. febr. 3-án az egybegyűlt rendekhez figyelmeztetést intéztek, melyben a legmégjobb hazafi elkeseredéssel panaszoják, hogy a templomnak ajtaja nem lévén, a káptalan ajtaját mindegyre betörik, a leveleket hordton hordják, s a megmaradt három szekérnyi levél is maholnap a betörő essőnek lesz martaléka ¹⁾).

Básta kormánya nem sokat gondolt ily dolgokra, s a bekövetkezett Bocskai forradalom figyelme szintén egyebekkel volt elfoglalva. Az 1606-i országgyűlés felfogta ugyan ügyét, s az 1607. jún. 10-i kolozsvári országgyűlés is a helyreépítést s a requisitorok helyreállítását szintén szorgalmazd: mindazáltal a templom és torony helyreállítására az 1608. aug. 9-i fejérvári hongyülésig, úgylátszik, komolyan nem gondoltak; ekkor kimutatók a kívántató pénzalap forrásait, beszédéséről is rendelkeztek ²⁾; mégis Bethlen Gábor fejedelemnek lőn fentartva a végrehajtás, ki a templomot 1618—22-ben helyreállíttatá, a tornyot jelen magasságára emelteté, s benne a levéltárnak biztos helyet eszközölt ³⁾).

Azonban a hazánkat folyvást üldöző vész még itt sem szűnt meg felette pusztítani. 1658-ban Ali basa törökség és tatársággal tör Erdélyre, hogy II. Rákóczi Györgyöt trónjából kivesse. Fejérvárra ront, a fejedelmi palotát, Bethlen Gábor megbecsülhetlen könyvtárát feldulatja, a templom tornyait meggyűjtása, R felfedezvén a levéltár bevakolt ajtaját, népe az okmányokat halomra rakva hamuvá tévé. Szerencsénkre — mint Szalárdi Írja — az egyik káptalan, Toroczközi Ferencz a becsesebbeket már az előtt szekerekre rakatta s Szcbenbe szállította volt, legalább egy részét megmenté a hazának.

Ez időtől fogva a levéltár ott is maradt Szebenben, még pedig mint Kászoni János 1702. máj. 7-ről Írja, rendelenségben, s a közpusztítás s egyesek belenyúlása miatt már csak romja a réginek ⁴⁾. Mignem 1729-ben, a fejérvári püspökség és káptalan helyreállíttatása után, a levéltárt Szebenből haza hozták, helyrerakták, s 1729. máj. 6-kán viszont a régi egyházi gondozás kezdődött meg felette, megmaradván mellette a világi requisitorok ⁵⁾).

¹⁾ Okl. Kemény, I. 46. -) Kemény. I. 49 — 52.) Wolf.do Bethlen. V. 32 — 33.

²⁾ Kemény, Notit. I. 56.

³⁾ Oklev. Notit. Cap. I. 57.

Újra hozzàkezdtek a rendezéshez és kiegészítéshez. Mint Szebeni Ferencz 1733. nov. 7-ről írja, ez évre még nem jöttek vala rendbe, s még mind a fontosabbak kiválasztásával foglalkoztak ¹⁾).

1743. júl. 20-án Mária Theresia elrendeli, hogy a Liber Regiusok s egyéb közokmányokat mindenünnen a fejevári káptalan és kolozsmonostori conventnél összesítsék.

1744-ben a szebeni országgyűlés VII-dik articulusa az Approbata és Compilata azon törvénycikkelyeit, melyek a kanonokokat a levéltárak őrzőségétől eltiltják, eltörlik.

Az 1755-ki III. art. által, a már pusztulásnak indult eredeti és régi okmányok megmentésére elhatározzák, hogy azoknak kezdjék hiteles mássát venni, mely az eredeti hitelességével bírjon. Egy bizottmány a levelek osztályozása végett még azon évben ki is szállt, a történelmivé vált török kori okmányokat különválasztotta, s a levéltárból kitette ²⁾).

Ezen tizedelést még egy más is követte. Ugyanis Benkő Mihály, kanonok, 1785-ben azon hatáskört vítta vala ki magának, hogy a transumalandóknak kijelelt okmányok átírását egyedül maga kezére játssza. És a mellett hogy a hiános iratokat gondolata szerint kezdé kiegészítgetni, még azon ötlete is volt, hogy a kijelelt levelek egy részét kisorozá, s azokat a templom előreszében záratlan polezokra számüzé, honnan míg a felső sekrestyébe helyhezödtek volna, csak a nem vitt, ki nem akart³⁾. Ezeket később gr. Battyáni Ignác, a tudós erdélyi püspök, magának kikérte, azok átnézését kanonok Beldire bízta, ki három kötet adomány- és kiváltság-levelet, egy sereg fejedelmi kincstári számolatot szemelt ki, mit a káptalanba visszahelyeztek; e mellett a fejedelmek titkos levelei és utasításaiból, portai levelekből a gróf püspök négy kötetre valólt rendeztetett, s azt beköttetvén, a püspöki könyvtárba tételé, mely az ország a káptalanba visszahelyezése sürgetése daczára most is ott van ⁴⁾).

Az 1792-ki országgyűléssel felmerült szervezési munkálatok alkalmából a fejevári káptalan és kolosmonostori convent levéltárai kiegészítése s új rendezése is tárgyalás alá jött, s a 113-ik törvényezikk által megkérték a rendek a kormányt, hogy e levéltárak mellé a requisitorokat állítsa vissza, s a főkormányzszék, kincstár, udvari cancellária, községek s magánosok ⁵⁾

¹⁾ Okl. Notit. Cap. I. 58. -) Ugyanott 61—62.

²⁾ Kemény, Notit. I. 63.

³⁾ Részletesen ismertette gr. Kemény Nöt. II. 89—375.

⁴⁾ Gr. Teleki Mihály levéltáráról I. Notit, I, 110—120.

levéltáraibóli kiegészítését rendelje el; e mellett az akkor foglalkozó Systematica Deputatit megbízták, hogy a levéltárak mikénti rendezésére tervet készítsen¹⁾. E törvénycikre 1792. máj. 26-ról egy leirat kelt, mely bár e törvénycikket egész terjedelmében el nem fogadta; de a kiegészítés elvét magáévá tévén, a nyilvános levéltárak ily tartalma lajstromának készítését felterjesztés végett, jóváhagyta.

Ennek következtében 1793. febr. 11-kén az ország rendéi a Systematica Deputatit a munkával megbízták, élére gr. Teleki Mihályt helyezvén s mellé B e n k ö József történet-szünket adván, hogy a további munkálatokra alapot szerezzenek, kettőjüket a k.-monostori convent, Túri Lászlót és Báli a Sámuel a fejevári káptalan átvizsgálására kiküldék.

A nekik adott utasítás jövöre is figyelmet érdemel¹⁾.

A kinevezettek kiszálltak, munkához fogtak.

A kormány is a fennebbi törvénycikk alapján 1793. máj. 26-áról a kiegészítés iránt az illető levéltárakhoz rendelkezett. Következtében az erdélyi levéltárakban munkához fogtak. A nagy-váradai káptalan bejelentő, hogy nála Erdélyt illető semmi nincs³⁾; az egri káptalan, hová a leleszi convent levéltára kebleztetett, 1795. apr. némely transumptumokat át is küldött⁴⁾; s e kutatásoknak végül, többek közt, az az eredménye volt, hogy kisült, mikép a tractatusok s pacificatiók, melyek az erdélyi fejdelmek és austriai ház közt folytak, sehol sem találhatók. S csak annyi vigasztalás maradt ekkor fenn, hogy a mennyiben ezeknek kötelező erejük van, azon alakban a Corpus Jurisban nagyrészt feltalálhatók; de a történeti tényállás ismerésétől messzi estünk.

A System. Deputatio munkálkodása 1797. tájt megszűnt. 1803. febr. 5-ről a kormány leír, hogy miután a kezdett szervezés az elhanyagolt lajstromozások miatt nem folyhat, mind a káptalan mind a convctnél nézzenek utána, mennyire mentek e munkálattal, s a jövöre minden félévben a lefolyt munkálatról a kimutatást a főkormányzék elé terjesszék: következtében a káptalant püspök Márton fi József, a conventet Koszta István főkormányzék tanácsos vizsgálat alá vették. A püspök azon év apr. 30-ról alapos felterjesztésében úgy nyilatkozott, hogy a lajstromozás teljesen be van fejezve, s a jegyzőkönyvek pontosak; azonban a folyvásti hézagosság egyik okául jelelvén ki azt, hogy a levéltár mellett dolgozó szoba

¹⁾ Kemény, Notit. I. 65—8.

²⁾ L. Notit. I. 71—74. *) Notit. I. 265.

³⁾ 1605. 1629. 1637-ről Notit. I. 263.

nincs, s hogy a mostani requisitorok egyéb városi hivatalokra vannak szorulva s e miatt az okmányokon honn dolgoznak: azon javaslatot tette, hogy a requisitori hivatalokat, mint volt régen, állítsák helyre, annyival inkább, hogy az okmányok transzumálása után komolyan után kellene valahára nézni ¹⁾. E javaslatot a főkörmányszék azon év máj. 16-án javallólag a kormány elé terjeszté; honnan 1807. sept. 25-ről azon válasz érkezett, hogy a javallat egy része az országgyűlést illetvén, addig is egy dolgozó szobát felvehetnek, s a transzumálás folytatására is alkalmazzanak valakit, kit munkájához képest jutalmazzanak ²⁾.

Ez idő óta majd mi sem történt... A levéltár régi helyzetében áll. Régebb az okmányok lemásoltatására engedélyt a főkörmányszék, most a kerületi hivatal ad, melyet a levéltár őre, az olvasó kánonok vévén, a két requisitor által lemásoltatja, aláírja s a levéltár pecsétjével ellátja ³⁾.

Pecsétje kétféle volt, egyik magyoro kereksgü, melyet mint fliggö pecsétet, használt; a más kerekded, melyet az okmányokra nyomtak. Függö pecsétje kettö merült fel. A secularisatio után függö pecséttel nem élt. Jemey 129J—1729 közti okmányokról öt pecsétjét vésette le s közölte; feliratuk némi rövidítéssel ennyi: Sigil. Capituli Ecclesiae Transilvanien-sis; mezején szí. Mihály árkangyal szárnyakkal sárkányon áll, fején fénykör, mellette csillag; jobb kezében dárda, melyet némely pecséten a letiport sárkány torkába, másón szügyé-be szúr ⁴⁾.

A káptalan múltjának rövid, de levéltáraink történetét nagy részt visszatükrözö ismertetése után, ugyancsak gr. Kemény József nyomán még hosszabban ismertethetnök a levéltár béltartalmát. Azonban messze vinne itt e rövid élöbeszédben, tüzetes tárgyalásba bocsátkozni, mit halhatatlan bűvárunk úgy is világ elé bocsátott ⁵⁾; némi tájékozást még sem látunk feleslegesnek.

Ezen levéltár áll először könyvekből, másodsor csomagokba illesztett okmányokból.

A könyvek kétfélék: úgynevezett Liber Regiusok, és a requisitorok jegyzökönyvei.

A Liber Regiusok fájdalom csak is 1580-ban kezdödnek, és lejönek 1689-ig. Számszerüit 27 darab van, mindenik tárgymutatóval ellátva. Meg kell azonban jegyeznünk,

¹⁾ Notitia I. 78- -) Notit. I. 81.

²⁾ A k.-fejérrári rom. kath. gymm. II. Tudésitványa. 23. 1.

³⁾ L. Jemey, káptalanok és konventek története. M. Tud. Társ. Történelmi Tára. II. 61. 166. a pecsétéket 28—32 sz. alatt. Kemény, Notit. I. 32.

⁴⁾ L. Nontia II. 5—48 és 89—375. 1.

hogy ez évek folyama alatt is több évek csonkaságai fordulnak elő¹⁾.

Protocollum a requisitoroktól fen van 34 darab ²⁾.

Ezeken kívül vannak országgyűlési törvényczikkek három kötetben: az első 1505—1650, a második 1651—99, a harmadik 1607—24-ig terjed; az első 76, a második 82, a harmadik 35 törvényczikket foglal magában.

Ennyi az, minek könyv alakja van.

Az egyes okmányok külön osztályaik szerint következő czimeket hordanak:

1-ször megyéket illetők (Comitatuum), melyek közt magyarhoni megyékre tartozók is találtnak; 2-szor a c e n t u riák osztálya A—Z és AA—HH. jegyek alatt, s minden egyes betű mintegy száz darab okmányt rejt, mint nevezete is gyanitattja; 3-szor miscellaneák; 4-szer különbözők (diversorum); 5-ször genealógiák; 6-szor arma l isok; végre 7-szer a káptalan, 8-szor az erdélyi egyházmegyékent illető levelek, mindenik tárgymutatóval ellátva.

Ennyiből áll a fejérvári káptalan beltarla'ma héjának megnevezése. Végtelen tér a történetbúvárnak, mert jóllehet ittott közlőitek ugyan belőle némelyek, s egyik legnagyobb búvára Szeredai Antal, fejérvári pnepost, több okmányt hozott napvilágra ismeretes két munkájában ³⁾: mindazáltal a káptalan minden viszontagságai daczára, végtelen ismeretlen kincse hever itt a történet tudományak.

Az okmányok részletesebb ismertetésére nézve megjegyezzük, mikép azokból gr. Kemény József 109 oly darabot, nevezett meg, melyek minden nevezetességök mellett is mondhatni ismeretlenek maradtak; ezek 1291-nél kezdődnek s I. Rákóczi Gy. fejdelem korában végződnek ⁴⁾. Valamint azon négy kötet tartalmát is, melyeket gr. Battyáni püspök, mint fennebb elbeszélők, összeszedetett, s a fejérvári püspöki könyvtárba helyezett, a történetészet örömeére legalább rubruma szerint megismertette. Csak ezen négy kötet 1511—1703 közt ezer s néhány száz okmányt tartalmaz ⁵⁾.

Most dr. Ötvös Ágoston búvárkodj a, s reményünk

¹⁾ Notitia II. 6—13. -) Neveiket 1. Notit. II. 13—15. Az Apafi alatt eléjövö hiány pótlására 1. Notit. II. 51—68.

²⁾ Szeredai, Series Antiquorum et Eccentiorum Episcoporum Transilvaice. Alb. Carolin. 1790. 4-d. r. Notitia veteris et növi Capituli Ecclesie Albensis Transilvaniae. Ugyanott 1791. 4-drét. Bírálátát Édertől, Siebenb.

³⁾ Quartalschrift n. 404. III. 72n.

⁴⁾ Notitia Capit. II. 28—47.

⁵⁾ Notitia Capit, II, 89—876.

lehet, hogy ernyedetlen munkássága által a tudomány szép gyarapodásnak fog örvedeni.

2. A kolozsmonostori conventé.

E levéltár majdnem egyidejű a káptalannal. Ez apátság alapítását rendesen I. Béla királynak (1061—3) tulajdonítják. Második hiteles levéltára az országnak, azon alapon nyugodt s azon javadalmakat élvezé, mint a káptalan; s különösön az utolsó századokban, mint látók, a törvényhozási rendeletek a káptalan mellett e conventet is folyvást említették.

Helyisége Kolozsmonostoron volt, hol a mai kálváriának nevezett hegyen gazdag apátság állt.

Az itteni okmányok szintén sokat szenvedtek. Legelső ismeretes pusztulást reá Adóján püspök hozá (1181—1202), ki azon okból, mert a folyvást hatalmasadé apátságot túrni nem akarta, azt megrohanta, feldnl¹). Adorján következője még tovább ment, a pápától nyert kiváltságait tűzbe, a királyoktól nyerteket vízbe hányta, s hihetőleg a levéltár többi részéhez sem volt a legkegyelmesebb. Legtöbbet szenvedett azonban az 1241-i tatárdulás alkalmával, mint a mikor az apátság leégett, s évekig romban maradt.

Mindazáltal különböző változandóságok alatt, a káptalan sorsában osztozva, napjainkra jött e levéltár²), még pedig a múlt századig eredeti helyén, a kolozsmonostori apátság templomában; rommá-válván a templom, a kolozsvári piaci templomba rakák be, s most is ott áll bemenet jobbra, egy e végre alakított helyiségben.

A conservator a helybeli plebánus, leveleit két világi requisitor kezeli. Pecsété kerek, körirata rövidítésekkel ez: Sig. Conventus Beati Marim Virginis de Colosmonost; belül sz. Mária a kisdéd Jézust ölében tartva, koronás és fénykörrel környezett fejjel. Jerney két pecsétjét közlé³).

Szintén mint a káptalan könyvekből és okmányokból áll.

A könyvek részint Liber Regiusok, s annál becsebbek, mert ezek a káptalan hézagait potólják. Három darabot bir, kettő 1549—1570, a harmadik 1590-ből.

Protocolluma mintegy 80 darab, melyek 1509-ben kezdődnek, s mai napig jönnek le.

¹) Fejér, Cod. dipl. Ül. I. 886.

²) Kemény, Notitia I. 36—89. 42—43. 68.

³) Jerney, a Magy. Tód. Társaság Történelmi Tára II. 101. 161. Pecaétei 78—79. sa. alatt.

Országgyűlési törvénycikkci két kötetet képeznek, az első 1538—1642, a második 1643—1757 közöttieket foglalja magába; az első 50, a második 37 országgyűlés végzései fenn.

Szerződés félék vannak 1289. 1610. 1611. 1626. 1630. 1657. 1687. 1712. évekből ²⁾. Továbbá Marosszék 1635 és Aranyosszék 1642-i lustrája. A fiscalítások 1650-i, a tizedek 1682—89-i lajstroma.

Az okmányok felosztanak:

1) Megyéket, székelyszékeket illetőkre; 2) armalisokra, betűrendben; 3) végrendeletekre; 4) genealógiákra; 5) óvásokra, 6) határlevelekre; 7) ujonan lajstromozottakra. Ezeken felül egy sereg magyarhoni érdekű okmány van, melyek azon gondolatban, hogy visszaadandók lesznek, külön kezeltetnek. Mindezek kettős tárgymutatóval vannak ellátva.

E levéltárnak is szintén, mint a káptalannak, legnagyobb bűvára gr. Kemény József volt, ki a mellett, hogy munkáihoz folyvást használta, diplomatariumában számtalan okmányát hagyta saját kezűleg lemásolva. A múlt században kezdett transzumálásoknak is sokat köszönhetünk, melynélfogva a főkormány-széki levéltár nehány ily kötetet bir.

3. A főkormány-szék levéltára.

Most már kettő van a hazában: az új, mely 1849-ben Szebenben alakult, a régi mely a kormány 1848. előtti szék-helyén Kolozsvárit áll.

A régi főkormány-széki levéltár az ausztriai-ház kormánya kezdetével alapult, s e korbeli okmányai a 1699-ig ineutak fel; mert a fejlődési kor levéltára részint Báthori Zsigmond, részint II. Rákóczi György zavaros idejében elpusztult, s mi meg maradt, s főleg a két Apafi korát illető okmányok, még azon időben Bécsbe vitettek. Mi itt maradt is, némely egyes tisztviselő, levéltárnok, abból is sok fontos okmányt felejtett magánál vagy tisztársainál, s okmányokat gyűjtők kezébe kerültek.

Az új levéltár mellett volt mégis, mi a régi kor részére felmerült, melyeket bár számra nézve soknak nem mondhatunk, mindazáltal 1336-ig felmentek. Ezeket Friedenfels 1844. Mike Sándor örök méltánylatra érdemes levéltári aligaz-

¹⁾ Lásd helyét, idejét, Kemény, Notit. I. 133—39.

²⁾ Megnevezve: Archiv, d. Vereins II. 12 — 13. Kemény, Notit. I. 127—128. 139—47.

gató jegyzetei nyomán sajtó útján is közölte ¹⁾. A hazai történetre benne volt Maximilián cs. biztosító levele 1571-ről, az 1687—8-i tractatusok, s mintegy 330 darab török viszonyokra vonatkozó okmány, athname és levél; s 8 kötet diplomatikai gyűjtemény, az Apafi korától le 1763-ig.

Szintén meg voltak az Ausztriai-ház alatt keletkezett diplomák, mint a leopoldi, a szathmári béke 1711 máj. 26-ról; a pragmatica sanctio²⁾ illetők; az úgynevezett Bethleni adószervezet, 1754—70-ről; Erdély nagyfejedelemségi czime diplomája 1765 nov. 2-ről; II. József cs. vallásbeli türelmi parancsa 1781 nov. 8-ról, s visszaállító okmánya 1790 jan. 28-ról; s több efélők, melyeket azonban 1849 nov. az elnökségi levéltárral együtt Szebenbe szállítottak.

Itt vannak még az országgyűlési jegyző könyvek 1737-től korunkig, s országgyűlési végzések 1540-től; volt egy sereg liber regius s káptalani és conventi átirat²⁾; de ezek egyrésze is Szebenbe vitetett. Úgyhogy a hajdan becses levéltár ma-holnap csak a hatóságok és czéhek kiváltság leveleivel s törvénykezési okmányaival marad. S Erdély történelme kútfejenek legbecsesebb forrásai a közhasználat elől eltűnnek.

Egyik legnagyobb bűvára főkormányzéken tanácsos Gál László volt, ki erdélyi Diéták végzései czimű munkájában szépen használta. ³⁾

4. A fiscalítások levéltára.

Kezdetét az Ausztriai-ház felléptével vette. I. Apaty Mihály fejdelem 1690-ben történt halálával számtalan országos levél maradt a fejedelmi család levéltárában, melyek emezekkel együtt II. Apafi fejdelem kezébe jöttek át. A mikor II. Apafit az udvar Bécsbe vitette, ezen levelek Szebenbe szállítottak s itt egy magános háznál zároltattak le. II. Apafi Bécsben 1713-ban, fenséges neje 1724-ben utána elhalván, a korona az Apafi birtokokat leakará foglaltatni. Ez alapon 1725 elején a főkormányzék a kérdéses leveleket lepecsételtette, s azon év dec. 1-én Antalfi püspök, Köleséri Sámuel főkorm. titkár kiszáltak, az Apafi javakat illetőket az országosoktól külön vállaszták, I. Apafi azon levelezéseit, melyeket a török és francia udvarral folytatott, Bécsbe küldők, a többit ismét pecsét alá veték, s átment a kamarajavak igazgatóságához.

Így pecsételve maradtak e levelek 1734-ig, a mikor aztán

¹⁾ Archiv, d. Vereins. II. 16—20. 1.

²⁾ Kemény, Notit. Capit. I. 128. 132. 147. 149. Archiv. II. 17—19.

³⁾ Három kötet. Kolozsv. 1837.

különösen az Apaffakkal rokon gr. Bethlen család többszörös sürgetésére, a később fő kormányzó gr. Haller János elnöklete alatt, azok teljes külön választása, lajstromozása megkezdett; mely munka kisebb nagyobb megszakasztások után 1747-ig annyira be lőn fejezve, hogy ekkor már csak egy szekrény volt hátra. Bevégeztével az országos okmányokat áttették az országos levéltárakba; az Apafi birtokokat illetők pedig alapját veték e levéltárnak, mely családok bekövetkezett kihalásával, azok lefoglalt levéltárai által, szépen kinőtte magát.

Azonban mi van benne, az a tudomány előtt teljes ismeretlen, mert a legnagyobb titokban tartás állt eddig őrt felette. De miután a kormány pénzügyéből titkot nem kezd csinálni, s miután az ősiség megszűnt, az ott eltemetett okmányok nagy része csak is történelmi becsét tartá meg, s remélhetőleg az eddigi zárrendszer egy része megszűnik. Annyival inkább, mivel a kormány 1858. országos hivatali személyzettel látta el. Egy része 1848 előtt M.-Vásárhelytől volt, a fiscalis directoratusnál, de az okmányok Szébenben a kincstár mellett voltak el* helyhezve.

5. Az Udvari levéltár.

Az Ausztriai-ház kormányzata kezdetétől Becsben szintén alakult egy Erdélyt illető levéltár, mely az időtől felmerült kormányzati változások, egyesek és testületeket illető adományozások körül a legalaposabb felvilágosításokat nyújthatja.

Gr. Kemény tesz ugyan említést belőle, de legalaposabb ismerője kétségkívül udv. titkoknok Jancsó Imre hazánkfia volt, az ő útján jött valami napfényre¹⁾.

II. A Testületek levéltárai

Testületi levéltáraink kétfélék: világiak és egyháziak.

A világiak az erdélyi nemzetek szerint eloszlanak: magyar, székely és szász megyei és széki hatóságok és községek levéltárait.

Nemzeti levéltára egyedül a szász nemzetnek van, mert a székely mondhatni megsemmisült, a magyar pedig a kormányba olvadt.

A községek levéltárait csak az újabb időben fordult kellő figyelem. A királyok és fejedelmek alatt, míg a jogok védelmezése nem volt napi renden, az okmányokra úgy látszik

¹⁾ Kemény, Notit. Capit. I. 132. II. G8. 1.

nem sokat adtak a községek. A Rákóczi forradalom lecsillapításával, 1712-ben tárnok felettek az első méltó figyelem, mit aztán a rendes törvényszékek felállítása tovább fejt; s mondhatni 1741 óta hoztak némi rendet belejök.

Miként az országosokat, úgy a községeket is Mária Theresia gondozás alá kívánván venni, felszólította, hogy azok állásáról tudósítványt adjanak be: úgy folytak be 1770-ben, melyekből ha egyéb nem, az kiderült, hogy még számtalan okmány birtokában voltak, de minthogy a levéltárak a hatóságok jegyzői kezelése alatt álltak, azok teljes rendezetlenségben hevertek.

Úgy rendelkezett el a kormány 1793-ban a levéltárakok felállítását, mely eset végre némi rendet hozott azok kezelésébe.

E levéltárak, sajnos, nagy részben igen ifjak, mert az idők vihára megmegrongálta őket. Mi megmaradt is, annak értékével sem vagyunk tisztában. Azért legalább emlékezet okáért mindeniket megemlítem.

1. Megyei levéltáraink.

Megyéink levéltárait betűrendbe állítva, következőkben említhetjük fel:

Dobokamcgye levéltára az utolsó időben Bonczidán volt, fájdalom, az 1848-i forradalom nagy részt megsemmisítette ¹⁾.

Alsó-fej érmegyéj é Enyeden 1849. jan. 9 kén a tűz martaléka lett.

Felső-fejérmegyéjé Mártonfalván volt.

H u n y a d m e g y é j é Déván 1848-ban feldulatott.

Krasznamegyéj é Szilágysomlyón tartatott: 1770-ben benne semmi közérdekű ³⁾.

Küküllőmegyéjé Dicső-szt.-Mártonban volt, s ez időben szintén azt jelenté.

B első-szol nókm eg y e levéltára Dézszen vau ³⁾.

Közép-szol nőké, Zilakon, 1770-ben azt jelenté, hogy levéltára 1712-ben kezdődik ugyan, de 1650-ig találtattak benne okmányok ⁴⁾.

Törd amegy éjé Tordán tartatott a város házánál.

Zárándmegyéjé Körösbányán állt a megyeháznál, s az 1770-beli jelentés szerint 1699-ig ment fel; azonban 1848-an feldulatott ⁴⁾.

Fogarás vidéké Fogarason,

¹⁾ Kemény, Notitia Cap. Alb/ I. 162.

²⁾ Notitia I. 161. ³⁾ Ugyanott 154. ⁴⁾ Ugyanott. Ugyanott.

Kővárvidéké még 1770-ben az egyes jegyzőknél állt, s 1668-ig felment; az utolsó időkben Nagy-Somkútra tevék le, hol 1848-ban lángok martaléka lett.

2. Székely székek levéltárai.

A székely nemzet mind harcias tettei, mind kebli kormányzata sajtáságainál fogva megérdemelné, hogy egy történet-búvár életét neki szentelje. S nagyajtai Kovács István történetbúváraink Nestora méltán tűzte e nemzet története felderítését kedvencz foglalkozásai tárgyául.

A székely nemzet kebli élete, a közhonlioni viszonya, szolgaság nélküli aristocraticus szerkezete, köztársasági kormányzással határos szabad alkotmánya: a világtörténezet buvárlatára érdemes.

S fájdalom, a kútők sehol sem hiányzanak inkább mint itt. Az írók szörnyű keveset nyújtanak. A levéltárokat elsodor-ták a régi idők viszontagságai. Udvarhely, mint anyaszék levéltárában a nemzeti láda majdnem üres, legöregebb okmánya 1600-n felel meg. Legrégibb ismert írott törvényük 1451-ben kél¹⁾. Ős korokra Mátyás király 1478-i oklevele kezd vetni némi világot... Oly tényállás, melyre lehetlen hogy az utólagos történetbúvárlat fáradozását fel ne hijjuk.

A székek levéltárai is csak úgy állanak, hogy a lustrák, a székelyek személyes szabadságának e sarkbiztosítékai, csak is 1604-ig mennek fel; s a főkormányzók sem tud az 1619. jul. 13-i lustránál vénebbet felmutatni; s mind össze alig bir több lustrát mint az 1635 oct. 25-it, az 1643 nov. 5-it, s 1681, s 1685 dec. 26-it; s ezek is csak egyes székeket, többire Csik, Háromszéket foglalják magukba, míg Udvarhelyszékről csak az első szol, Marosszékről pedig egy sem; s a mellett Marosszéket azon vesztés is érte, hogy nevezetes lustralis könyve a XVII. század elejéről, levéltárából az utolsó időben csak eltűnt.

Széki levéltárai így következnek:

Aranyosszóké előbb Kövenden állt, korunkban Felvinezre vitték át, hol 1849 jan. 10-én a székházzal együtt leégettett. Mint az 1770-i jelentés mondja a széket illető okmányok majdnem e szék alapításáig, a XIX. századig terjedtek vala²⁾.

Bardocz fíuszéké Bardoezon volt, s jegyzőkönyvei 1635-ig mentek³⁾.

¹⁾ Kállay, Székely Nem. Eredete 182.

²⁾ Not. Capit. Alb. I. 153. ³⁾ Nöt. Capit. Alb. I. 155.

C s í k s z é k levéltára régebben a főkirálybirónál volt le-
tété, hol a XVII. sz. első éveiben Sándor János főtisztnek ta-
tárabságra jutása alkalmával a tatárok felperselték ¹⁾. 1849-
ben a muszkák bevonulásánál újra szenvedett ²⁾.

Gyergyó fiúszék levéltára jegyzőkönyvei 1693-ig ter-
jedtek, azonban e század elején a gy.-szt.-miklósi papilakkal
együtt láng martaléka lett. ³⁾.

Háromszék levéltára a rendes törvényszékek felállítása
előtt a négy íúszék jegyzőinél állt, ekkor (1740) egyesíték,
s Sepsí-Sztgyörgy lón középpont. A Sepsíszék jegyzőkönyvei
1665, a Kézdié 1646, az Orbaié 1612-ben, a Miklósvárszéké
1606-ban kezdődnek *).

M a r o s s z é k levéltára, M. Vásárhelyit, régi törvényczik-
kek, lustrák sat. dolgában az előbbieknél gazdagabb; jegyző-
könyvei 1610-ig terjednek, s már 1770-ig 40 nagy kötetet
tettek ⁵⁾.

Az udvarhely"széki a székely nemzet anya levéltára:
ide Udvarhelyre jöttek eredetileg a nemzet okmányai, de fájda-
lom e levéltár sem megy felebb 1600-nál. Egy része szekér-
számra halmoztatott össze a szt.-ferencziek zárdájába, s bár
állítólag nem bír östörténelmi kincsekkel, miután átkutatva tud-
tommal nincs, értékét nem ismerjük.

3. A szász nemzeti, s széki levéltárok.

A szász nemzeti levéltár már csak azért is egyike
a hon leggazdagabb levéltárainak, mivel oly városban állt,
mint Szeben, melyet mondhatni ellenség soha be nem vett.

Ez eredetileg Szeben város levéltárával ugyan egy volt,
minthogy a szász nemzeti főnökség Szebenszék s illetőleg Sze-
ben város főnökségével volt össze kapcsolva. Ide jöttek a ki-
rályok és fejedelmek minden oly okmányai, melyek a szász
nemzetet testületileg érdekelték. S a hat százados nemzeti élet
sok szép és becses okmányt halmozott együvé ⁶⁾.

Így összekapcsoltan jött le e levéltár 1787-ig, a mikor
oct. 27-én, II. József császár azon nézeténél fogva, miszerint az
ország minden okmányait a főkormányzék levéltárába akará
központosítani, itt is elrendelé, hogy az országos és szász nem-
zeti okmányokat a Szebenszék és városétól külön vállasszák.
Mi meg is történt, s a nemzeti okmányokat lajstromba véve 8
1788 dec. 16-án áthelyezők a főkormáúyszékhez.

Azonban pár év múlva II. József császár intézkedései

¹⁾ Hon és Külföld 1845. I. 11. sz. Nót. Cap. I. 149.:) Kolozsvári He-
tilap 1854. 102. sz. ²⁾ Hon és Külföld ugyanott. Notit. 153. ³⁾ Notit. I. 149,
158. ⁴⁾ Notit. I. 159. ⁵⁾ Kemény, Notit. Capitul. I. 156.

megbuktak, s 1790 máj. 11-én e levelek azon része, mely a nemzetet illette, visszament a szász nemzethez.).

Béltartalma kevésbe ismeretes, mind a mellett hogy Éder, a múlt század végén, Felmerhez, Simigianushoz és Schesseus-hoz irt jegyzeteiben sok okmányt s még több okmánytöredéket közölt belőle, mint a ki saját bevallása szerint itt s a brassai levéltárban mintegy 2000 okmányt nézett át. Cornides Dániel s mások használták, de még igen nagy tér maradt fenn a buvárkodók kedvének.

Ezen levéltárnak némi szerencséje, hogy Pomarius Keresztély Haller Péter szebeni polgármester rendeletére már 1546-ban rendezte, s tárgymutatóval ellátta, s azóta folyamatban van. Az itt találtató okmányok jegyzéke nem is maradt titokban, mert azt gr. Battyáni Ignác püspök ²⁾. Kováchich gr. Kemény József bírták. Sőt gr. Kemény József azon néhány száz okmány kivonatát, melyek József cs. alatt a főkormányzék levéltárába kerültek volt, s az 1317—1703 közt lefolyt időket világosítják, Notitiajában közölte ³⁾. Hogy teljesen rendezve volna, még sem mondhatni. Használata mind a mai napig sok akadállyal jár. Legrégibb okmánya 1306-ból kél. A Báthori Gábor féle megrohanás alkalmával sokat szenvedett... S z e b e n v á r o s levéltára hozzá van kapcsolva ⁴⁾.

A szászszékek levéltárai a hason nevezetű városok levéltáraival ugyanazok. Ily városok Medgyes, Nagysink, Kőhalom, Segesvár, Szászváros, ⁵⁾ Szászsebes, Ujgyház, Szerdahely, melyekről majd mit sem mondhatunk ⁶⁾; csak az alább következőkről nyújthatunk némi felvilágosítást. Ilyen a:

Beszterczei, melyet történelmi becsre nézt a fejérvári káptalan a szebeni nemzeti levéltár után soroznak; állítólag 1224-ig viszi fel okmányait ⁷⁾. Különösön a szások viszonyaira igen nagy érdekl, s az iparkereskedelemre megbecsülhetlen. Csak kár, hogy majdnem teljes ismeretlenség homálya lepi. Hogy e homályt némileg oszlassa, Friedenfels Ödön hazánkfia 1843-ban időt vett volt bepillantani, tizenkét osztálya egyikét rendezni kezdte, s csak ez egyben négy eredeti országgyűlési törvény-czikket, az 1607. mart. 18-it, mely M.-Vásárhelytt, az 1657. jan. 17-it, mely Visken, az 1660. dec. 24-it, mely Sz.-Bégenben, az 1663. sept. 24-it, mely M.-Vásárhelytt kelt; s ezen kívül 205

¹⁾ Archiv, d. Vereins. I. 20. Kemény, Notit. I. 101. ²⁾ A fejérvári püsp. könyvtárban ily cím alatt: Tabularium Nationis Saxonicae, egy oklevél gyűjtemény van.:I Notitia Capituli Albens. I. 162—262. ⁴⁾ Lássd Fr. Schüller, Literatur-Geschichte 109—10. ⁵⁾ „A szászvárosi szétszórt levéltárból“ cím alatt közölgetett innen okmányokat Brúz Lajos 1853—4. a Kolozsv. Hét-lapban. ⁶⁾ Némelyekről I. Kemény, Notit. I.160.162.169. ~) Kemény, Notit. I.162.

királyi és fejedelmi rendeletet (1468—1695), 150 főkormányzói s helytartói, 500 szászpáni leiratát, s 1000-nél több magyar és székely hatósági átíratát talált. Mennyi lehet a többi ismeretlen osztályokban, ennyiből is lehet gyanítani ¹⁾).

Brassóé, legrendezettebb a hazában, mint a melynek okmányai egyszer betű, másszor időszaki rendben lajstromozva, e mellett a régiek le másolva vannak. Legrégibb okmánya 1309-ből kél. Mint a Barcaság fővárosa s az erdélyi iparkereskedelem legnevezetesebb pontja, az összes hazai történelemre sok kincset bir, melyeket Eder Felmerhez írt jegyzeteiben jóformáig használt is ²⁾).

4. Városi levéltárok.

A többi városok szintén bírnak levéltárakkal; de teljesebben ismeretlenek. Kivételt képez:

Kolozsvaré, oly városé, mely a magyar királyok igen sok kegyében részesült, s később az erdélyi magyarság központja, végül kormányi székhely volt. Feles okmányaira megemlíjtjük a másoltak azon vaskos kötetét, mely az 1331—1404 köztieket foglalja magában, meg egy indexet, mely 1592-ben az addigi adománylevelek tartalmát magyar nyelven tartá fen. Az eredetiek szintén megvannak, s azokat a város el is kezdeté átnézetni; s óhajtható volna, hogy minél előbb újba folytatná, s e becses levéltárt ismerni kezdenők ³⁾).

Dézs városáé szintén egyike hazánk érdekesebb községi levéltárainak. Okmányai 1236-ig hatnak fel, s azon időtől le 1735-ig 511 érdekes darabot bir. Torma Károly szenvedélyes búvárunk az utolsó években azon nemes fáradságot vette volt magának, hogy e levéltár említett okmányait átbúvárvadván, lemásolta, s azt csinos kötésben 1857. májusa 20-án a városi tanácsnak benyújtá; mit az tiszteletbeli polgársággal köszönt meg. Ez okmányok nagy része, természetesen Dézsvárost érdeklő szorosabban, de van köztök 20, mely közviszonyainkra vonatkozik. A 1738-tól folyók már ez előtt lajstromozva voltak. Érdekesek az ottan lefolyt 1723, 1727, 1752, 1760, s végre az 1764-beli boszorkány perek, mely éveken innen Dézs efféle bohóságba többé nem elegyedett ⁴⁾).

5. Az egyházi levéltárok.

A rom. kath. a görög egyesült és nemegyesült püspökségek levéltárai sok érdekest tartalmazhatnak.

¹⁾ Archiv, d. Vereins. II. 22—26. ²⁾ Archiv, d. Vereins. II. 21. Notifé, Cap. I. 166. ³⁾ Notitia I. 160. Archiv. II. 22. 1. ⁴⁾ Kolozsv. Közlöny 1867. 78. sz. jun. 4-ről. Magy. Futár 1856. 42. sz.

A reformátusoké 1564-ben kezdődik, mint a mely évben e vallás a lutherantól külön vált. Ez időtől 1716-ig Fejérvártt volt, mikor is Enyedre jött át. Hogy mi volt benne, már csak a képzelet felel, mert az 1658-i, 1704-i feldúlását az 1849. jan. 9-i követte, mint a mikor Enyed városával együtt a fellázadt nép égetésének lett martaléka. Jelenleg Kolozsvárit folytatódik, mint a hová a püspökség vonta magát ¹⁾.

Az unitáriusoké e vallás 1571-ben történt törvényesítésével alapult. Azonban ismeretlen csapás miatt 1600-n felyül nem hat. Ezen innen oklevelekben is gazdag, de különösen jegyzőkönyvei Kolozsvár s illetőleg Erdély történetére is sok becsest tartottak fenn.

A lutheránusoké szintén gazdag, s a mellett azon szerencsében részesült, hogy több lutherán püspök történetbúvárlattal foglalkozván, azt rendezték. Az eredeti okmányokon kívül nevezetesen benne az egyházi gyűlések jegyzőkönyvei, vannak benne Codexek, Annalisok s kéziraty ijtemény, melynek alapját Haner, ismeretes történészünk hátrahagyott iratai veték meg²⁾... A lutheránus egyházmegyék káptalanai, némely egyházi községei is gondos figyelmet érdemelnek ³⁾.

Minden viszontagságaink daczára ennyi kisebb nagyobb régibb és újabb levéltár áll még a hazában a történetbúvár szolgálatára. Egyébaránt ha békétlenségünk mellett is nem akarunk teljes igazságtalanak lenni, be kell vallanunk, hogy a nemzeti, annyi felől ostromolt érdekek, a családi vagyont s így a nemzet anyagi állását legyező ősiség, az állam annyi-félekép beágozó jogai, a fiscalítások polyp gyökerei sok mentséget nyújtanak levéltáraink eddigi őreinek; de miután mindezeknek jól rosszul vége van, hisszük, hogy az érdekek lakatjai országos, testületi és magán levéltáraink vas ajtairól lassanként lehullanak, s legalább azon okmányok, melyek már többé jogokat nem koczkáztatnak, átjönnek a tudománynak; s édes hazánk történetét azon fénybe állíthatják a nálunknál szerencsésebbek, mely méltó nemzeti nagy múltunkhoz s múltunk által kiérdemelt jövőnkhez.

¹⁾ Némely okmányai Bécsben vannak. Böd. P. Szt. Polikarp. 154. 1.

²⁾ Archiv, d. Vereins. II. 26.

³⁾ Schüller, Literatur Geschichte Siebenbürgens. 1867. 110. 1.

TÖRTÉNELMIM FOLYAMÁNAK SZÍNTERE.

Erdély színterét és közjogát az idő folyamán különösen a forradalom utáni napok annyira megváltoztatták, hogy e tekintetben tájékozásul némely töredékeket kell még előre bocsátanom.

Erdélyben ez időben három jogos nemzet van: magyar, székely és szász¹⁾, a többiek a mennyiben nemesi birtokot nem szerezhetek, megyei és országos tisztségeket nem viselhetnek, az alkotmány sánczain kivéd álltak, rendesen eltűrt nemzetek neve alatt jönnek elő. De ezek is, mint az oly szapora oláhok, ha városba költöztek, szabad polgárokká, ha nemességet nyertek, magyarnemesekké lettek.

A magyarok földje ez időben hét megyéből áll: Fejér, Torda, Kolos, Doboka, Belső-Szolnok, Küküllő és Hunyadmegyéből. A többi megyei hatóság még nem létezett. A magyarhoni részek neve alatti három megye, Zaránd, Középszolnok és Kraszna, 1538-ban szakad Erdélyhez. Felső-Fejér megyét kiárja Theresia állítja fel a székely föld- és a később Alsó-Fejérnek nevezett megyéből. Fogaras-vidék, mint korona uradalom Felső-Fejér, a hasonló állású Kővárvidék Küzepészől-
nokból szakad ki, és alakul megyeszékhely főkapitánysággá. A magyarok földje, ha a már elszakadni indult Beszterce és Brassó-vidékét ide nem számítjuk (85 □ mföld), úgy ez időben 577 □ mföld; mit magyarok és oláhok laktak, még pedig a magyarság ez időben túlnyomó többségben. Jogi tekintetben azon helyzetben voltak, melyben az anyahon nemessei és jobbágjai, kivéve, hogy a pénzbírságok Erdélyben csekélyebbek²⁾.

A székelyek földje ez időben 206 □ mföld; és bár időnkre öt u. m. Udvarhely, Háromszék, Csík, Maros, és Aranyos-szék nevezetű hatóságokban jön le: úgy látszik egyelőre tizenkét székéből állt: Gyergyó, Fel- és Al-csik, Kászton, Kézdi, Orbai, Sepsi, Miklósvár, Bardócz, Udvarhely, Keresztur, Maros-székekből, melyekhez Aranyos-szék Tordamegyéből alakult. Anyaszék, kormányi középpont, Udvarhelyszék, mely azon időben a legnagyobb.

¹⁾ h. Kimutatva gr. Keménytől. Árpádia. III. 27—29. l.j

²⁾ Verböczi, Tripart. P. II¹. Tit. 3.

A székelyföld, melyet mondhatni tisztán székelyek laktak, közjogi szempontból, sokban különbözött a magyarokétól¹⁾. A székelyföldnek nem csak az egyes székelyek, de egyszersmind az egész nemzet tulajdonossága; honnan kihálás esetében e föld nem az álladalomra, hanem a szomszédra szállott, s nóta esetén a székely jószágát nem veszté el, hanem csak fejét, egyzóval a székelyföldön királyi jog nem létezett.

Ez okból a székely hosszason eredeti állapotában maradt. Minden álladalmi kötelezettsége a fegyverfogás. A királyi udvarnál folyvást változtatott száz lovast tartottak, s had idején fejenként katonáskodtak, honnan minden szabad székely korunkig nemesnek nézetett, s ismertetett el, ha megyére költözött. A székely a pénzadót nem ismerte, királyának nomád szokás szerint ökröt adott, azt is csak az uralkodóház legkiválóbb öröm ünnepein; a tized nálok szintén ismeretlen.

Ily állapotban találta és hagyta a székelyt a különböző házbóli királyok korszaka; mi alatt a kifejlett primori, főnemesi rend behozza a jobbágyságot, s végre 1557-ben c jogok megínganak, s 1562-ben nagy része öszszedül.

A szászföld egyelőre hét kis székből álla, melyek területé mint látók Fejérmegyéből szakítottatott ki, s Szebenszékkel egy tagban feküdtek. Medgyesszék, Brassó és Beszterczevidék e kötet folyamán jönnek a szász középponthez, mely e székek s a szelistyei és talmácsi uradalmak, vagyis az úgynevezett hét bírák jószágai kapcsolatásával 93 □ mföldről 190 □ alföldre szaporodott.

A szászföldön más nemzetbeli birtokot nem szerezhetett. Minden szász egyenlő volt, azaz polgár, nemességet néhány család újabb időben szerzett. Az ott lakott oláhok, kiknek száma a szászakénál azon időben sokkal csekélyebb, jobbágyságban éltek. Adót a szászok mint nemzet területileg fizettek, s az egyelőre mintegy 500 marka ezüst ~), mit szentmihálynap bér czime alatt fizettek, s más kötelezettségük nem volt, mint hogy a bejövő királyt ingyen vendéglék bárom, a vajdát ha országos dolgokban járt, két napig. S ezért azon roppant bordere jü jogot élvezék, hogy papjaikat magok választék, s azok kapák a szász föld minden tizedét; mely jog, csekély megszórl fással korukra jött, s most úrbéri kárpótlás alá jön.

Ily különböző jogokkal felruházott három kis tartomány, s három nemzetből álla ez időben Erdély, mely legelőször 1437-ben köt egymással véd és dacszövetséget, s egy öszszecs állam-má csak is 1542-ben alakul.

1) Verbóczi, Tripart. I*. III. Tit. 4.

2) Egy marka 4 arany. Verbóczi, Tripart. P. I. Tit. 133.

NYOLCZADIK KORSZAK.

AZ ANJOUHÁZ URALMA.

1. §.

Tájékozás.

A dicső Árpádház férfi ága kihaltával a leányágok között a verseny aranyalmáját az Anjouház nyerte el.

E ház VIII. Lajos († 1226) francia királytól származik, kinek egyik fia francia király marad, a másik I. Károly név alatt nápolyi király lesz. Ennek fia, II. Károly († 1309) V. István, árpádházbóli királyunk leányát, Máriát, veszi el; e jogon fiát, Martell Károlyt († 1296) már magyar trónra akará hozni; ennek fia Róbert Károly, ki a magyar trónon az anjou-házat, még pedig következesi szerencséjével megalapítja.

E ház négy koronás főt adott a magyaroknak: az alapító Róbert Károlyt († 1342), fiát, I. Lajost (szül. 1326 11382), ennek leányát Máriát (sz. 1370. † 1395) s a szerencsét kísértett II. Károlyt († 1386), ki V. István árpádházi királynak említett leánya, Mária unokájának volt a fia ¹⁾.

A haza roppant veszteségére a férfi ág kihalása e sokat ígérő uralkodó házuknak is csak hamar véget vetett. Száz évet sem uralkodtak, de a néhány tized, történelmünk legfő-

¹⁾ L. Bodous, Histor. Atlas. II. Th. VI. Tafel.

nyesebb lapjai közé tartozik. A francia háznak a nagyarrali rövid érintkezése szépen sikerült, nem hiába nevezte valaki a magyart keleti francziának. A francia és magyar vér egyaránt' pompa fény szerető, minden szépre jóra lelkesülő, harczos és lovagias nemzet: a kormány és nemzet között öszhangzás uralkodott.

Volt mégis az anjouház és a nemzet genuisa közt egy meglehetősen árnyalat, mi sok elfojtott és nyílt viszályt idézett elő, egyik az, hogy az uralkodóház a nemzetnél túlbuzgóbb keresztény, másik az, hogy az uralkodóház abszolút kormányhoz szokván, a magyar alkotmányos kormányzást csak nagy nehezen tehette magáévá. Róbert Károlyt a pápa akkori hatalma emelte trónra, s az ebből kifolyó pápai befolyás a nemzetnek sok kellemetlen napokat okozott: mert alapját veté két nagy horderejű intézménynek, a latin nyelv kormányzatunkban! elhaltasadásának a nemzeti nyelv rovására, s azon papi befolyásnak, mely már alattok az ország $\frac{1}{3}$ -dát elnyelte, s a kormányzásba úgy befészkelte volt a világiak hátrányára magát, hogy egy Mátyás király is csak megszakíthatá, de végül is csak a mohácsi vézszel szállt sírba, melynek egyik főtényezője volt.

Ez egyik jellemkülönbség az Árpád és anjou-ház uralma közt, míg az alkotmánytalanságra hajlandó kormányzásban még szembeszökőbb lesz. Az Árpádok folyvást megtarták az öszszerződést, hogy a nemzet nagyjait a tanácskozásból ki nem zárják, honnan országgyűléseket tartottak, ott hozták a törvényeket, sőt az utolsó Árpád a nemzettel tanácskozott. Az anjouk hongyülést ritkán hittak össze, az ország ügyeit mondhatni csak a főpapok és zászlós urakkal igazíták, mely centrális politika az anjou leányág trónra jöttével keményen megboszulta magát, mert a nemzet nem szólhatván bele a leányok következési jogába, a hatalomra vágyó nagyok utódaikat megbuktaták. Az Árpádok inkább a megyékre, az Anjouk inkább a zászlós urakra; azok a nemzetre, ezek inkább egyes hatalmasokra helyezék a súlyt; mígnem I. Lajos nápolyi csatái után végre is kiábrándult, belátta hogy a köznemesség nélkül a

határokon túl győzelmet aratni nem lehet: azt (1351) szervező, javadalmakkal látta el.

Sok volt az Anjou-házban az abszolút hajlam, Róbert Károly állítá (1342) az első rendes adót, s Nagy Lajos a köznemességben az első rendes haderőt; de minden imperialisticus törekvéseik mellett sok van a mit köszönhetünk. A mivöldésnek számtalan alapját látjuk megvetve.

Róbert Károly a királyi lakot az alkalmatlan Székcsejérvárról Visegrádra, Nagy Lajos Visegrádról Budára teszik át, mi egy pompás és hatalmas fővárosnak talpkövet veté meg.

Behozták az olasz-francia törvénykezést; Pécsen egyetemet állítanak; s a külfölddeli fényt hozó harci s diplomatai érintkezések a nemzet szellemét magasabb színvonalra emelik. Ellenség nem háborgat. Mindenfelé a jóllét számtalan jelensége, templomok emelkednek, a polgár-városait, a földesur várait, a papság klostromait szaporítja, s mindenik hatalmasadása a nemzeti közérőt gyarapítja.

Az ipart és kereskedelmet sem szabad felednünk, melynek szintén alapítói. Azon tekintélynél fogva, melyben a kormány világszerte állt, kereskedésünk mindenfelé utat kapott, s mert a kereskedést semmi tiltó rendszabály nem korlátolá, csakhamar felvirágzott. 'A Jóreményfok körül-haj ózása még nem létezett, minden keleti áru az európai délkeleti tengereken jött át, melyből Velence s az olasz államok gazdagodtak; Nagy Lajos tengerre akarta vinni a magyart, három tengerre nyitott utat; Velenczét annyira sújtolá, hogy a levantei transito kereskedés egy része hazánkon át vévé utát, s keletkeznek a lábas házak, s az utczára nyúló roppant fedélzetek, melyek Kolozsvárit, Beszterezén, Vásárhelyit sat. egész korunkra lejöttek, mint azon kor lerakodó s áru helyei. Brassó és Oláhország közt (1306) kereskedelmi szerződést kötöttek; Szebent (1382) a Vektorony felé vonuló czikkekre nézt rakpiaczul rendelték; ezérendszerzt állítanak; a megnyílt kereskedés az ipart, s a rendezett ipar a kereskedést annyira virágzásba hozta Erdélyben, hogy kereskedőinket, áruezikkeinket Bécs, Prága, Velence, s túl a tengeren Smirna, Arabia és Egyiptom becsülte¹).

¹) Engol, (icsciiichte (1. Uugr. Reiches II. 150. Fejér, IX. VII 207.

Magyarlioni külfénye, határa, soha sem volt nagyobb, mint ez uralkodóház alatt, melynek ezennel Erdélyben viselt dolgai elbeszéléshöz fogunk.

2. §.

I. v. Róbert Károly király.

(1310—1342.)

Előadásunk fonalát ott szakasztottak volt meg, hol Opor László erdélyi vajda a koronát kézhez adja, s Robert Károly királyt 1310 aug. 27-én harmadszor is megkoronázzák, még pedig most már Szt. István koronájával.

Róbert Károly törvényes király lőn; de a tiz évig hullámzott trónváltozási viharokban az ifjú nemzet hatalmasai oda edződtek vala, hogy mindenikből király lehetett volna. Éppen azért idegen, s minél hatalmasabb királyra volt szüksége a hazának; mert csak arra is nagy idő kellett, míg a nemzeti erő már a trónt is csaknem beárnyaló buja hajtásai elsodortattak.

Robert Károly bár a magyar törvényes koronát horda, mégis Magyarhon egy része még mind fegyverben áll ellene.

Oinodé, az egyik nádor, ki Zemplényt, Abaujvárt foglalta volt el, mint Kassát megrohanja, (1310) elesik. Fiai, népe Trencsini Csák Mátéhoz mennek át.

Trencsini Máté, felső Magyarországot elfoglalván, pénzt veret, nádort tart magának, folyvást csatázik, s csak késső halála vete véget pártjának, (1318-ban).

Opor László, Erdély hatalmas vajdája, bár visszaadta a kezébe jutott koronát, megkedvelt önállóságáról lemondani mind nem akart. Sőt mint egy souverän, Milutin Oros szerb fejdelemmel, fia után apatársával véd és dacszövetséget kötött. Jól felszerelt várai mellé Csicsóvárát, a sziklán épült sas fészket, megerősíté, s Erdély északi fele őrszemmel tartására, bele fiát hely ezé, míg a szászokat szintén folyvást izgatá, mint kik a megbuktatott Ottónak voltak hívei ¹⁾.

¹⁾ Székely Iatv. Krónikája 188. 1.

Károly, ki egyébiránt egyike legügyesebb királyainknak, érezve hogy trónja még nem elég szilárd, inkább diplomatai ügyességgel, mint erőhatalommal czélozta az ellene működő pártok lefegyverzését. Egyeseket és községeket adományok osztásával kívánt részére hódítani ¹⁾.

Az erdélyi városok közül különös kegyében részesíté az elejétől fogva pártján állt Kolozsvárt, melynek kiváltságát 1313-ban megerősítő ²⁾; sőt később, felemlegetvén, hogy Kolozsvár lakosai érette kárt és halált szenvedtek, 1316-ban, mit a többi szász városok már élveztek, Kolozsvárnak is szabad főbíró- és pap választást, s a hazában vámfalán kereskedést enged, s katona állítási és adóbéli kötelezettségét megszabja ³⁾; melynek következtében a legközelebb fekvő szászföldhez, Beszterczevidékhez csatoltatott ⁴⁾.

A szász nemzet iránti jó indulata tanúságául, II. Endre diplomáját, mely azonban akkor még csak tízében vidékére terjedt, 1317-ben megerősíti ⁵⁾. S más évben, 1318-ban, Medgyes s a később vele egybeolvadt Selyk szász székeket a tiszti szállalolás s személyes katonáskodás alól kivesszi, tízében jogait rcájok is kiterjeszti, s adóilltékük 400 marka ezüstben halározatott meg ⁶⁾; s következtében tízbenvidékkel, s a szász ispánsággal kapcsolatba indult.

Míg így intézkedik Erdélyben, a Trncsini Máté által még mind izgatott Magyarország esendő helyreállítására, (1318) országgyűlést hirdet, melyre Erdélyt is meghívja, még pedig a meghívást Benedek püspöknek azon záradékkal küldi meg, hogy

¹⁾ Így adományozta Alsó-Borgót János beszterzei főispánnak († ejér Cuii. (lipl. VIII. II. 395. Schcsacus 228 I. miből hoszszas vizsály keletkezett, mert a szomszédos Jád a helyiséget magáénak állítván, mind őt, mind maradékát hoszszason liáborgatá. L. Arcliiv d. Vereius II. B. 235—7. I.

²⁾ L. Frivilegia Clvltatis Claudiopolitanae. Kézirat a fejevári könyvtárban. Fejér VIII. 118. 1. Aranyosszékét Fejér, VIII. I. 500

³⁾ Okl. Archiv d. Vercins. II. 327. Fejér, VIII. I. 59G.

⁴⁾ János, 1317-ben már mint Besztercze, Kolos és Kolozsvár comose jelenik meg. Fejér, Vili. II. 72.

⁵⁾ Ez a szászok diplomája legrégibb példánya. Éder Fellnerhez 32.

⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. Vili. II. 180. Szásznemzet Eredetéről, 80.

azt templomokban olvastassa fel, s a megjelenést tanácsoltassa, ellen esetben egyházi átokkal fenyegetődztek ¹⁾).

Hogy felderíthessük, miért kelle a hont s püspökét egyházi átokkal fenyegetni, kétótt kívánok megemlíteni: egyiket, hogy a püspök az ellcnmüködő Opor vajda fia, másik, hogy a püspök szintén meg volt bántva, mert a benmulatott pápai légátus tiszteletdíja s az egyház, átkot végrehajtani vonakodó főpapok büntetései kellemetlen tértiként feküdt a papságon. Benedek püspök a reá vetett özveget (1211) igazságtalannak nyilvánítá, s nyílt papaszt emelt ²⁾. Az egyházi rovataink, melyből a pápa a királynak egyharmadot engedő, a papokat, Trencsiui és Opor vajda magatartása, a népet folyvást izgalomban tartá. A pápai rovatok felhajtója, Rutinos, azért Erdélyben is megjelenik, 1317-ben 548 darab aranyat csikort fel:³⁾.

Trencsini Máté, Róbert Károly nyílt ellensége, 1318-ban meghal ⁴⁾. Magyarhon csillapulni kezd. Azonban Erdélyben Opor vajda folyvást tartja magát. Az (1315) megjelent új vajdák Miklós és István a Dénes fia⁵⁾, csak annyi sikerrel működnek, hogy Opor vajda Milutin Oros szerb fejdelemmel oly messzi feszíték az ügyet, hogy 1319-ben Gyula vajdával Szerbiát meg akarák támadtatui. Opor mellett, Erdélyben bizonyos M o y s támad, ki Trencsiniék egyik pártfőnökével fegyvert akar ragadni, 1320-ban Dóusa vajda fegyverrel ülteté le ⁶⁾.

A békétlenség folyvást tart. A legatusi fizetésekkel terhelt s kirovásokhoz folyamodott szebeni prsepost, a Róbert Károlyt különben sem szivellő szászokat maga ellen lázítja, 1321-ben zsarlásai ellen kemény panaszt emelnek ⁷⁾. A mind emelkedő békétlenség Róbert Károly türelmét annyira kifárasztá, hogy

¹⁾ Szeredai, Series Episc. 67. V. ő. Eejér, VIII. II. 168.

²⁾ Okl. Szoredai, Series Episc. 61. I. Eejér, VIII. I. 402. 412.

³⁾ L. részletesen Fejér, Cod. dipl. VIII. n. 124.

⁴⁾ 1318-ban a disznódi oláhok az Oláhországban máig divatozó legeltetés folytatására új szabadalmat kapnak Mihály vajdától. Nomz. Társ. 1832 I. 396.

⁵⁾ Huszti, Vajvodse. K. I. Eejér, Vili. I. 564.

⁶⁾ Engel, Geschichte II. 15. V. ő. Eejér, VIII. V. 159. 11. 100.

⁷⁾ Fejér. Cod. dipl. VIII. II, 131. 1.

az említett évben a király, a nádorrá lett Dóusa vajda helyébe, Tamás vajdát¹⁾ Erdély átalakításával megbízva állítá hazánk élére.²⁾ Ki azonnal fellép, többek közt Vas Miklós, esicsóvári várnagyot Szt-Gothárd, Czege, és Szász-szilvás nevű falui elvételével fenyegető³⁾.. Fegyverhez nyúlt, az Oporral tartó várakat ostrom alá vette; de nehezen boldogult, honnan Csicsóvárat is (1321.) csak teljes kegyelem, s a feladók jutalmazása mellett volt képes kézre keríteni⁴⁾.

Erre a király kegyét teljesen bíró Tamás vajda úgy látzik a szászok ellen fordul, hol a feketehalmi vár, s a talinási monostor még pártosok kezében van. Tálmácsot 1522-ben lefegyverző⁵⁾. Ez év húsvétja körül Torda mellett a Keresztesmezőn gyűlést tart, hol mind a három nemzet megjelent, ott többek közt az egymásból szakadt Apafi és Bethlen család két őseinek, Bethlen Gergely és Apafi Jakabnak igazságot tesznek⁶⁾. A kerzsi-apátság, hogy Övéinek személy és vagyonbátórságot szerezzen, magát a szebeni ispánság oltalma alá veti⁷⁾. Azonban a vajda a szebeni ispánságra ráteszi kezét, cziinét hatalmát a magáéval egyesíti⁸⁾.

¹⁾ Történetünk ezen vajda nevével, adatok hiánya miatt, zavarban van. Némelyek Dónának, mások Tamásnak, némelyek ismét Dóusa Tamásnak írják, míg mások utána egy Farkas Tamást léptetnek fel. Egyébként ez időben következő Dózsák jönnek elő: 1311-ben hasznosi és rátlioldi Dóusa Domokos, nádor (Lehoczki, Stemmatogr. I. 71.); 1322-ben Dóusa Mátyás, nádor és szathmári főispán (Katona, Ilist. Crit. VIII. 4G1.); egy Dóusa 1322-ben nádor, ki előbb vajda († ejér, VIII. II. 324.); egy más Dóusa 1317-ben bihari és szabolcsi főispán (Lehoczki, I. 148.); Dóusa Tamás vajda 1320-ban (Lehoczki, I. 8.); Dóusa vajda. 1321-ben († ejér, VIII. II. 286.); Dóusa vajda 1331-ben († ejér. Vili. V. 204.). Hogy vajjon igaza van Borkónek (Gén. Trans. I. 174.) s másoknak, kik egy más Tamás vajdát állítanak fel, Farkas Tamás, vagy Széchenyi Tamásnak nevezvén őt, eldöntését a történetbúvárokra bízom.

²⁾ Katona, Ilist. Crit. VIII. 432. I.

³⁾ Okl. Nemz. Társaik. 1833. H. 322. I.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII. II. 296. 316. I. IX. I. 360.

⁵⁾ Fejér, Cod. dipl. XI. 465. 471. I.

⁶⁾ Okl. Arpádia IH. 64. Érd. Név. családai 11.

⁷⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII. H. 328. I. 359.

⁸⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII. II. 589. I.

Az eddig inkább csak kéz alatt működő szász nemzet, II. Endre diplomája e megsértése s önállóságának ez aláadására, 1324-ben fegyverrel. Szentpéterri Henning, a szászok volt grófja élökre áll, oly serget állítanak csataterre, hogy a király kénytelen volt az erdélyi nemesség mellé Magyarhonból kánokat rendelni be¹⁾; kikkel Tamás vajda a csatát megkezdi. Folyamat elbeszélni nem tudjuk ugyan, de annyit mégis látnunk, hogy a vajda september elején Kőhalom várát ostromolta²⁾; valamint azt is, hogy Henning a vezér, csatában esett el³⁾; mi hihetően a szászokat annyira megzavará, hogy a csendet könnyen helyre lehetett állítani. Mert csakhamar Tordán gyűlés van, a győztes megyék Miklós, és (Bethlen) Gergely főúrakat a királyhoz küldik; ki tekintetbe véve a szászok ellen tett harci szolgálataikat, (1324.) nov. 20-án okmányt ír alá, melyben az erdélyi nemesség minden királyi adó és tized nemei alól felszabadítatik, kivéve azon esetet, ha a királyok személyeseti jelenének meg Erdélyben; akkor száz jobbágytelctől egy hordó bor és egy ökör szabott⁴⁾; miből aztán, azon elvnel fogva, hogy a nemesség a kereszténység ellenségei ellen saját költségén harcol, a tized alóli teljes mentesség következett be, mi alól egyelőre senki sem volt kivéve⁵⁾. Valamint a kolozsmonostori apátság IV. Béla királytól kapott kiváltságait is, István apát és a convent felterjesztésére, nov. 21-kén megerősíté⁶⁾.

A zaj lecsöndesült, a kedélyek lenyugodtak, a nélkül, hogy a lázadás főnöke Henning s még egy pár hatalmasabb nemes jószágainak elkobzásán kívül más terrorizmust használni látnánk⁷⁾. Róbert -Károly büntetés helyett inkább ado-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. Vili. II. 648. 1.

²⁾ Okl. Kemény, Nót. Cap. Alb. I. 30. Fejér, Cod. dipl. VIII. U. 589. 1.

³⁾ Kemény, Nót. Cap. Alb. I. 100. 1. Fejér, Cod. dipl. VIII. II. 648. 1.

⁴⁾ Az okl. nagy része az általam sok részben használt Archiv d. Véremé II. 249. 1. Kéza, Append. 147. 1.

⁵⁾ Törvénybe Albert kir. I. deer. 28 art. jön.

⁶⁾ Okl. Szegedi, Synopsis. 359. 1.

⁷⁾ Henning javait elkobozták ugyan, s azt a király a vajdának adományozd; de ez 200 márka ezüstért az árváknak 1325 busvétja előtt viszszaadta. Okl. Kemény, Not. cap. I. 99. 1. Ladamosl I'áltól a László fiától elveszi s azt eladományozza. Okl. Archiv d. Voreius. II. 51. 1.

mányozásokhoz fogott. Még a legyőzött szászokhoz is oly kegyelmes, hogy nemcsak kiváltságaik használatába vissza tévé, sőt a szebeni ispánságot is viszont kihagyatá a vajdai czimek közül. Abrudbányának 1325-ben bányavárosi kiváltságát adta ¹⁾. András püspök azon panaszára, hogy a szent királyok tói püspökségének adott sódézmát, a széki, kolozsi, dézsi és tordai aknákról, nem kapja, vagy ha kikapja is, az átszállításban akadályoztatik: 1326-ban jun. 11-kén hatályosan intézkedett ²⁾. Majd 1327-ben a kolozsmonostori apát, László, kérelmének tesz eleget, kin némely hatalmasak birtokfogalát követtek el ³⁾. Végül a pápai kirovás által kimerített püspök pénz viszonyai helyrehozására, az illetékeik befizetését megtagadó szászföldi papok ellen, kik a pápához folyamodtak volt, 1328. pünkösde után rendeletét ad ki, melyben' a tovább is vonakodókat, mint lázzadókat ajánlja a vajda fenytő hatalma alá ⁴⁾. Oly rendelet, mely által egy hosszas viszátkodás-
uak akart volna véget vetni ⁵⁾.

Minden intézkedése daczára is Erdélyben a teljes lecsendesülés csak lassú léptekkel haladott. De ez Magyarországon se volt máskép, hol a király a III. Endre, Venczel és Ottó királyok kiváltságai új erősítés alá húzást, a pénz gyakori ujra-
verctése és hamisítása, négy öt s több főispánságok egyes kedvelt zászlósurakra lett halmozásával, könnyelműséggel határos fényűzésével a kedélyeket annyira zaklatta, hogy a méltó izgatottság végül is egy borzasztó rémjelenetben töre ki. Ugyanis 1330-ban Zách Bódog, Trcncsini egykori nádora leánya, Klára, az udvarnál van Visegrádon; a királyné testvére, a később lengyel királylány lett Kázmér ⁶⁾, azon könnyelműségre vetemedik, hogy a szép hölgyen a királyné tudtával erőszakot

¹⁾ Okl. Fridvalszly, Mineralog. 58. 1.

²⁾ Okl. Szeredai, Series episc. 27. 73.

³⁾ Okl. Pray, Anual. Reg. hung. Bécs 1764. II. 22. 1.

⁴⁾ Okl. Szeredai, Series Episc. 76.

⁵⁾ L. Fejér, Cod. VIII. VII. 31. 69. 74—77. 82.

⁶⁾ Hazamenvén, Eszter zsidóhölgy maitresse befolyására a zsidók Lengyelhonba özönlésinek alapítója († 1370).

követ el: mire a sértett atya az általa különben is nem igen bálványzott királyra ront, s ápr. 17-én a királyt és királynét kardjával megvagdálja... Rémes jelenet, de még rémesebb volt büntetése. Nem volt elég, hogy Záchot a király udvari népe felkonczolá, és a királyné unszolására a szép Klárát s egyetlen fiútestvérét megcsonkítva lófarkára kötteté: kivégeztete mindent harmadizig, ki a Zách családnak tagja volt. A hajdani Róma a sértett női erényért királyságát megbuktatá, köztársasággá lett, itt, fájdalom, a vért lázító büntetést a nemzet nagyjai országgyűlésen aláírták ¹⁾).

Erdély lecsillapítása s a magyarhoni nagyok. megfélemezése után Róbert Károly Oláhországra veti figyelmét, hol az Erdélyből (1288—90 közt) menekült oláhok, itt a magyar korona területén, államot akartak alapítani. Hogy azt uralma alatt tarthassa, még azon év (1330) szeptemberébcn, főleg Tamás vajda ösztönzésére, ki Oláhországot is vajdaságához szerette volna kapcsoltatni, erdélyi s magyarhoni haddal Oláhországra rónia ²⁾. Bazarád vajda csatát kerülve mind beljebb vonul; a magyar sereg a pusztaságokon addig követi, hogy már sem embernek, sem lónak mit enni többé nem találtak. Mit volt tenni? a király visszafordítá kaütárszárát. Azonban mint hazafelé vonul, a határszéli szorosban Bazarád nyomába terem, elől hátul, alant és fennől megtámadja, s a kő és nyíl záporban hullott reájok.

Táborunk bár vitézül tartá magát, nagy része még is ott veszett. Róbert király is csak úgy menté meg életét, hogy Dezsővel, az egyik e hadra készítő, Dénes főispán fiával ruhát cserélt³⁾: mi által csakugyan menekült, azonban Dezső Róbert Károly személyében ott lelé halálát. A nevezetes, egyébaránt inkább orgyilkolásnak mint harcznak nevezhető csatában az erdélyi nevezetesebb férfiak közül ott veszett Miklós, a gyulafejevári praepost ⁴⁾, alcancellár, a királyi pecséttel együtt, a miért most harmadik új pecsétet kellett csináltatni, s Róbert

¹⁾ Engel, Geschichte II. B. 25. 1.

²⁾ Bonfin, Dec. II. Libr. IX. Thuróczi, I^o. II. Cap. 07.

³⁾ Bonfin, Dec. II. Libr. IX.

⁴⁾ Ohl. Pray, Annál II. 25. 1. Turóczi Libr. II. Cap. 97. Schwandt.

Károly minden adomány levele új kiadás és pecsét alá jött, mint Kolozsváré is, mely az új pecsétről világosan emlékezik ¹⁾.

A nagy diplomata, de nem oly nagy hadvezér, Róbert Károly, itt úgy látszik, a harczy babérhoz kedvét örökre elvesztette, annyival inkább, hogy Thurócziként, a Zách nemzetség kiirtásától beteges lőn. Diplomatai csatákhoz látott, miben mind a külső udvarokkal, mind benn, szerencsésebb volt. Nem soká Erdély is végképp meghajolt, mert a brassai Salamon által oly hoszszon védelmezett Fekete halom várát is, Grosz János és Jakab, kik később mint Brassó és Besztercze ispánai jelennek meg²⁾, 1331-ben feladák ³⁾; s vele az utolsó daczoló erdélyi vár is kezébe esett.

Ideje is volt a csend és rend helyreállításának, mert még a fejérvári püspökség is odajutott volt, hogy midőn a meghalt András helyébe, (1331 ápr. 22) Pál püspök lépett, kinevezési díját, szegénységéért, a pápának el kelle engednie ⁴⁾, s a püspöki tekintély annyira süllyedt vala, hogy a király minden rendeletéi daczára, a tizedet a nép megtagadd; sőt 1334-ben az új püspök, András, azt panaszolja, hogy Kehieken még gúnyolódva tartoztatják vissza ⁵⁾.

Hogy ezen később annyira elmérgesedett kérdést Róbert csirájában el nem fojtható, abban kell keresnünk, hogy Nápolyban volt elfoglalva, hol kisebb fia, Andrásnak a nápolyi király unokáját Johannát trónkövetkezési joggal nyervén el, azt 1333-ban Nápolyba vitte s csak is 1334 márcziusában érkezett vissza Visegrádra. Mi alatt Beszterczevidék, mint a királynék jószágá, Erzsébet királyné azon kegyében részesült, hogy (1334) januárius 1-én azt a vajda s megyei hatalom alól kivette ⁶⁾, s megnyitá Beszterczének az útát, hogy önállóságra s végre a szász nemzetteli egyesülésre vergődjék.

¹⁾ Fejér, VIII. IV. 171. 1. Ver. Archiv II. 328.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. VIA. IV. 449. 1.

³⁾ Okl. Katona, VIII. 669. 1.

⁴⁾ Szeredai, Ser. Episc 77. 1.

⁵⁾ Ugyanott. 1336-ben elegyezik. Fejér, VIII.VII.282.

⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. II. 324. 1.

Kevés van, mit Róbert Károly életéből ezután, különösen Erdélyre vonatkozólag, feljegyezhetnénk. Későbbi éveit betegeskedése, s a bon nagyjaivali viszálykodások töltik be, kik végre a pápa előtt alkotmánytapodás, országgyűlés nem tartás, egyéb ősi intézmények számba nem vevése, centralizáló politikájának előtérbe léptetése miatt annyira bevádolák, hogy az, 1338-ban, egy breveje által jónak látta a nemzet kívánalmaira figyelmeztetni.

Végso éveit Cseh és Lengyelországgali szövetkezésben' töltö, mely utolsónál nagyobbik fia Lajos számára következési jogott biztosított, miért Austria hercegével s a császárral szinte háborúba keveredett, mi azonban 1341-ben egy békeszerződés által enyészett el, melyet Tamás vajdánk is aláírt ¹⁾.

Közeledni érezvén halálát, hogy családját a magyar trónon biztosíthassa, 1342-ben egybehítta a főrendeket, reformokat hozott be: azon időig nem lévén rendes adó, behozá a k apuszám szerinti adózást; az eddig tűz és vízpróbával öszszekötött babonás bíraskodás helyébe, be a korunkig divatozott francia-olasz törvénykezést, meghagyván a párviadalt; határozott pénzlábat állított, s az ezüst mellé magyar arany pénzt kezdte veretni ²⁾. Károly király volt egyszersmind az, ki az általa divatba hozott tornákon, családi ezimerek bordúsát behozta a magyarok közé.

Így futá meg pályáját a király, ki midön fellépett, benn egy ellene lázadt hazát, künn a magyar trónra törekedő szomszédokat talált: csélyes tapintata mindeniket lefegyverezte; s mikor 1342 jul. 16-án meghalt, fiaira Magyarországot csendben hagyá.

¹⁾ Okl. Pray, Annál. II. 49.

²⁾ Egy márka ezüsből (félfontból) 1½ máik dénárt veretett, 90 dénár ért egy aranyat vagy arany lorintot. Az aranyokra egyfelöl az anjougház lílioma, más lapjára keresztelő Szt. János jött; I. Lajos Szt. János helyett Szt. Lászlót., Mátyás pedig Szűz Máriát, téteti. Engel, Geseliolité IT. 47.

I. vagy Nagy Lajos király.

(1342—82.)

Tizenhét éves korában, 1342 júl. 22-én, lépett trónra Róbert Károly nagyobbik fia I. Lajos, a magyar királyok egyik legnagyobbika ¹⁾. Koronázásánál még Tamás vajdánk képvisel ²⁾), de már azon évben Miklós vajda, a Lőrincz fia, veszi Erzsébet királyné azon rendeletét, hogy az erőszakos András püspöktől a kolozsmonostori apátság elfoglalt jóságait erőhatalommal is visszavegye ³⁾.

Nagy Lajosnak mindjárt kezdetben az apja által behozott reformok elleni visszahatással kellett megküzdeni; mi legelőbb is Erdélyben mutatkozott. A II. és III. Endre király adományozásai által elkényeztetett erdélyi szászok Lajos trónra lépte örömeit egy forradalommal zavarták meg, melynek valódi okát nem tudjuk. Gyaníthatólag, vagy mivel az eddigi szt.-mártoni nemzeti adó mellé a kapu szerinti adót is be akarák hozni ⁴⁾; vagy tán mivel III. Endre adományozásai reclamálása által az 1291-i diplomájukat látták fenyegetve; vagy — miként Holtai írja — a magyar koronától el akartak szakadni ⁵⁾; a különben nem igen forradalmi erdélyi szászok, fegyvert ragadtak, megtagadták az adót, s felmondták az engedelmességet. Az ifjú király még azon évben (1342) Magyarország főuraitól kísértetve Erdélyben terem, az ellenálló szász városokat ostrommal veszi be; a bűnbánókat kegyébe fogadja ⁶⁾, s lecsillapítja a viszályt. De hogy az ellenhatás főpontjának, Szellemiek emléket hagyjon, a szászok azon kiváltsága daczára, hogy vámtalan hordozhatók áruikat szerteszt, a váradi káptalannak

¹⁾ T. Teutschot, Archiv f. Kunde Oestcr. Gesch. Quellén 1850 II. 232 sf.b. 1.

²⁾ Thuróczi, P. III. Cap. I. V. ö. Fejér. VIII. VII. 34G. Tamás kövi és krassói főispán lett: Fejér IX. I. 405.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. I. 66. Szeredai 80. 1.

⁴⁾ V. ö. Bonfin Dec. II. Libr. X.

⁵⁾ Heltai Krónikája I. K. 59. R.

⁶⁾ Thuróczi, P. III. Cap. II. Bonfin, Dec. II. Libr. X.

(1342) megengedé, hogy az ott átvonuló szász árucikkeket megvámolhassa; a mi alól a szászok csak egy század múlva tudtak felszabadulni ¹⁾).

Lajos király erdélyi kirándulásának még azon kedvező eredménye is lón, hogy Oláhország, mely a Róbert Károly felett nyert győzelmétől fogva (1330), a magyar koronának az engedelmisséget megtagadta volt, most a szászok esetét hallván, vajdáját Bazarád Sándort Erdélybe Nagy Lajos királyhoz küldte, s függését újra felajánlta ²⁾).

Ezzel a király Magyarországra visszamegy. Erdélyben, András, a székelyek három rendje, Brassó és B esz ter ez e vidék főispánja, s László al vajda mellett³⁾, az igazgatás élén Miklós vajda marad, ki 1343 áldozó-csütörtöké előtt Tordán közgyűlést tart, hol Mikola János fiait, Gycröt, Jaka bot, Kemént s ezek testvéreit, a Gyeröfi, Vitéz, Eadó, Kemény Mikola és Kabos rokoncsaládok törzseit, s azok Gyerövásárhelyhez tartozó jobbágyait, Jegenyé, mint a kolozsmonostori apátság jószágá haszonvételétől eltiltja ⁴⁾).

Lajos király sem feledte hosszason ide Erdélyt, mert már 1344 elején írja, hogy Vas Miklós, a gr. Vas család egyik törzse s rokonai közt a pert függesszék fel, minthogy Vas Miklós, testvérel, Lászlóval Höltövény várában van elfoglalva; és maga is nem soká Erdélybe jő ⁵⁾). Be is jött, (1344.) jul. 27-kén Fejérvárt tartományi gyűlést tart, hol a három nemzet és püspök versengésére, a világi és egyházi hatóság teendői között határvonalat húz ⁶⁾).

A következő 1345-ben a Barczaságot tatárok látogatják meg, kik többek közt Földvárt feldúlják.

Ez alatt a közfigyelem egy hosszú hadjárat előkészületeire van felhiva, mely a nápolyi királyság ellen intéztetett. Említettük felebb, hogy királyunk testvér öcsce, Endre, Johan-

¹⁾ Schesaeus, Rulnae pannon. 213.

²⁾ Tnréczi P. m. Cnp. m.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. I. 263. 267. 724.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. I. 206 360. Érd. név. csnUdai 251.

⁵⁾ Fejér, Codex dipl. IX. I. 206. 360. Érd. név. csaUdai 261.

⁶⁾ Szeredai, Seria Epise. 82. Fejér, IX. I. 193.

nát azon feltét alatt vette el, hogy a nápolyi korona reá szálljon. A király (1343 jan. 19.) meghal, Endre ellen az udvarban cselszövények kezdődnek: a pápa, mert két felülről fizeteti magát, megkoronáztatását addig halogatja, míg Endre és Johanna közt a viszony meglazul, Johanna könnyelműségének adja át magát, s kicsapongásainak részesei Endrét (1345 aug. 20-kán) megfojtják. I. Lajos király ez esemény által kettős ezélra látta magát felhivatva: egyik volt, hogy a testvérén elkövetett gyilkosságot megboszulja; másik az, hogy Johannákat a nápolyi trónról, mely sajátlag az Anjouház Magyarországra szakadt idősb ágát illette volna, kivesse.

A fiatal király, főleg bánatos anyja Erzsébet királyné uu szólására, a bűn helyére készül, 1346-ban Erdélybe jő, jnn. 10-kén Alvinczen van ¹⁾, pénz és fegyveres erőt gyűjt ²⁾.

A hadjárat 1347-ben kezdődött. Sergét Olaszországnak indítja, az elűcsapatot, melynek élén fekete lobogó leng a meggyilkolt Endre herceg képével, Miklós vajdánk vezette. Oszszel a király, VI. Kelemen pápa minden átokfenyegetése daczára, maga is benyomul; 1348. jan. 17-kén a gyilkosság szinterét beveszi. A tettes Johanna s új férje elmenekült ugyan, de a bűnrészes királyi hercegek kézbe kerülnek; Durazzó Károly herceget, ki Johanna testvérét, Máriát, szintén trónravágyásból vette vala el, helyben lefejezteti, a többit Visegrádra küldi fogságba; beküldvén egyszersmind nevelés végett Marté II- Károlyt, Endre árván született kis fiát is, ki itt meghala.

Ezzel I. Lajos király tovább haladt, 1348 jan. 21-kén Nápolyt veszi be, s néhány bűnöst kivégeztet.

Kezében lévén a nápolyi királyság, már csak meg kellett volna tartani; írt a pápának, hogy koronázza őt meg, de az Johanna mellett nyilatkozott. Belátva hogy ekkora sereggel hatalmát nem éreztetheti, 1348 máj. haza indul, hogy új erővel

¹⁾ Fejér Cod. dipl. IX. I. 364.

²⁾ 1346-ban Miklós vajdán kívül még egy vajdát látunk: Dénesi, ki Kolozsvártt máj. 22-kén gyűlést tart. L. okl. Balia, Erdélyország törvényei I. 167. Huszti, Vajvoda. K. I.

térjen meg. Személyesének (Laczk) István vajdát hagyá Nápolyban ¹⁾).

Hazatért, de hogy eljött, Johanna a pápától támogatva visszament; a nápolyiak és a magyar-német sereg közt harcok fejlődnek ki; s 1349 nyarán a zsohlhátrálék miatt a német zsoldosok a kis magyar tábornak csaknem végveszélybe sodorták.

E leverő hírt Lajos király alkalmasint Erdélyben vette, hol oct. 21-kén Fejervárt látjuk ²⁾. Scrget és pénzt húz hirtelen össze, András vajdát ³⁾ erdélyi sereggel magával viszi; 1350 elején partra száll. Csatákhoz, ostromokhoz kezd, s özsze Nápolyi ismét meghódítja. Mire nem soká fegyverszünetet köt, s kapott sebeiből kigyógyulván, Laczk András vajdára bízva a fővezérséget, 1350-ben ismét hazajött.

Miként viselték a hadjáratokban az erdélyiek magokat, említhetünk valamit. A történeti hagyomány különösön két férfiről beszél, ezek egyike felpfestesi László, a ma is virágzó felpfestesi Makrai család alapítója, ki egy város ostrománál, a mint jobbát elvesztő, baljával tüzte ki a várkapura a diadalmas lobogót, miért a Szamosujváron alól fekvő, most pusztá Vizsentsgyörgyvet kapta István vajdától adományba ⁴⁾. A másik Nagy Bálint, ki oly híre tett szert, hogy midőn egy alkalommal az olaszok a magyarokat hirtelen megrohanják, s már kétes a győzelem, Nagy Bálint scrgévcl ott terem, a seregben hogy Bálint itt van, oly lelkesítőleg fut el, hogy a támadóknak győzelmet arattak; s a történeti adomá szerint e jelenet alapította a most is élő báró Bálintit család nevét és hírét ⁵⁾.

¹⁾ Thuróczi P. ül. Cap. 12. Fejúr, IX. I. 482. 739. 75G. Azonban Erdélyben (1346—8) egy más István vajdát látunk. Fejúr, IX. I. 448, 450, 465, 657-re.

²⁾ Katona, Ilist. Cr. II. 592.

³⁾ Thuróczi P. in. c. 17.

⁴⁾ L. Érd. név. családait, 178 I. A Makrai család címere o jelenetet ábrázolja, az oklevél kel Manfredoniában 1350. máj. 1-jén.

⁵⁾ L. gr. Kemény Józsefet, a Bálintit családról, oklevelekkel, Árpádia II. 137—170. I. Azonban Fejúr (Cod. dipl. IX. I. 269.) a Lajosnak tulajdonított okmányt hamis kamarán keltnek nevezi, mit Jerney tüzetesen kimutat. Tud. gyűjt. 1835. I. 71—99. I.

Nagy Lajos bevezette látni, hogy a napolja trónt, bár inkább az ő ágát illette, egyhamar meg nem nyithatja. Testvérét, Istvánt, kit oda szánt vala, Erdélybe szándékozott hozni, úgyszintén már pár évtől erdélyi herceg címet visel. Hogy hazajött (1350), Erdélybe jő, hol most András püspök részéről oly ellentállásra talál, hogy a mint Fejervárra, a püspöki székhelyre akarna bevonulni, előtte a várkapukat bezárató, miért a püspököt csakugyan elfogatta ¹⁾. István herceg is bejött, 1351-ben a kormányt átvette; ez évet uralkodása első évének nevezte, de első s egyszersmind utolsó is volt, mert már a következő (1352.) évben szepesi herceg, s csak mint Erdély volt hercege említették ²⁾. A vajdaságot alatta ugylátszik Kont Miklós vajda folytatónak, ki az 1351 decemberi nevezetes országgyűlési végzéseket is aláírja ³⁾.

Méltán nevezhetjük nevezetes végzéseknek, mert ezek által a király, míg egyfelől a hadjáratban résztvett nagyokat jutalmazza, a Nápolyba nem ment köznemességet nagyobb hadjáratokra kívánta képessé tenni. E végre több intézkedést tett. Megerősítvén II. Endre diplomáját, a feudal viszonyokat s liarczai képességet nyugtató azon pontját, mely a nemeseket vég hagyományozásra jogosító, eltörlé, s hogy a családok vagyonosodhassanak, örökösökül a testvéreket, rokonokat helyezé; a papokat illető tized mellé a földes urak részére felállttá a kilenczedet, mit azonban az erdélyiek nem húztak ⁴⁾; törvénybe igtatá a patronatusi jogot a jobbágyok perlekedésénél, miből a földesúri székek fejlenek; a köznemességnek a főurakkal egyenlő jogot biztosított, mi Erdélyben korunkig fennállt; a nemességet minden vám alól felmenté, mi a magán vámoknál máig érvényben volna; s végül

¹⁾ Éder Felmerhez 43. 1.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. I. 677. II. 47. 84. 85. 165.

³⁾ Itt meglehetősen zavar van, 1349-ben Miklós vajda lépett fel, ki magát Lörincz fiának írja; itt már Kont Miklós vajda kezd alá írni; a nádor is folyvást Miklós, némelyek Kont Miklósból e közben nádort csinálnak, de Kont M. mint vajda folyvást eléjü. V. ö, Fejér, IX. II. 46. 311. 821. 391, stb.

⁴⁾ Hogy Erdélyben is nyomai vannak, Éder Felmerhez. 43. 1.

a nemesi birtokon lévő bányákat kisajátíthatás alá veté¹⁾. Hogy e végzések hozatalában Erdély rendei is résztvettek, egy oklevél világosan mondja ²⁾.

Alkalmassint e gyűlés folyama alatt vette a nápolyi magyar tábor Lajos király azon parancsát, hogy megkötött szerződésai következtében Nápolyi hagyja oda; mire Laezk Endre vajda 1352 elején hazatért; s véget vetett a fáradtságos hadjáratnak, melynek alig volt egyéb eredménye, mint az, hogy a hagyomány szerint, Bacca d'óra (aranszem) nevű szőlő fajt hoztak magokkal, melyből a Szilágy és Ermellék híres baka tora lett; s Olaszország nagyszerű templomait látva, templom-építési vágyat és Ízlést sajátítottak el, minek mostani templomaink nagy részét köszönhetjük.

E hadjárat után I. Lajos ügyeimét a Moldva és Lengyelországba tört tatárság vette igénybe. Hogy onnan kiverje, a Nápolyból megtért Laezk Endre vajdát megbízta, hogy Erdélyből magyar, székely és szász serget véve fel, Moldvába rontson. Sergeink bementek, s egy hadjárat kezdődött, melyben a tatárok végre is vesztenek, maga a vezér, Atlámos, fogságra jut, s a nép dühének lett áldozata. Bár győzelemmel, s mint írják, tompult szablyával tértek meg az erdélyiek, késő győzelem volt, mert az ottani magyarság a tatárságtól megkapta vala már végcsapását ³⁾.

A tatárságtól Brassónak is szenvednie kellett, mert Lajos királyhoz folyamodik, s kiváltság leveleinek elveszését panaszolván, 1353 mart. 2(>-ről egy mást kap, melyben adóilletéke 150 márka ezüstben, katonaadási tartozása, ha a király személyesen vezeti a hadat, kelctfelé személyes követésben, ha nyugatra, akkor 50 zsoldos adásában állíttatott meg ⁴⁾.

Lajos király Moldva kipusztítása és a tatárság e fellépésén okulva, hogy Erdélyt a mennyire lehet biztosítsa, 1354-ben intézkedéseket tesz, hogy Erdélyben a városokat erősítsék, s

¹⁾ L. Fejér, Cod. dipl. IX. II. 37.

²⁾ Kovácsóczi, Árpádul III. 11.

³⁾ Thuróczi P. III. Cap. VI. Bonfin, Dec. II. Libr. X.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. II. 236.

különösen az ország délkeleti részében várakat emeljenek; a kijelölt helyek között látjuk Várhegyet, Háromszéken ¹⁾).

A hódító külső háborúknak kisebb nagyobb mértékben szünetök alig van; de benn folyvást béke, ellenség patkója nem tapodja határait. A jó napokat feledni szokott régi történések iparunk és kereskedelmünk felvirágzása ez éveire mit sem jegyeztek fel. Pedig minő érdekes volna bár azon két pontnak bővebb felvilágosítását bírnunk, mely arra mutat, hogy ez időben s tán ez ideig egész Magyarországot Erdély látta cl sóval ²⁾; s hogy Fejérvár mellett az országot már ekkor kövezettnek mutatkozik ³⁾. így alig említhetünk egyebet, mint hogy Kont Miklós vajdánk 1355 őszén nádor lesz, s András kezd megjelenni a vajdaságban ⁴⁾, alvajdája István, kivel 1356 nov. elején Tordán közgyűlést tartanak ⁵⁾.

Úgy látszik az. egyházi és világi főnökök egymás közti versengése foglalta cl ez éveket. Sztmihálykő várát, Totiálud illetőleg Fejérvár mellett, András püspök a káptalantól elfoglalta volt; most a püspök lelépven, András vajda tette reá kezét; végre is a királynak kellé közbeszólni, úgy kapá vissza 1357-ben a káptalan ⁶⁾. A kolozsmonostori apátság is gondoskodik magáról, jobbágyait, kivéve a közbünereseti eseteket, a püspökség példáját követve, a vajdai hatóság alól kivéteti ⁷⁾. Legnevezetesebb tért foglalt el azonban azon viszály, mely a püspöki tized és papi quarta felett már régóta folyt. András után Széchi Domokos lép a püspökségbe, egy erélyes férfi, ki azzal nyitja meg pályáját, hogy Fejér vár csinosbitása tekintetéből tudtul adatja (1357), hogy a ki pusztá telkét három év alatt be nem építi, Hbecsülteti belőle ⁸⁾. A

¹⁾ Okl. Schuller, Umrisso II. Urkndon-Bucli 1. I.

²⁾ Főjél-, Cod. Dipl. IX. VII. 208. 13G2-rül.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. IX.. II. 177. 1352-ről.

⁴⁾ Júliusban még Miklós nádor s Kont vajda ir alá, († ejér, IX. II. 394.) s decemberben már Kont nádor s András a vajda. Fejér, ugyanott 391. 1.

⁵⁾ Fejér, Cod. «tiplí IX. II. 547.

⁶⁾ Fojér, Cod. dipl. IX. II. 003—5.

⁷⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. II. 002. 041.

⁸⁾ Memória l'lpiso. Truns. XVI. 1. Szeredai, Serios Kp. 100. .

kérdés alatt álló tized dolgát is előveszi; némely Medgyee táji falukkal, hol azt eddig a papok teljesen lefoglalák, (1357 oct.) egyezményre lép, melynek fogva a hátralékot, ezután leendő pontos teljesítés mellett, elengedi ¹⁾. A megyék ellen is megindítja keresetét: 1358 jan. Tordán közgyűlés van, hol a főhlesurak a tized pénzbeni megfizetésére magokat kötelezik ²⁾; még csak a vajdai várak vannak hátra, a király ezek iránt is rendelkezik András vajdának; ki 1359-ben meghagyja Csicsó, Bálványos ³⁾, Léta, Küküllővár, Újvár és Déva várnagyainak, hogy a váruradalmak jobbágyai tizedét késedelem nélkül bekezdjék szolgáltatni ⁴⁾. S végre is 1360-ban Dénes vajda Tordán közgyűlést tart, s egyezkedés alapján az egész vizsálynak véget vetett ⁵⁾.

Míg Erdély a török elenyomulása éveiben ily kisszerű ügyekkel vesződik, a király a birodalom délkeleti határa biztosításával foglalkozik.

Már Nápoly elleni hadjáratában belátta, hogy Magyarország csak tengerpart birtokában éreztheti hatalmát, minni egykor a szintén nagy Kálmán király: Dalmatia s illetőleg a birtokló akkor hatalmas velencei köztársaság ellen 1356 júniusában megkezdi a hadjáratot, s más félevesi küzdés után, (1358 febr. 25) Velence engedett, s azt békeszerződés mellett a magyar birodalom szárnya alá volt kénytelen bocsátani.

Hogy hazánknak védfalakat állítson, Scrbia ügyébe is beelegyedik, hol pártosság dúlt, s egy általa pártolt fejedelmet állítván élére, tőle a macsói bánaságot kapja (1359), mi által a birodalomhoz tartozó Bosniával öszszeköttest kaptunk. Erdélyt sem soká feledheté ide.

Mert a török elő szele, a tatárság, Moldva és Beszarabia magyar népségét, a magyart, kánt, besenyőt kipusztítván⁶⁾, itt

¹⁾ Szeredai, Series Ep. 91. Adat arra is, hogy az időbeli a Comes annyi mint ispán, s hogy a faluknak is ispánai vannak.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. II. 726. Szereda, 95.

³⁾ Szeredai, Series Episc. 97.

⁴⁾ Kovácsóczi, Árpádia III. 66.

⁵⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. II. 295.

⁶⁾ Jerney (Utazása. I, 141—51) egész sorát adja a moldvai oláhnyelv.

Erdély szomszédában, azon különös viszony fejlett ki, hogy Bogdán és fia Drágos, azon oláhság főnökei Máramarosban, kiket Kán László hozott volt be, felkelnek, s oláhaikat a pusztává tett eddigi Kumaniába vezérlik, s a mai Moldvának alapját megvetik¹⁾.

Lajos király belátva, hogy az alakulni indult két oláhszág egykor a szintén oláhoktól is lakott Erdélytől mennyi véraldozatot fog kívánni: azon szándékkal, hogy ha meg nem akadályoztathatja, legalább a magyarokkal egy hitre térítse, 1359 végén Erdélybe jő, decemberben Fejérvártt, 1360 január 25-én Vásárhelyit látjuk²⁾, papokat, térítőket küld be, minek Moldvában ideiglenesen eredménye is volt³⁾.

Késő volt minden, mert a török Drinapolyt 1361-ben bevette, s míg Lajos Rudolf ausztriai herceg érdekében IV. Károly császárral csatázik, a szultán ottan magát meg is fészkelte. A pápa is, ki eddig a görög valláson levő keleti királyok segélléséről hallani sem akart, csak most ébredt fel, s Lajost mindenképp ösztönzé, hogy a török nyomuló árjának gátot vessen.] Ily czélból 1365 máj. Bulgáriába rontott, fejedelmét, ki a törökkel cimborált, török segítségével együtt megverte, főerődívenyét Widdint vagy Bodonvárat elfoglalá, s vajdánkat, Dénest, a hódítványok felett parancsnokképp hagyja. A vajda helytartója addig Erdélyben Járai Péter⁴⁾.

ben találtató magyar szóknak, mintegy 700 ily szót jegyez ki; viszont (Utazása 152—221) mintegy 150 helységet ír le, melyekben ma is bírnak és laknak magyarok, vagy legalább a falu neve magyar lehetett.

¹⁾ Thuróczi P. 111. Cap. XLIX. Engel, II. 99. Moldva és Oláh ország magyar koronátóli függéséről, lásdd Pray, Comment. Hist. de Bosniae Valachiae Moldáviáé etc. eum R. Hung. nex. 1787. Engel, Gescli. d. Moldau und Wallacbey 1804. Jerney Keleti Utazása I. 390—3201. A moldvai vajdák névsorát 1370-től lásdd Pray, 20G. Hogy Moldva e neve 1372-ben jött elé legelőbb, I. Pray, 107.

²⁾ Engel, n. 99. Szeszárma hanyatlani indult vására érdekében rendelkezik. Fejér, IX. VI. 109.

³⁾ 1370-ben áttérésüket bejelenték. Fejér, Cod. IX. VII. 295. líe később viszszatérték a görög vallásra. V. ö. Battyáni, Leges Eccl. III. 202.

⁴⁾ Kovácsóosi, Arpádia III. 68.

E győzelme áldozatául 1366-ban Mária-Zellben Bécs mellett, építtetni kezdé a templomot, mely ma is fennáll, s a híres magyar búcsújárások célpontja ¹⁾).

Az elkergetett cyprusi király már Budát megjárta, ez évben a fenyegetett s már tartományokat vesztett Paleologus görög császár is személyesen Lajoshoz jött: s Lajos királyt nagyszerű hadjáratra bírák. E tervével (1360) tavasszal Erdélybe jő, itt Kapuson át (ápr. 11) Fejérvárra megy; máj. 9-ére Tordára közgyűlést hirdet; jun. 20-án a szászok diplomáját erősíti meg²⁾; jún. 24-én a székelyek közt, Marosvásárhelyen látjuk; s jún. 28-án, főleg a künről izgatott oláhok fékezésére, rendeletet ír alá, melynek alapján bár kit is, ha büntényen találnak, hét, kit pedig csak vádolnak, ha nemes az ember 50 nemes, ha paraszt akkor 50 paraszt jóváhagyása mellett, rövid úton felakasztatni megenged ³⁾; vagyis a hatóságok önállóságának tágasabb kört, s a földesurak később kifejtett pallosjogának utat nyitott. Júl. 1-én Tordán van, s aug. 11-én ismét Fejérvártt. Beszterczén aláírja e város azon nevezetes kiváltságát, melynél fogva megengedé, hogy a többi szász város módjára, bíráit, papjait maga választhassa, pereit Szebenbe felebbezhesse; vagyis Bcsztercevidékét a megyei kormányzat alól a szászföld középpontjához csatolá ⁴⁾. Végre, hogy a küszöbén álló hadjáratra serget teremthessen, a földes urak birtokait az adó alól kivette, miért ezek a jobbagyok marháiból szedett ötvenedet a királynak engedék, s arra kötelezők magokat, hogy nem csak a királyt, hanem a vajdát is követendik akármelyik szomszéd országban folytatandó háborúba. Ily intézkedések után hagyá itt Erdélyt ⁵⁾).

Lajos király Erdélyből Lippa felé veszi útját, hol azon messziható gondolatát, hogy az oláhokat a görög vallástól elvonván, közelebb hozzá a magyar korona s nyugati Európa érdekeihez, foganásítani kezdi. A bánóságban a térítettést meg-

¹⁾ Emlékeztetjük olvasóinkat az 1857 Kisasszszonynapi hírlapjainkból ismeretes nagy búcsújárásra.

²⁾ Okl. Eder, De Initiis Saxon. 176.

³⁾ Kurz, Magazin II. 294. Katona, X. 374.

⁴⁾ Eder, Schesaeushoz 29. Windisch, Ungr. Magaziu L. 55.

⁵⁾ Új magy. Muzeum 1854 VIII. f. Arhiv. d. Vereins, Neue F. I. 45.1.

kezdi. S Bolgárországba az oláhok akkori fészkebe, Oláh és Moldovaországba, mint az oláhok új telepítvényeibe minoritákat küld, hogy a rom. katolikus vallást prédikálják, térítsenek s kereszteljének. Ezután, 1367-ben az Avignonból haza költöz ködő pápához megy, ez útjában köszönti, s e fellépteért a pápától nápolyi érdekei előmozdítását sürgeti; mire 1368-ban megszületik első gyermeke.

A pápa kedvéért kezdett erőszakos térítés csakhamar megtenné keserű gyümölcsét. Oláhhonban 1369-ben beküldött minoritákat a nép leöldöse, s a vajda a római hit miatt a magyar koronátóli függését is megszakító. Azonban Nagy Lajos nem az az ember volt, ki terveit azo"ual feladja: a múlt évben fellépett (Apor) Miklós vajdát¹⁾ a székely föld felől Oláhországra küldi: a magyar és székely had nem gyanítva a vész nagyságát, majdnem készületlenül megy, s a lett belőle, hogy egy szorosban Dragomer Vlajkó vezére őket megtámadja, s majd nem egy lábíg elpusztítja. Az elesettek közt említik (Gara) Péter alvajdát²⁾, Vas Dezsőt, Veres Pétert kiikülvári várnagyot, a székelyek közül Pétert és Lászlót³⁾, kikkel együtt Miklós vajda is elesett. Nem volt elég, mert Vlajkó vajda a Verestoronynál Erdélybe is becsapatott, s a talmácsi hegyen feküdt, Szt.Miklós tiszteletére épült klastromot bevétetvén, felégeté⁴⁾. Mindazáltal a vérszemre kapott vajdának a kiábrándulás órája rögtön ütött, mert a Duna mellett Ichaladt királyt tábor szerencsésebb volt, Gara Miklós, a kis nemes emberből emelkedett maesói bán, s később híres nádor, Vlajkót tökéletesen megverte, s mind a római Ilit, mind a magyar korona előtt meghajtó.⁵⁾

Ez eset Erdély délkeleti határszéle védelmezésében nagy változást idézett elő. Nagy Lajos belátta, hogy Erdélyen túl két Oláhhon van alakulóban, melyet többé a magyar birodalom természetes szélének tekinteni nem tanácsos: mind Magyarbon alsó részein, mind Erdélyben várakat kezd építeni. Így

¹⁾ Andr. Huszti., Vajvodae. Ms. 1368.

²⁾ Petrus do Gara alvajda ez időben. Fejér, IX. Hl. 667,

³⁾ Thuróczi, P. III. Cap. 38.

⁴⁾ Fejér, XI. I. 175.

⁵⁾ Battyáni, Legos Fed. Hl, 217.

épült Verestoronny ellenében 1370-ben Talmács vára, a leégetett klostrom helyén, mely addig is némi erősség lehetett, Hanner Vilmos pécsi püspök s szász ispánt helytartó alatt, egy erősség, melynek nagyszerű romja most is oly festőileg néz az Olt völgyére. Az építéssel leginkább terhelt Szebcnt azon szabadalommal látta el (1470 febr. 22), hogy szabadon viessze áruit Ausztria, Cseh- és Dálmátország felé¹⁾, mi azon időben, mikor némely városokon túl vinni nem lehetett, nagy előny^{a)}. A király is bejött, (1370) ápr. 24-én Marosvásárhelytt Kolozsvár részére azon rendeletet írta alá, hogy a vajda, Bebek Imre, az oda költözni akaró szabad embereket akadályozni ne engedje, hogy a város népesedjék³⁾, s Brassó érdekében meghagyja máj. 3-ról, hogy István, székelyek ispánja, ki alatt Brassó vidéke állt, a városi hatóság alá tartozó ügyekbe ne elegyedjék⁴⁾.

A várak építése mellett, hogy Oláhhon vajdáit lekötéljeze, s a török vagy más hatalom általi kivettctésök esetére menhelyök legyen, a Szeben és Brassó vidék közt terülő szép rónát, Fogaras földét, azon kiváltsággal adja a legyőzött Vljakó vajdának, hogy azt betelepíthesse; honnan Vljakó magát (1372) Havasalföld vajdája s Fogaras föld új telepítvénye herczegének kezdé czimzeni⁵⁾.

Nagy Lajos, kinek a szerencse csillaga folyvást mosolygott, 1370 nov. 17-én a lengyel koronát is fejére tette. Csak egy bánthatá lelkét, hogy már három leánya van, de fia egy sincs, kire koronáját biztosan hagyhassa. Három leányának három koronát óhajtott volna. Kettő már megvolt, a harmadik, a nápolyi még mind kérdés alatt. Nápoly megkapására Dalmatia békés birtoklása nélkülözhetlen feltétel; s itt a velenzeiek, mint Dalmatia régi birtokosai, folyvást háborgaták. Hogy őket leültesse, kivel folyvást versengett, IV. Károly császár jó

¹⁾ Fejér, IX. IV. 158. Teutsch 115.

²⁾ Eder Shesaeushoz 217. V. ö. Szeredül, 112 Arpádia III. 70.

³⁾ Eder Felmerliez 37. I.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. VII. 297.

⁵⁾ Egy okmányban, melyben Sárkányt eladományozza. Fridvalszki, Reg. Marian 80. í.

indulatára lett szüksége, s ezért 1371-ben második leányát, Máriát, a még szintén gyermek Zsigmondnak, a császár második fiának jegyzé el, minek mintha előre sejtették volna, a magyarok nagyon ellenére voltak. Az eljegyzés következtében Lajos király végre, 1372-ben, a császárral megtartja rég óhajtott találkozását; s mintegy a végzetes családi öszszekötés baljóslatául, veszi a hírt, hogy István vajdát, kit a velenceiek ellen küldött volt, elfogák, s diadalpompával mint foglyot vivék be a lagúnákon az akkor még hatalmas tengervárosba¹⁾.

Messze vinni Nagy Lajos viselt dolgait részletesen adnunk, 1373-ból annyit említünk meg, hogy mint lengyelkirály volt elfoglalva; 1374-ben pedig más két leánya eljegyzésével foglalkozott.

A következő 1375-ben már ismét felénk fordul figyelme. Moldvában Laczó vajda meghalván, Erdélybe jő; űmg. Kolozsvárit látjuk²⁾; Moldva térítését tovább intézi, s vajdát oda Magyarhonból küld. Hogy miket tett kereskedelmünk érdekében, alkalmunk volt említeni, most már a kereskedelem egyik tényezője, az iparra is kiterjeszti figyelmét: míg 1376-ban László vajdánk Velenczével van elfoglalva³⁾, megbízza Goblin püspököt⁴⁾, s Scharfeneek talmácsi várnagyot, hogy a szászokat öszszegyűjtván, az ipar és czéhrendszerbe reformokat igyekezzenek bevinni; s az eszméjében üdvös, de idővel az ipar bilincsévé vált erdélyi ez éhrendszer, itt kapta alapját, itt határozottatott el többek közt, hogy egy ember két mesterséget ne űzzön. sat.⁵⁾

Ez idő után, még csak egyszer és utoljára látjuk a nagy királyt Erdély földén, 1377 pünkösdje körül, mely benjártát többek közt azzal tévé emlékeztetéssé, hogy Brassót arra bírta,

1) Pray, Annales ti. 134.

2) Szeredai, Series Episcop. 113.

3) Pray, Annales II. 143.

4) Pheubel Goblinnelc hijják, Memoria Episc. XVII I. Archiv, f. Kun-
de Őst. Gosch. Quoll. 1850. II. B. 11. h. 350.

5) Teutsch, Geschichte d. Sachsen I. 13'

hog az addig gyenge Törösvári vár helyébe, önköltségén, egy új, kővárat építsen; kárpótlásul s e terhébene osztályrészekiül a vidékén fekvő tizenhárom szász falut és várost kivéven az addigi székely ispáni hatóság alól, Brassó vidékéhez kapcsold¹⁾; s emelkedett a festői szép vár, mely szikla csúcsán most is ott pompázik, g a hasonnevű szorost a rohanó ellenség előtt gyakran elzárá. Kolozsvárnak, hogy emelkedhessék, Feleket adományozza²⁾; s Kolosvártt (1377) jún. 19-én egy okmányt ír alá, melyben Törd a határvillongását elintézteti, Ajtont, Csánt, és Bózt jelölven ki határául³⁾.

Erdélyből kimenvén, leányai ügyével foglalkozott, (1377. nov.) Mária és Zsigmond közt a nászt végrehajtátá. A következő 1378 elején Hedviget adá Vilmos, ausztriai hercegnek; s nyarán Velenezével egy háborút kezd, mely Lajosra nézt 1381. aug. 16-kán kedvező békével végződött. Honnan Durazsó Károly, a Velenczét legyőzött magyar sereggel Nápolyba nyomult, a bűnös Johannát elfogta; s 1382. máj. 22-kén kivégezteté a királynét, kit Lajos testvére mcgöletéséért mind eddig megbüntetni nem tudott vala.

Így futá meg pályáját a király, kit méltán nevez a magyar Nagy Lajosnak. Élte mint egy nagy dráma végződött, élte legnagyobb czéljai, Lengyelország és a tengerpart kezében, Velencez meg van alázva, s a Magyarbirodalom keleten délen, északon tengerre nyúlik, vagyis mint a költő kifejező: Magyarhonnak három tenger partvirányi vetőnek határfalat; Magyar, Lengyelhon mellett, birta Dalmát-, Horvát-, Tót-, Bosnyák-, Rác-, Bolgár-, Oláh-országot és Moldvát. A hon határi soha sem voltak tágosabbak, s a hon tekintélye a külpolitikában soha súlyosabb, mint alatta. Pécsen egyetemet állított. Az ipart és kereskedelmet virágzásba hozta. A szellemi és anyagi fejlődés ezer magvait hintó el; csali a volt a sorscsapása, hogy fiörökös nélkül hala el, s 40 évi uralkodása jótékony csiráit nem volt ki tovább fejlessze. Nemes pályáját 1382-dik év sept. 11-kén fejezte be.

¹⁾ Okl. Siebenb. Quartalsehril VII. 253.

²⁾ Privilegia C'ivitat. Claudiopoli. K. I. a lejárván' könyvtárban I. 287.

³⁾ Okl. teljesen Kemény Notit. Cap. Alb. I. V. ö. Árpádia III. 69.

4. §.

Mária királyné.

(1382—85.)

Nemzeti létünk azon szerencsétlensége, hogy nagy királyaink méltó utódot nem hagytak: Nagy Lajosnál is előáll. Utána leánya Mária lép a trónra, 12 éves gyermek, kit 1382. sept. 17-kén koronáztak meg, s kívül egy zavaros korszak kezdődik, mely Nagy Lajos roppant birodalmát fényéből, hatalmából, elvesztvén a hódítványokat, újra vissza ejti.

Leendő férje, a 15 éves Zsigmond herceg nincs a hazában. A kormány gyepelőjét Nagy Lajos nagyravágyással teljes özvegye, Erzsébet vette fel, de tulajdonkép méltó nádora, a kis nemesből ide emelkedett kegyencz, Gara Miklós tartá kezében, ki a hazafiak közti egyetértést csakhamar feldulá.

Erdélyben szintén nem látunk egyebet, minthogy a pénzért folyvást zaklathatott szász nemzet különös kegyekben részesül. Mindjárt kezdetben, a szász nemzeti okmány megerősítése mellett (1383. mart.), Góbiin püspöknek sikerül Szeben és a disznódi oláhok közt egyezményt hozni létre, mely által nem csak ezek legeltetési kihágásai szabályoztalak, de egyszersmind a Talmács és Szelistyc közti határszélein örökdedést is nyakukba nyomák¹⁾. A szász nemzetbeli Góbiin püspök pedig a Szeben és Szerdahely szék közt fekvő Omlás várát (1383), négy faluval kapta rokonaira hagyatólag²⁾, úgy szintén a püspökséget, Góbiin folyamodására, Zilah város birtoklásában újra megerősíték³⁾. Végre Szeben városának Erzsébet királyné 1384-ben kiváltság-leveleket ad, melyek egyike az ipart monopolizálta, kirekesztvén onnan minden idegen iparost⁴⁾. S hogy Brassó⁵⁾ se maradjon felejtve, a törté-

1) Fejér, X. I. 132. Nemz. Társ. 1832. I. 395. I. Quartalschrift II. 426. I.

2) Fejér, X. I. 68. Szeredai, Series Episcop. 120. I.

3) Fejér, Cod. dipl. X. I. 70. 376. X. VIII. 133.

4) V Éder Felmerhez 57. I. V. 3 Fejér, X. III. 1-5. 12. X. VIII. 116.

5) Fejér, Cod. dipl. X. I. 228.

neti hagyományok szerint, kőfallali bekerítését szintén 1384-ben kezdeték meg.

Megerősíték ugyan ez évben az összes nemesség kiváltóságait is, mit Erdély részéről László vajda ír alá¹⁾; de már késő volt, mert a dölyfös Gara nádor befolyása alatt nyögő asszonykormány elleni ingerültségét a hon tovább nem titkolható. Hatalmas összeesküvés szövődött, melybe a legmagasb egyházi és világi férfiak bevonattak, s az összeesküvés legnagyobb mestere Laczk István, egykori erdélyi vajda, kit Mária királyné bánná nevezett²⁾. Az egyelőre titokban szőtt buktatási terv csakhamar elveté álarczát, síkra lépett; s könnyen haladt, mert az udvar Hedvig herczegnő, Mária királyné testvére, lengyeltrónra helyzetésével volt elfoglalva. S oda fejtett ki, hogy a békétlenek Kis Károlyt, nápolyi királyt, mint az Anjouház férfi tagját trónra hitták, s behozván, 1385 végén megkoronázták.

5. §.

II. v. Kis Károly király.

(1385—86.)

II. Károly, kit kis termete miatt Kis Károlynak neveztek, 1385. dec. 31-kén tévé fejére a koronát, melynek elnyerésére, úgy látszik, erdélyiek is befolytak, mert néhány nap múlva, 1386. jan. 15-kén, Szász-Encsre és a Besztercze és Bukovina közti völgyben fekvő Borgói uradalomra Károly Bethlen Gergelynek, Apafi Péter és Lászlónak új adományt ad, mint híveinek³⁾; melynek következtében a család a múlt századi határórség felállításáig Borgót bírta is.

Azonban Kis Károly király pár hónapig sem örvendhete szerencséjének, mert palotai forradalomnak lesz áldozata. Febr.

1) Okl. Pray, Annales II. 168. Alvajda János, kinek a vajda meghagyja, hogy ez egei Vass Lökös, a László fia pereit tegye félre, mert kormány ügyvei van elfoglalva. Fejér, X. I. 129.

2) Thuróczi, Chron. P. IV, Cap. I.

3) Fejér, Cod. dipl. X. I. 278.

7-kén, Erzsébet királyné, kivel Budán együtt lakák a királyi palotát, magához kéreti, hol midőn egy levél meghallgatására székre ereszkedik: Gara nádor int Forgácsnak, ki kardot ránt, s a jobb sorsra érdemes királyon sebet ejt; mire aztán elzárták, s néhány nap múlva méreg gyanújával elhalt, 1386. febr. 24-kén ¹⁾).

Az erőszak erőszakot idézett elő: a Károly király hívei Forgácsot és Garát felkoncizolták; a két királynét pedig fogságra veték.

Zsigmond, luxenburgi cseh herezeg s római császár fia, Nagy Lajos halálától Magyarhon címzetes tutora, Mária királyné, mint arája e gyász esetet hallván, cseh fegyveresekkel Magyarhonba jő: a nagyoknak ígéreteket tesz, mire a békétlenek megrettenve, Erzsébet anya királynét (1387 jan.) börtönében kivégeztetik.

Erre viszályba dült a haza. A fegyelem felbomlott. Erdélyben a szebeni kereskedőket oláhok nyíltan megtámadják, leverik, kirabolják ²⁾). A fejtelenségben kifáradt nemzet nagy része végre is legjobbnak látta Zsigmondhoz hajlani, s őt márt. 30-kán királynak koronázta.

¹⁾ Forgács ezért Gimesvárat kapá, mi Felső-Magyarországon volt, nem Erdélyben. Fejér, X. I. 279.

²⁾ L. neveiket Fejér, Cod. dipl. X. I. 291.

KILENCZEDIK KORSZAK. AZ ANJOUHÁZ LEÁNYÁGA URALMA.

6. §.

Néhány szó.

Szomorú korszak nyílik. Az anjouház leány ága nem oly szerencsés, mint az Árpádházé volt, egészen más embereket hoz a trónra. A magyar, mely eddig csak emelkedett, mondhatni támadó háborúkat viselt s folyvást erősödött, az anjouház alatt délpontjára ért: ennek kihaltával, mely sajátlag néhány év múlva, Zsigmond király neje halálával, (1395.) következik teljesen be, megtámadtatások bosszú sorával kezd küzdeni, mely folyvást gyengíti.

Egy ellennel lesz ügyünk, mely ha a magyart isten Európába nem hozza, az egész elpuhult Európát elöntötte, s tán a keresztyénséget is eltörölte volna.

Különös esemény. A XIII. században Dzsingis chan egy népet ver fel közép Ázsiában, mely addig keresi új hazáját, míg végre Európába nyomul, itt az elvénlilt görög császárság szívében 1361-ben Drinápolyt megviózza, 1365-ben szultánai székét benne felüti, egy század múlva (1453.) Konstánczinápolyt beveszi, a keleti császárságnak véget vet, s kit Európa gyávasága előbb megtúrt, a török, nemsoká mint világhódító kezdett szerepelni. A magyarokat, mint áldozatra szánt nemzet vad indulatának elébe dobják. S mert a magyart nem segíték, következése lett Európa kelete elsatnyulása, mi aztán annyi bajt okozott s okoz még Európának, míg e nem acclimatizálható népet ismét a túl tenger partra teheti.

Legelőször 1391-ben érintkezik a magyar föld a törökökkel, s 1691-ben utószor, mint hódítóval. Három egész századon át gyengíti egymást az egykor rokon magyar és török nemzet. Óriási csatáikkal Európát megrendítik, csodálatra ragadják, rettegésbe ejtik. S az önzéstelen magyar ügyét az önző Európáéval, a kereszténységével, pápáéval addig azonosítá, míg végre is megkezd törni a nagyobb erő ellenében.

Kezdődik tehát a világharcz, s fájdalom, az anjou leányág négy gyenge hadvezért hoz trónra, Sigmondot, Albertet, I. Ulászlót, V. Lászlót, kik Utközet-vesztésről utközet-vesztésre vezetik a huszárok harczos őseit.

7. §.

Zsigmond király.

(1387—1437).

Zsigmond 1387. márt. 30-kán trónra jut. Rögtön föllép a pártfőnökök ellen, s jún. 4-kén Mária királyné már ki vau szabadítva, Budára jő, s az országlást férjével megosztá.

Győzelmi örömeik nem soká maradt zavartalan. Legelső gondot Hedvig, lengyel királyné, Mária királyné testvére hozá, ki anyjok, Erzsébet királyné halála hírére a magyar királyi czimet felvette, s már aug. 20-kán Péter, moldvai fejdelemmel, az esküt magának le is téteté. Még nagyobb vész fenyegető Bosnia felől, hol a menekültek tetteges támogatást nyerőnek: 1388-ban tehát Zsigmond a pártos Bosniára ront, meghajolni nem akaró fejedelmét legyőzi, s az Erzsébet és Mária üldözőit, Horváth! Jánosékat, kiadatja, kiket lefejeztet.

Az alatt Hedvig részére lengyel-oláh szövetség jön létre ellene, mit a lengyel király, Jagelló, s a két oláhoni vajda 1389. dec. 8-kán imák alá. Annál nevezetesebb, mert Mircse, oláhoni vajda Erdélybe is betört, Fogaras és Omlás ura lévén. Zsigmond, megelőzendő a vést, László erdélyi vajda s (Knöll) Péter ér. püspökkel kezét fog; hogy az utolsót

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. I. 665.

annál inkább megnyerje, (1389) a kilenczed bevitelét jószágaiba megengedi¹⁾; s 1390 tavaszán szép sereggel Erdélybe jő, itt újakat ültet fel; Kanizsa Istvánt, székelyek ispánját magyarokkal és székelyekkel az ojtózi szoroson Moldvának indítja²⁾; maga is után nyomul, a magyar koronától elpártolt Péter vajdát megszorítják, s végre is a korona hűségére vissza hajtják³⁾... Azonban, míg egyfelől nyer, másfelől vesz: Gallicziát és a tengerparti városokat elfoglalják.

Ugyanez évben Kővár, mely eddig királyi vár, a Drágfiak kezébe megy; I. Lajos adta volt Balk és Drág testvéreknek, a máramarosi oláhok vajdája fiainak, Máramaros és Ugoesa ispánainak, kiket a lires várnak, melyet akkor, mint a ma már eloláhosodott lakosok szép termete is mutatja, magyarok környeztek, 1390-ben vezettek birtokába⁴⁾. S feljegyezték, hogy a hazai művészet ott áll, hogy Nagyváradra, hová szent László király sírjához a magyar királyok szent fogadásokra jártok, szent László rézsobrát Kolozsvárit csinálák, mit ez évben állítottak fel⁵⁾.

Ily előzmények után viradánk az örök emlékü gyászos 1391-dik évre, melyben a török lábát Magyarhon földére tette. A Szerémség látá őt először; egyébaránt Erdély sem soká maradt ki a véres játékból. Zsigmond, hogy a török rohanó árjának, mennyire bírt, gátot vessen, 1392-ben Erdélybe jő, hogy innen a törökhöz pártolt Mircse oláhhoni vajdára üssön. Ilátszegvidéken mulat, s míg a hon megmentésében kell vala fáradnia, keletkezik a szerelem közte s a szép Marzsina Erzsébet között, melyből a rege a nagy Hunyadit származtatja.

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 1. 529. 572.

²⁾ Wagner, Collect. Familiari. I. 100. 1. Fray, Comment. Hist. 162.

³⁾ Pray, Comment. de Bosnice, Moldáviáé nexu. 119. 29. 1. Ez időben Moldvában, Margit († 1410) valamelyik erdélyi vajda, István leánya, Sándor moldvai vajda neje, Moldvában rom. kath. püspökséget állít. Kurz, Magazin II. 8—18. 1.

⁴⁾ Fejér, X. I. 634. Aranyos névén is nevezék. Fejér, X. 1. 69. kijáratván határát, minden pont magyar. Fejér, X. VIII. 306. X. II. 63. Sieb. Quartalschr. VI. 16.

⁵⁾ Magyar Történelmi Tár. III, 250.

Zsigmond beütött Oláhországba, s rajta át Kis Nikápolyig hatolt, s azt is megvevé. Azonban megjött Bajazeth szultán táborá: a koczka megfordul, a magyar tábor tönkre megy, maga Zsigmond is csak egyes híveinek, többek közt a rege szerint, Cserei Balázs ügyességének köszönheti megszabadulását, s különösen hogy útjában az éhhalálnak áldozatul nem esett ¹⁾.

A veszített csata után ismét Erdélynek, s illetőleg Hát-szegvidéknek vette útját, s ha van valami alapja a regének, mely a Hunyadiak czímeréről keletkezett, a gyűrűt ez útjában adhatá érdekes állapotban talált kedvesének. Annyi minden-esetre áll, hogy Zsigmondot a népköltészet igen találólag jellemezte ²⁾.

Nehéz napok álltak be. Erdély vajdaságát ez évben Bebek Imre, püspökségét Demeter kezében látjuk ³⁾. A következő 1393-ik évben egy erélyesebb vajda jelenik meg, Széchényi Frank ⁴⁾, kinek alvajdája Geréb Péter ⁵⁾.

Zsigmond bár veszített, új csatára készült. Most már Bosniára készült, mely bár a magyar koronát uralta: a Mária királyné börtönzői, anyja Erzsébet királyné kivégeztetőinek folyvást menhelyet adott. Lemennek, a fő fészket Dobor várát beveszik, a pártos urak e töredékét is kézre kerítik, s Bosniát egy időre engedelmességre szorítják.

Azért a török nyomult, minden ellentállás daczára, 1394-ben Nikápolyt beveszi, s Szerviát meghódítja. Látva a vészt, a vajdák gyűléseznek ⁶⁾; Zsigmond király is az év végén Erdélybe jó, Tordán, dec. 26-kán okmányt ír alá, mely által a

¹⁾ A n. ajtai Cserei család czimerét e csatából dátálja. (L. Érd. Név. Családeit tölem, 61. 1.) E regét Szegedi hozta fényre (Decret. et Vit. Regum qui Trans. possider. II. 167.) Katona, (Hist. Crit. XI. 417.) és Fejér, (X. Vili. 347.) mesének tartják.

²⁾ L. regét Történelmi Regék 177. Hunyadi J. eredetét tüzetesen kimutatva, Gr. Teleki József, Htayadittk kora I. 26—62.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. X. II. 68. 166. stb.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. X. II. gb. 119. 267. 882. stb.

⁵⁾ Fejér, Cod. dipl. (1394.) X. HI. 163. X. VIII. 387.

⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. X. VIII, 387, Battyáni, Lég. Eccl. ül. 296.

Dévai vár területén Dobro oláh ember részére kenéz séget állít, egy darab erdős helyet adván neki, melyen a várhoz katonai szolgálatot s évenkénti adót köt ki¹⁾. Készületeket tesz a törökre, körutat a hazában: 1395 februára folytán Brassóban látjuk, hol az oda való szászok részére I. Lajos király több okmányát megújítja²⁾; s kereskedelmük érdekében azon nevezetes kiváltságot adja, hogy a brassai kereskedő Bécsig járhasson, ellenben az idegen Brassón át Oláhország felé ne vihesse áruit, hanem vagy Brassóban állítson rakhelyet, vagy ott tartozzék eladni vagy elcserélni; valamint azt, hogy Brassón át senki nyers viaszát át nem hozhat, hanem ott megkelle olvasztania, s úgy adni át a forgalomnak³⁾. S a mellett a vámasok huzavonása ellen is rendelkezik⁴⁾; s a székely ispánoknak meghagyja, hogy az Oláhországból bejövő árukat ne harminczadoltassák⁵⁾. Brassónak adott ily kedvezmények mellett, Tamás brassai plebánusnak az addig Törösvárhoz tartozott Zernyestet adja⁶⁾. Mirese, oláhoni vajda s Fogaras föld ima is Brassóba jön, s Zsigmondnak egy véd és daczsövetséget írt alá, melyben kötelezi magát, bog) Zsigmondot a török ellen fegyver és élelemmel fogja segíteni⁷⁾.

Hátát így biztosítva, sergét felülteti, s Oláhországon át Kis-Nikápolyig hatol, melyet kemény ostrom után bevesz. Győzelme örömet nem soká élvezhető, mert veszi máj. 17-kén a leverő hirt, hogy neje, Mária királyné meghalt, hogy a hon ellene lázzadásban áll, őt mint gyermeketlent a magyar királynak tovább ismerni nem akarja, hogy némelyek a lengyel királyt, illetőleg nejét, Hedviget, a Nagy Lajos másik leányát, a hatalmas Kont István pedig Nápolyból az anjougházat már a trónra meg is hívta: e leverő hírekre oda hagyja Nikápolyt, haza indul; de Mirese vajda is elpártolt, Oláborszá-

1) Fejér, Cod. dipl. X. in. 139. X. VIII. 370.

2) Fejér, Cod. dipl. X. U. 291. 302. -303. 300.

3) Fejér, Cod. dipl. X. U. 294.

4) Fejér, Cod. dipl. X. I. 666.

5) Fejér, Cod. dipl. X. n. 306. 307.

6) Fejér, Cod. dipl. X. II. 298.

7) Fejér, Cod. dipl. X. II. 270.

gon vissza majdnem fegyverrel kell útat törnie. Valahogy Erdélybe ér, (1395) sept. 14-kén Szebenben van, hol Frank vajdának s testvéreinek Simonnak, Czintost, Tekét, Sidvét, Bóik ácsot és Sajót adja¹⁾. Erdélyből Budára siet; de oly késő volt, hogy Konték már a Drávánál táborban álltak... Podoliát pedig ez alatt elvesztette.

Zsigmond látva a vészet, mely trónját elsodrással fenyegeti, kemény rendszabályokhoz nyúl. Vajdafit Konték ellen küldi, körül fogatja őket, s Konték az ígért kegyelemre fegyvereket leteszik; Vajdafi azonban lánczba vereti őket, Budára hozza, hol Zsigmond minden kihallgatás nélkül a harminczkét nemest, a balladák hőseit, lefejezteti.

A beállt új kormányzati rendszabályokat Erdélynek is meg kellett érezni, mert Frank vajda helyébe, ki (1395) novemberben még Tordán gyűlést tart, a kegyetlenségéről máig is borzadással emlegetett S ti bor vajdát helyezé, egy általa behozott lengyelt, kit előbb pozsoni főispánnak tett, s a Vág-völgyével megajándékozott vala²⁾.

Rendbe szedvén magát, újra a török ellen gondolt, pedig nem vala embere, bizott a külhatalmakkali szövetségében. S csakugyan 1396 tavaszán Franciaország azon kedves lírrel lepi meg, hogy segéd sergeit ápr. már Magyarország felé indítá. Be is jöttek. A magyar és francia tábor Budánál nagy lakomák közt egyesül, s leindulnak a Duna mentin. Aug. 21-kén már Bolgárországban vannak, hol Zsigmond 'sidovi Csáki Miklós, temesi főispán, a gróf Csákiak szerencséje megalapítója., s testvérei részére Biharban Keresszeget tizennégy faluval adja, mint a török elleni küzdelmük jutalmát, min törökfejes czimerök is alapszik³⁾. így jutalmazva a hősokeket, sept. 15-kén már Nikápolynál állt, s kezdődött a nevezetes nikápolyi csata: 100,000 fegyveres állt alatta, de Bajazeth 200,000-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. II. 321.

²⁾ Katona, XI. 348. Árpádia III. 73. Fejér, X. II. 340. 393. 395. X. Vili. 447.

³⁾ Erdély Név. Családai. 58. Honnan a használt Keresztszegi olónév tehát hibás. Fejér, X. II. 349-53. 381. X. IV. 410.

rel közelgetett. Sept. 28-kán a két óriás tábor szemben állt. Az előcsapaton a francziák, a főtábor jobbján magyarok Laozk István egykori erdélyi vajda alatt, balszárnyán Mircse oláh-honi vajda oláhjai, a közepén zsoldosok Gara Miklós nádor alatt. A francziák kezdék meg a kétes csatát, de szerencsétlenül; mire Laczk s Mircse, Zsigmond két titkos ellene, sergét visszahúzá; s Gara annyira gyengült, hogy a csata végkép veszve volt. Zsigmond egy hajón menekül, lefelé a Dunán. Bajazeth pedig vad kénye kedve szerint dúlt: 20,000 emberünk csatatéren, 10,000 fogságban maradt, kiket Bajazeth szultán egy lábíg lefejeztetett *).

A magyarok az eltűnt Zsigmondról azt hívék, hogy a csatán elesett, Laczk István zászlója alatt más királyról kezdtek gondolkozni: s Kis Károly fiát Lászlót Nápolyból meghívák ²⁾. Azonban Zsigmond dec. végén egész váratlanul a dalmát partokra érkezik. Hallva Laczk terveit, nem mer bejöni, egyezkedésekhez fog, s abban állapodnak meg, hogy az ügyet országgyűlésre bízzák, mi 1397. sept. 29-kére tűzetett ³⁾. Az országgyűlés Temesvárit össze is jött, igen természetesen Zsigmond most mindenbe beleegyezett: megerősíté az aranybullát, az ország minden eddigi jogait; s többek közt reá nézt azon kellemetlen pontra kötelezte magát, hogy a becsődített idegeneket, néhányat, mint Stibor erdélyi vajdát, Makar erdélyi püspökét kivéve, túl teszi az ország határán, s a hivatalokat, várakat honfiakra bizza ⁴⁾. Ez alkotmányos fellépése egyidőre megnyeré a kedélyeket. Erdélybe jó: 1398. jan. 9-kén Brassóban, 12-nakrczi monostorban mulat, honnan Perényi Péter és Maróthi János ⁵⁾ székely ispánok-

¹⁾ L. E csata leírását Kis Károlytól. Új magy. Muzzeum 1855. VI. füz. Engel, Geschichte fi. Ungr. Reichs. II. 198.

²⁾ 1397-ből a medgyesi dékánóság statutái fenmaradtak. Nevezetes okmány azon időbeli papok frivól életmódjához, hatásköréhez. L. Archiv. d. Vereins II. li. 205—230. 1.

⁵⁾ L. Ez orsz. gyűlés végzéseit tárgyalva, Magy. Történelmi Tár. III. 188—242. 1.

⁶⁾ Magy. Tört. Tár. III. 227. 1.

⁷⁾ Más évben macsói bán, a Vörösmarti által megéuekelt Marót bán.

nak Brassó kiváltságai bántatlanul tartását ismételve rendeli¹⁾, s Budára megy.

Azonban, mint gyanítani lehetett, Zsigmondnak a temesvári végzeményeket megtartani legkisebb kedve sem volt, a közvélemény tehát újra feltámadt ellene. Zsigmond most setét czélhoz folyamodik. Körös-Udvarhelyre Horvátország rendezésére gyűlést hirdet²⁾; a mit sem gyanító pártfőnökök megjelennek, a gyűlést febr. 26-kán fegyveresek, poroszlok, bakók veszik körül: Laczk Istvánt, egykori vajdánkat elfogatja, s ott helyben lefejezteti.

Rémkormány kezdődött, melynek vasvesszejét Magyarhonban Zsigmond, Erdélyben S ti bor vajda tartá kezében³⁾, egy kegyetlen és kéjencz lengyel, a király méltó képmása, ki a hagyomány szerint, a leánya lakodalmán egy évig folytattatá a dorbézolást.

Ily emberek általi leszorításukai nehezen tllirbeték a magyarok. Az ellenzék bár hullott, de a békétlenség mirmidokként pótolá a bukottakat.

A temesvári gyűlés végzései meg nem tartása miatt a nemzet apraja nagyja zúgolódott. Erdély szintén felterjesztést tett, mivel almakereki Apafi Miklós s szamosfalvi Győröfi László ment a királyhoz, kiknek azon választ adá, hogy nem soká Erdélybe jő, tartományi gyűlést tart, s az előadott ügyeket tárgyalás alá véteti⁴⁾. Hanem alkalmasint csak ígéret maradt, mert Zsigmond alkotmánytapodása, a honfiak mellőztetése, a keserű poharat csordultig töltik, s valakinek ki kellett már üríteni. A fegyelem bomlásnak indult. A nép szintén féktelenkedett. Az országutakat rabló-bandák lepték cl. Miért Stibornak 1399 jan. 3-kán Szebenből azon parancsot kelle Hátszeg- és Huny ad vár parancsnokaihoz bocsátani, hogy az útasokat, kereskedőket védelmezzék⁵⁾. A rend és

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. Bt. 568—569.

²⁾ Buli fin, Dec. III. Libr. II. Thuróczi P. IV. Cap. 12. Hogy 1398-bán volt, l. Katona Hist. Örit. XI. 454. l.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. X. II. 395. X. IV. 641.

Fejér, Cod. dipl. X. ül. 215.

⁴⁾ Fejér, Cod. X. H. 719.

csend sziláltsága egy rétegben egy, másban más alakban mutatkozott. A főbekenél az aranybulla azon szavainak, melyek a nemzet jogait tapodó király ellen a nemzetet fegyveres fellépésre hatalmozzák fel, tolmácsokat támasztott. A békétlen s a birodalom összebomlásától félő honnagyk 1399 végén Budára mennek, egy gyűlésben elégedetlenségük okait előadják, s mire Zsigmondot erőszakos politikájától elvonni nem bírák, s nyíltságokért pallosától retteghettek: Zsigmondot letartóztatták, Gara nádor siklósi várába veték őrizet alá, idegen környezetét pedig megrohantatták, s kiizeték az országból!).

Új vihar támad a hazában. Trónfoglalók készülnek be. Zsigmond ellenségei a pápától oly rég ajánlt nápolyi László nevében fegyverkeznek; barátai pedig mellette fognak fegyvert. Gr. Cillei Ármin, ki Horvátországban Laczk s mások jószágait nyeré, Garával családi szerződéseket készítnek, s Zsigmondot kiszabadítják. Zsigmond ezért Cillei leányát Borbarát eljegyzé; általános kegyelmet hirdete.

Nem sokat ért, mert a vizzály folyvást tart. Míg Zsigmond Magyarhont az ausztriai herczegnekígérgeti, s 1402-ben ²⁾ a városi követekkel, kiket most hittak legelőbb hongytilésre, e célját ki akarja vitetni; s M ed gyes- és Selyk-széket kivéve a székely ispánok alól, Szebennel összeköti ³⁾: az ellenpárt s a pápa 1403 aug. Lászlót Nápolyból a dalmát partokra hozatja s ott megkoronáztatja ⁴⁾. Erre Zsigmond Csehországból serget hoz, s oct. 6-kán egy általános bocsánatot hirdet, melyben Erdélynek a megtérésre s Csáki Miklós és Marczali Miklós beküldött erdélyi vaj dáknak leendő meghódolásra 30 napot tűzött ⁵⁾. Bár oct. László visszahajózott s Magyarhonban a zaj csendesült, Erdélyben az ellentállás még mind tartott ⁶⁾; Zsigmond elől, 1404 tavaszán, Tamás egri

1) Magy. Tört. Tár. III. 227.

2) István a püspök. Fejér, X. IV. 172. 268. 487.

3) Szász nemzet eredete. 79. 1.

4) László Harinát stb. Somkerek Jánosnak adom. Fejér, X. IV. 198.

5) Engel, Geschichte II. 230. 1. A vajda Laczk Jakab Fejér, X. IV. 241.

6) Pray, Annales 11. 207. 1.

püspök és Debrő István ide menekültek¹⁾, s annyira vitték az ügyet, hogy Zsigmond Maróthi Jánost, macsój bánt, Perényi Pétert, egykori székely ispánt sereggel Erdélybe küldi ²⁾, s a viszályt fegyver csendesíté le. A vajdai széken (1405) szántói Laczk Jakab mellett Tamási János vajda is megjelenik³⁾.

Soha sem volt az olygarcbia hatalmasabb, mint Zsigmond alatt, ki, mivel a nemesség háború esetén« a királyt a határon túl követni nem tartozott, azokat kik családi ügyei támogatására dandárokkal elláták, szörnyen simogató. Tán ezek ellenében akará a városi polgárságot erősíteni, midőn 1405 ápr. 15-kére gyűlést hívott össze, hová minden szabad község hivatalos volt, s hol azon szabad szerkezetet adá nektek, melyet korunkig élveztek; egyszersmind kimondá, hogy több kerített várost óhajt, melyeket királyi városokká fog emelni; szabályozá ez alkalommal a kereskedést is, s a behozott áruezikkék vámját az érték harminczadik részében állítá meg. Ennek jó hatását látva, aug. 5-kén a nép ügyét is rendezé: szabad költözködést engedett, s perlekedésére nézve felállítá azon eljárást, mely korunkra jött volt ⁴⁾.

Kolozsvár szintén e rendeletcknek köszöni mai állását. Megnyerte, hogy mint város Szebenbe felebbezhesse pereit ⁵⁾. Ma is látható várfalát ez évben kezdik építeni, mire Zsigmond a Létai vár birtokából malmokat adományoz. E várral majdnem egy időben kezdik építeni a mostani piaci nagy templomot; s Zsigmondot annyira megnyerék, hogy pár év múlva, (1409) Kolozsvárt királyi várossá emelé ⁶⁾.

1406- ban Zsigmond másodsor nőült, Cillei Hermán leányát, Borbárát elvette.

1407- ben Boszniát kívánja fékezni, mely a menekültek

¹⁾ K Debrő nótája után kapja Isipi Péter véghagyománya által Ruszkát a Kornis család, melyet az előtt Tobaydnak hittak. Fejér, X. IV. 205. Érd. név. esaládai 159. 1.

²⁾ Pray, Annál. II. 210. 1. Fejér, X. IV. 292. 681.

³⁾ Árpádia III. 73. Fejér, Cod. X. IV. 372. 503. 576. 644.

⁴⁾ F.ngel, Geschichte II. 241—49. 1. Fejér, X. IV. 367.

⁵⁾ Eder, Schesaeu.shoz 214. 1.

⁶⁾ Eder, Felmerhez 82—83. 1.

fészke: Zebernik váránál Garázda Miklós, a gróf Telekiek Magyarhonba jött őse, és horogszegi Szilágyi László anyyira kitlinteték magokat, hogy Dobokában Balásfalvát és Fejériben Szentimrét nekik adományozza ¹⁾).

1408- ban Dobor várát beveszi: a menekültek kezébe esnek, azokat lefejezteti. A sárkány rendet alapítja.

1409- ben a Dalmát városok is végre meghajolnak. Erdélyben alakul a Hunyadiház: Vojk és fia, Hunyadi János, Hunyadvárát kapja. Zsigmondtól adományba ²⁾. A széke-lyek grófja Nádas Mihály ³⁾).

1410- ben Jakab és Tamás vajdák helyett ismét Stibor kezd vajdaskodni ⁴⁾. Alvajda Nádas László, ki István püspököt a kolozsmegyei Koród birtokába helyezi, mint a melyet Mérai Bálint leányaitól zállagosított ⁵⁾).

1411- ben Zsigmond római császár lesz.

1412. Egy sereg fejdelem jön köszönteni Zsigmondot, lovagjáték, vadászat, kéjutazás közt mulatnak Budán és környékén... Pénztára kimerült, a szepességi városokat zálogba veti. Sergét a velenceiek megverik.

1413- ban Olaszhon egyházi s világi ügyei rendezésével foglalkozik.

1414- ben nápolyi László meghal, Zsigmond vetélytársaitól megszabadul. Kezdi a híres konstánzi egyházi gyűlést, mely annyi pénzébe került, hová Erdélyből is mentek, s Kolozsvár s más városok magokat követek által képviselteték ⁶⁾).

1415- ben Huss Jánost, a reformatió kezdőjét megégetted. Pénzszükébe jtván, Brandenburgot Hohenzollern Frigyes grófnak eladja, s alapját veti a mai Poroszországnak.. Ez alatt a török júliusban a magyarokat Boszniában tönkre teszi, s azt elfoglalja. Erdélyben a múlt év elején lelépett, tán meghalt Stibor helyébe, Csáki Miklós lép újra fel ⁷⁾).

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. IV. 609. 742.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. X. VIII. 492.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. X. IV. 795. X. Vili. 551.

⁴⁾ Fejér, X. V. 49. Egy fia van, az püspök. 50U. 546. Arpádia ül. 75.

⁵⁾ Fejér, Cod. dipl. X. V. 101. X. VIII. 536.

⁶⁾ Engel, Geschichte II. 281. I.

⁷⁾ Tanc volt Konstánzban. Bugel, Gesch. II. 281. 1.

1416-ban a Boszniában fogságra estek kiváltására Erdélyben adakozást rendelnek, melynek beszédésével István püspökét, Csáki Miklós vajdát, Nádasi Mihályt székelyispánt, a Szilágyban Jak esi Jánost ¹⁾, a Hadad mellett romjaiban máig is látszó kusalyi vár urát bizák meg ²⁾... Zsigmond pedig Párisban van, hol márt. 10-kén száz árhölgyet vendégel meg, s ebéd után mindeniknek egy briliántos gyűrűvel kedveskedik. A nyarat Londonban tölti. Az alatt a concilium Prágai Jeromost is megégeetti.

1418-ban a concilliumnak vége. Zsigmond a helyett, hogy haza jöne, utazáshoz fog... A velenceiek a parti városokat foglalgatják.

1419 elején, miután a concilium alatt párszor haza nézett, végre csakugyan haza jö; aug. 17-kén már Kassáról erősíti meg Szászkezd városi kiváltságát ³⁾... Nejét, Cillei Borbárát, erkölcstelen életéért Nagyvárad mellé egy pusztára számúzi. A csehek Huss Jánosért fegyvert fognak.

Míg Zsigmondot, mint császárt, a külügyek ennyire elfoglalák, a török felkészült, s Magyarhon ellen megkezdé hadjáratai sorát, mely mondhatni egy századig tartott. A nyomolni akarónak Zsigmond elébe ment, s azt Nikápolynál oet. 4-kén 1419-ben megverte. Visszajött, kiment Csehországba, honnan márcziusban hazaérkezik... mire a husszita háború kitör.

Zsigmondot tehát a pápa befolyása vallásos háborúba keveré, melynek feje Giskra, ki később annyi bajt hozott Magyarbonra... Az alatt a háborúzásra kész török a magyar korona védelme alatt állt Oláhországba nyomul. Losonczy István, Szörényi bán, Erdélyből szép sereggel 1420-ban, a verestoronyi szoroson át reá megy 5 de sergünk csataterén maradt.

1420 öröknevezetes év Erdély gyászos történetében! kezdete a törökök Erdélybe ütésének... A törökök előzőnlék Oláhországot, s onnan Erdélynek fordultak... Hátszegvidék látá a legelső török turbánt határain. Csáki Miklós vajda

¹⁾ Fejér. Cod. dipt. X. III. 664. 1.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. X. V. 601. 573.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. X. VI. 188.

elejükbe állt. A festői hegyekkel környezett, pár órai hosszú és széles völgyben Szent-Mihálynapja előtt csatát állnak. Csáki veszt, mire a törökök Hunyadmegyét s Szászváros környékét elöntik, égetnek, pusztítanak, az embereket rabszjira fűzik; s azzal visszavonulnak¹⁾. Kisszerű első jelenete egy hossza véres tragoediának, mely Mohácsnál független állásunkat eltemette²⁾.

A következő 1421. évben mára Barcaságra rontanak. Az itt elejükbe állt székelyeket, szászokat lesújtják: többek közt Brassót ápr. 3-kán beveszik, s a város tanácsosait magukkal elhurcolják. Zsigmond erre ott hagyja a csehháborút, Csáki Miklós vajdának meghagyja, hogy Tordára gyűlést hívjon össze, s minden harmadik nemest, tizedik parasztot csatasíkra állítsa. Maga is bejő. Júl. 4-kén Szászsebesen van³⁾... Azonban az a szerencse érte, hogy Mohameddel öt évi fegyverszünetet kötött, s Oláhhont visszakapá.

Ez alatt a magyar fegyver hazája védelme helyett a hussziták ellen volt elfoglalva, hol többek közt iktári Bethlen Miklós és Péter magokat annyira kitüntették, hogy 1421-ben Zaránd és Békés megyében falvakat kapnak Zsigmondtól⁴⁾; ki 1422-ben belátta, hogy a husszitákkal egy maga nem boldogul: szövetségesek szerzése után kezdett nézni.

Ez idő tájt jelennek meg a magyar évlapokban a cigányok, mennyiben 1423-ban Zsigmond László vajdájoknak azon kiváltságot adja, hogy minden szabad helyen letelepedhetnek s magok kormányozhatják magokat⁵⁾. Minek következtében Erdélyt különösen elönték.

Az alatt Giskra és a hussziták mind nagyobb erőre kaptak. Mi különösen az erdélyi szászokat oda ingerlé, hogy a papság ellen kikeltek; mire Zsigmond jónak látta a szebeni püspökséget, mely a világi örömök miatt már az isteni

¹⁾ Éder, Felmorhcz 64. 1.

²⁾ Diódi Mihály (1420) Bolgárcsergedet Fojérmegyében, s most pusztá Tinódot a fejérv. káptalannak végrendeli. Fejér, X. VI. 291.

³⁾ Engel, Geschichte II. 302. 1.

⁴⁾ Fejér, Codex dipl. X. VI. 397.

⁵⁾ Toppeltinus, Orig-ct. Oec. Cap. VI. 55. 1. Fejér, X. VI. 632.

tisztelettel sem gondolt, 1424-ben eltörteni, s javait Szebennek adományozni¹⁾). Abrudbánya a káptalannak, mint földesurának a fizetést szintén felmondta volt²⁾).

A következő 1425. évben a hussziták már Ausztriába nyomultak, s Magyarbont fenyegették. Zsigmondnak csak annyi gondját látjuk Erdélyre, liogy a Bodzái szoros biztosítására, 1426-ban, a szoros torkában Bereczknek, hogy lakosokat édesgessen oda, Pelsőczy Péter székely ispán javallatára, városi kiváltságokat ad³⁾).

Hogy Erdély határai gondját válláról letegye, ez évben (1426) azon gondolatra jő, hogy Poroszországból a német lovagrendet ismét Erdélybe hozza. Jul. 2-kán Lépes Loránd alvajdának ír, mert Csáki M. vajda ez évben meghalt⁴⁾, hogy tervét a nemességgel, szászokkal és püspökséggel közölje, azt előlegesen hányják meg, addig is míg rövid időn személyesen bejöhethet⁵⁾).

November elején már Tordán van, hol hihetőleg a nemességgel tanácskozott, még dec. 6-kán innen Balázs püspöknek okmányt ir alá⁶⁾).

Dec. 26-kán már Brassóban látjuk⁷⁾; itt virrad az 1427-dik évre; márt. 13—20-kán még mind Brassóban van, hová Cillei Fridiiket, sógorát, hitta volt, hogy az erdélyi vajdasággal bízza meg; azonban későn érkezett. Apr. 10-kén Földvár-ról ir a lovagrend mesterének. Apr. 28-kán Sepsi-Szentgyörgyön van, máj. 8-kán Földvár-ról Kézdivásárhelynek kiváltságokat ad⁸⁾. Jun. 16. jul. 7-kén ismét Brassóban; jul. 8-kán

¹⁾ E javak, a tizedek mellett, álltak RiJsz, Nagy- és Kis- Ekemező, Bolfeács és Sidvéből. Teutsch. 167. 1.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. X. VI. 742.

³⁾ BenkS, Milkovia II. 117.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. X. VI. 798.

⁵⁾ Okl. Kurz, Magazin. II. 98. 1.

⁶⁾ Okl. Katona. XII. 472. 1. Fejér, X, VI. 790.

⁷⁾ Okl. Milkovia II. 117. 1.

⁸⁾ Okl. Fejérvéri képt. minthogy — szil az oklevél — minden székely székben egy királyi város van (nincs, nem is volt), K.-Vásárhelyt (akkor Torjavásárát) is ilyenné akarja tenni. Éder 87. 1.

Oláhországba indul, jul. 22-kén még ott van, s székely és szász csapat élén Dán vajdát székibe viaszteszi¹⁾; Gyurgyó várát építi, s magyar őrséggel hagyja ott. S így, mintegy nyolcz hónapi benmulatása után, melynek nagy részét az egykor a lovagrend által lakott Barczán tölté²⁾, belátta, hogy a föld, mit e rendnek akart birtokába bocsátani, nem uratlan többé, mint hajdanában; s látva az akadályokat, terve kivitelével lassan felhagyott. Hozott ugyan be a Bánságba s Erdélybe lovakokat, s azok egyikét (1428) az erdélyi pénz és sókamrák ispánja címével ruházta fel; de megtelepítési tervét egészen annyiba hagyta³⁾.

Erdélyben mulatása alatt, azon körülmény által indítva, hogy a főurak dandárai a föld népén élődtek, zsaroltak: (1427) Brassóból egy élelmezési árszabályt bocsátott közre, mely első a maga nemében, s mint azon kor egyik jellemző adatát, jónak láttuk terjedelmesebb kivonatban közleni, mint következik.

1) A táborozó akár ki legyen, ha kenyeret, bort, abrakot, szénát, húst, sajtot, halat, lencsét, borsót, ludat, csirkét, raalaczozt, bárányt 8 más effélet ki nem fizet, vagy nem igaz módon elveszen, vagy ezekben kárt okoz, s megszólíttatván eleget nem tesz: vádaltassék be az országbirái előtt a törvényszéken, és a dolog megbizonyosodván, a bevádoltat elégtételre szorítsák.

2) A ki lovat, ökröt, disznót, szalonnát rabolt, vagy házat, pinczét, szekrényt tört fel, vagy több eféle nagyobb kárt tett, s ezért maga, vagy ura, törvényszék elé idéztett: ha meg nem jelent, a vétkes büntetésül négyszer annyit fizessen mint a tett kár.

3) A ki nagyobb gonoszságokat követett el, embert ölt,

¹⁾ Okl. Katona, XII. 637. 1.

²⁾ Márt. 17-kén még Brassóban (Okl. Fejér, X. vol. VI. 833. 1.). Ápr. 6-kán Oláhországban (Fejér, ugyanott 876—78). Ápr. 10—20-kán Földvártt (Fejér, ugyanott 862). Ápr. 26-kén Sepsi-Szentgyörgyön († ejér, 897 . Máj. végén Magyarországon († ejér, X. VI. 872). Jul. elején Ilosnyén és Brassóban (Fejér, X. VI. 868. 892. 8G3).

³⁾ L. Kurz, Magazin II. 90—108. 1.

asszonyt, szüzet rabolt, templomot, nemesházat tört fel és fosztott ki: idéztessék törvényszék elé; ba nem megyen, vagy elszökik, ura váltsa meg fejét, s a kárt térítse meg.

4) Az elébbi esetekben a bűnöst urának lakásából és urának szolgálai által idéztessék.

5) Ha valamely zászlós úr seregével van, és neki panasznak katonája ellen, s még sem eszközöl elégtételt: a panaszkodók rajta kereshetik károkat.

6) Nyáron és egyébkor mezőn legyenek, télen szállás, tűzifa és szénával láttassanak el; ha valamely helyen nem volna elég fű, a réten és kaszálón éteessenek, míg a fűvet le nem kaszálják; ha lekaszálták, erőszakkal s ingyen ne vitessenek belőle.

7) Egy köből zabot, árpát, rozsot szükterméskor 31 dénárral üzessenek, termékeny esztendőben huszonöttel. A szénáért egy lóra, egy nap s egy éjszaka, 1 dénárt adjanak, de alája ne vessenek szénát. Egy részlet kenyér két személynek egy ebédre 1 dénár, egy lúd 5 dénár, nagy csirke 3, kisebb 2 dénár, hal, bab, borsó, sajt, stb. illendő áron, a körülményekhez képest. A ki ökröt, disznót, szalonát akar venni, a vásár alku szerint történjék.

8) Az idegen só adása vevése meg lévén tiltva minden oly helyen, hol elég hazai só találtatik, ha ki tehát ellenkezőt cselekedne, az áros először minden sóját, másodszor marháját szekerestől veszesse, ha harmadszor vagy többször is rajta érik, őt magát fogják s büntessék meg, a szerint, a mint a sótisztelt egyezhet.

9) A királyi só szárazon, vízen vámmentes, különös felhatalmazás nélkül senki ne merjen attól várnát venni; úgy azon sótól sem, mely a táborok részére szállítatik. Ha pedig kereskedők kezére jut, világos, hogy azok várnát tartóznak fizetni. A ki akár ettől, akár attól várnát vészén, és a királyi kamarás jelenti, tartozik a vám ura a mondott vámost kezére adni. ¹⁾

Így fegyelmezett táborral nyomult vala be Zsigmond Er-

¹⁾ Gr. Kemény, Kovacsóczy, Árpádia III. 84.

délyből Oláhországba, úgy látszik tisztában volt már, hogy Erdély mint határszél a török miatt ez idő után hosszas és súlyos táborozásoknak lesz színtere. További itteni intézkedéseit a szerb ügyek szakították meg, hol a volt fejdelem meghalt, s hogy új fejedelmét Brankovics Györgyét megnyerje, mintegy menekülül a bukás esetére, néhány magyarhoni vár adományozásával kötötte le. A következő 1428 évben a török Szerbiában foglalja el Zsigmond fegyverét; 1429-ben ismét a csehekkel vesződik, s közben csúzt kap, mi dolgai folyamát ezután gyakran zavarja; 1430-ban a hussziták, kiket, mint öreg történéseink magokat kifejezni szokták, Zsigmond a hátán hozott szegény hazánkra, már Magyarhon határán állnak: egyetlen csatában 6000 magyart ejtenek el. A lengyelek szintén fenyegető állást foglaltak. Alvincz és Borberek városokat, melyek mint Pest és Buda fekszenek a Maros két partján, Zsigmond szabad városokká emeli, s szász városi kiváltságokkal látja el¹⁾; 1431-ben a Velenceikkel harcol. Mindezt a pápa kedvéért, a magyar érdekek ellen: s a lett jutalma, hogy a pápa Zsigmond római császárrá leendő koronáztatását most teljesen meg akarja tagadni.

Míg Zsigmond ön érdekéért így fecsérli a nemzet idejét és erejét, a török dolgához lát; s a hozzá hajlott Wlád Drákula oláhhoni vajda vezérletében, 1432-ben, Erdélybe üt. A kies Barczaságot, a Székelyföldet, Kőhalom táját összefutják, kirabolják, s embert barmot összefűzve mennek ki a hazából*). Nem segíthettek Erdélyen, mert a török Szerbia, a csehek Pozson körül sujtoláli a magyar fegyvert; míg Velence és Lengyelország felől is meg valánk támadva.

Zsigmond belátta végre, hogy az általa kegyekkel halmozott zászlós urak nem mentik őt meg; az elhanyagolt megyei nemességet is bevoná a külföldem harcolás terhébe: a nemességet a királyi dandárok közé rendelé; az egyes dandárokat is szervezé, s e rendeletéből többek közt látjuk, hogy az

¹⁾ Kemény, Notit. Capit. Alb. I. 167.

²⁾ Éder, Felmerhez 6z. Teutsch, Gesicht. 144.

erdélyi püspök egy, az erdélyi vajda két, a székelyek ispánja szintén két dandárt tartozott kiállítani ¹⁾).

Míg Zsigmond az 1433 év nagy részét Rómában tölti, s csakugyan megkoronázzák: a hussziták a Szepességet feldúlják. 1434 elején a baseli conciliumra megy: az alatt a török Oláh-hon határain fenyegetve áll; a fogarasvidéki új oláh telep velők tart, miéit kusalyi Jaksi Mihály ²⁾), székely ispán, a braszaiaknak azt írja, hogy a fogarasi oláhokat, ha gyanúsak fogják és sújtják, addig is míg maga segítségükre érkezhctik ³⁾).

A török felől fenyegető vész szerencsénkre egyidőre elvonult. Zsigmond ősszel mint koronázott császár haza jött; s a következő 1435 évet arra kasználá, hogy Magyarhon köz-igazgatását, a korunkig divatozott megyerendszer értelmében rendezgeti, s a haderő szervezetét pár év előtti rendelete alapján, bonyolultsággal magáévá téteti a nemzettel. Miként a fősvényről, ha adakozni kezd, halálát szoktuk jósolni, úgy az anjok férfi és leány ágát az alkotmány terére lépni óhajtás, mindig gyengülésük percében lepte meg: Zsigmond nem csak hongyulást taitott, de miután már öreg volt fiatalkori szenvedélyeit folytatni, még szenteskedő is lett: szeptemberben mintegy búcsúra, Nagyváradra jött a Szeut-László sírjához; s míg itt áhitatoskodik, hozzá érkezik Marchia Jakab boszniai minorita főnök, elhitei vele, hogy Magyarország s különösen Erdély tele van husszitákkal, eretnekekkel; s odavitte a dolgot, hogy 1436 elején meghatározzák, miszerint a tizedet pénzben fizessék be, miből az eretnekek kiirtására dandárok állíttassanak. Diplomatiái csel, mely míg egyfelől a Pozson és Sopron tájáról Moldvába üzött husszita magyarok ellen intéztetett⁴⁾, másfelől a Bulgáriából s Oláhonból felkelt, s a török és hadakozás elől Erdélybe özőnlő oláhok görög vallása ellen volt tervezve.

Míg ezen csapás intéztetik, Erdélyben még azon sérelem

1) Engel, Geschichte. II. 842.

2) Fejér, Cod. dipl. X. V. 137.1435-liez 1. Fejér, XI. 459.

4) Okl. Tud. Gyűjt. 1830. III. 103. V. ö. Fejér, XI. 503.

5) Jászay, Magy. Napjai Mohács után. I. 488.

is felmerül, hogy a püspök a nemeseket is tizedre kezdi újra szorítani; mire Zsigmond sept. 2-ről, a panaszosoknak büntetéssel fenyegető választ ad. Prágából adta, hová annyi küzdelem után csak is ez évben, s most is inkább csel, mint szerződés alapján juthatott, mint cseh fővárosba.

Cseh király is volt tehát, de már testben lélekben el vala gyengülve, s a csehekhez csak annyira bizott, hogy megbetegedvén, orvost magának a Szepességről vitetett; miért a szerencsés és sebes orvos vivő Kemény Lörinczet e tettéért faluval ajándékozta meg ¹⁾.

Marchia Jakab minorita ezalatt az eretnek irtó dandárokat szervező, s 1436 őszén Erdélybe jő, hogy munkához fogjon. Az erdélyi püspök addig is, míg működésében személyesen támogathatná, melléje adja Kemény Detrét, kUküllői esperestet, s udvari káplánt ²⁾; Erdélyen át, a magyar koronát uraló Moldovába mennek, mint az eretnység állítólagos fészkebe ³⁾. De alig kezdenek működni, mikor veszik a püspök, Lépes György levelét, melyben visszatérésüket sürgeti, mivel Moldva szintén térítőkkal önté el Erdélyt, s a nép irántok méjj rokonszenvet tanusit ⁴⁾.

Míg ezek Erdélyben történnek, s 1437 első felében Prágában a király betegeskedése alkalmából a magyar korona felett alkudozások folynak: Amuráth szultán Szerbiába tör, egy más csapata pedig a verestoronyi szoroson Erdélybe. Azonban a határon álló magyarok mellé csehek érkeznek, s Hunyadi János, kit mint vezért ezennel először s a legmélyebb hazafi tisztelettel említiink, júliusban a törököt megverő ⁵⁾. Mire a szebenig nyomult török csapat is, Trautenberg Antal szebeni királybíró ellent állására, visszahúzódott.

Míg Hunyadi első ismert török diadalát üli, a Jakab pá-

¹⁾ Okl. Tud. Gyűjt. 1830. IV. 21. 1. Az oklevél Szentderoetert ir, vájjon nem Detrehem, mit a Mezőségen a Kemény család máig is bír.

²⁾ Okl. Tud. Gyűjt. 1830. IV. 25—26.

⁵⁾ Székely Istv. Krónikája. 222. 1.

⁴⁾ Okl. Szeredai, Series Episcop. 152. 1. A Lépesek Magyarhonból származnak, életnevök városkeszi, Györgyék apja Taimácsi leányt vesz, Alamor is Bolgárszékest bírta. Fejér. XI. 477.

⁵⁾ Engel, Geschichte. II. 363.

tér által felzaklatott, s a térítés ürügye alatt vérpadra hurezolt erdélyi, különösen oláh nép között, szomorító tragoedia idéztetett elő. A nagy papság által nyomott nép bilincseit mind tűrhetetlenebbnek kezdé érezni. A hussziták által megingatott hierarchia, s a papi befolyás alá esett kormányzat ellen, Erdélyben is szót emelt a népvélemény. A két évtől pénzre változtatott tizedet a nép vontatva fizeté, részint megtagadta. Most látva a király kemény parancsát¹⁾, igen a hatóságok szigorú fellépését, s igazságtalannak érezve különösen, hogy az elmaradt tizedeket más pénzben kívánják, mint mivel a nép birt, s melylyel fizetniük kellett s lehetett volna, fellázadt; a tizeddel újra meg terhelt nemesség egy része szintén melléjük csatlakozik; a hónapi idő alatt, melyet gondolkodásra engedtek, fegyverre kél, s a végrehajtók ellen homokra száll ²⁾. Porszemnyi kezdete egy nagyszerű néplázadásnak. Ha az erdélyi püspökség a magyarországiakhoz képest lett volna dotálva, hol a papság az ország egy részét bírá: nagy önzésnek mondhatnák némelyek, hogy éppen a tized felett vettetett a hon nyugalma kockára, melyet Mózes a jószágtalan levíták, Szent-István az akkor szintoly szegény magyar papságnak alapított. Elég, hogy a szikra lángot vetett. A fellázadt nép és nemesség csoportozni kezd, tábort üt, s hogy magát élelmezhesse, erőszakos utakhoz folyamodik. Csakhamar egy nemes emberben, budai Nagy Antalban vezért kap ³⁾, ki mellé nem soká vajdaházi Nagy Pál, Kardos János, s bizonyos Márton nevű ember is szárny-vezérségre emelkedik. Á zendülés csakhamar felhánya a sérelmek halmazát, s a főpapak s kormánynyal tartó nagy birtokosok ellen kezd fordulni, kik többek közt a népet azzal ingerelték vala magok ellen, hogy a Zsigmond által törvénybe igtatott szabad költözködést folyvást kívánták gátolni ⁴⁾. A lázzadók Alparétre, Dézs mellett, egy

¹⁾ Eder Felmerhez. 149.

²⁾ L. Gr. Kemény, oklevelekkel okadatolt értekezését. Kurz, Magazin II. 3. füzet.

³⁾ Engel, Geschichte II. 363.

⁴⁾ Zsigm. kir. II. Decr, 8. art. L. a népen elkövetett egyházi ée világi hatalmaskodásra, Battyáni, Legae Eccl. III. 171.

faluba gyűltek össze; s ott egy Bábólna nevű helyiségben sánczba vették magokat, mely sáncz máig is látszik. Csáki László, erdélyi vajda, Lépes Lóránd, alvajda, ij. Tamási János és kusalyi Jaksi Mihály székely ispánok, a felkeltett nemességgel, székelységgel ellenök jönnek, s felszólítják, hogy oszoljanak haza. Ezek erre követeket küldenek, alkudozásra szállítják fel a vajdát, ki méltóságán alólinak tartván ily néppel alkudozni, őket ki végezteti. Nem gondolt arra, hogy rendszeren az első csepp polgárvér vérpatakokat szokott árasztani. A vajda erre trombitát fuvat, nem vetvén számot a szűk s akkor még erdőfedett völgygyei, mely azokat fedé s a lovasságból álló nemesi tábornak működést nem engedett: megtámadja őket, de nem remélt ellentállásra talál, s az ügy döntetlen maradt ¹⁾. E csata után vajda és tábora engedékenyebb lett, most kihallgaták őket, kik sérelmeiket a felhalmozódott tized, akadályozott költözködés, s főleg a pünkösöd óta rajtok sulyosuló egyházi átok, más szókkal a templomtöli elzárás, meghaltjaik nem temetése, házasulandóik nem esketése, s a szülőtteik nem keresztelésében központosíták ²⁾. Ez alapon, köztök jul. 6-kán csakugyan békeszerződés jön létre, melynél fogva a püspök a tized fizetésére megelégedett a folyó pénz-nemmel; a földesurak a kilenczedről végkép lemondának, a szabad költözködésbe beleegyeztek, s kimondák, hogy halál esetén a népet végrendelet tevésben nem akadályozzák, s a magtalan elhalt jobbágy vagyonából csak egy három éves marhára számítanak; fenhagyatott továbbá, hogy a nép a királyhoz folyamodhassák, ki ha a jobbágyok ős törvényeit ki nem adná, az illetők 10 pénz s egy napi robot alá veték magokat; fentartá végtére magának a nép, hogy itt minden évben összegyűlhessen, s sérelmei orvoslását eszközölhesse ³⁾. Hogy ez egyezmény csak ideiglenes fegyverszünetre vezetett, igen természetes. A nyár tétlenségben múlt el, mely hanyagság magát keményen megboszulta. Mert ez idő

¹⁾ Thuréczi P. IV. Cap. 22. Bonfin. Dec. III. Libr. ül.

²⁾ Az okl. és egyezkedők neveit I. Kurz, Magazin. II. 359. I.

³⁾ Teleki, Hunyadiak kora. I. 77.

alatt Nagy Antal oda nőtt a nép szemében, hogy mint czímzett fővezér kezdte szerepelni. Tán Magyarhomból vártak segítyt, pedig az ide felejtett Erdélynek önerején kelle a gordiusi csomot megoldani. A három erdélyi jogos nemzet, magyar, székely és szász, mely eddig inkább csak külön-külön tartá nemzeti gyűléseit, onnan nem messze, Kápolnán összejö, s sept. 14-kén Lépes Lóránd alvajda elnöklete alatt unióra lép; vagy is egymás közös oltalmára szerződést kötnek, a következő pontokban:

1) Httésésküt tesznek le Zsigmondnak, mint a három nemzet közös királyának.

2) Kölcsönös esküt minden ezután felmerülendő baj, s különösön a mostani esetre; azon kikötéssel azonban, hogy fegyverüket a király ellen soha nem fordítják; s ha valamely nemzet terhelhetnék, azért a más kettő kérvényével közbelép.

3) Mindenik nemzet egymás hadsergének élelmezést ígér, piacziárban, a mellett nyárban táborhelyet, télben beszállásolást.

4) A táborok fegyelmezése a liadparancsnoknál lesz, egyetértve a helybeli hatósággal; s népök kártételéért jót állanak.

5) Mindenik fél a felszólittatás vételétől számítva harmadnap útra kél, s mindennap három mérföldet halad, az ez ellen vétő főhivatalnok halálbüntetése alatt ¹⁾).

Nevezetes okmány Erdély történetében. Erdély három nemzete, mely eddig három nemzeti főnök alatt, mondhatni, három kis tartományt kívánt képezni, lemondta egymás ellenében gyakorolt idegenkedése s függetlenségre törekvéséről, s országot kezd alkotni;—mi fájdalom, idővel a Magyarhontóli elszakadás talpkövévé nőtte ki magát ²⁾).

A nemzetek ezen egyesülésükbe bízva, a lefegyverzést újra elpróbálták; s hogy célhoz nem jutottak, újra fegyverre

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. II. 912. Katona, Hist. Crit. XII. 793.' Knrz, Magazin II. 362. Az alvajda a püspök testvére. Fejér, XI. 483.

²⁾ Benkő, Comitia 46. Azon idő előtt erdélyi részek' neve alatt említettett. Szerencsétlenségünkre Zsigmond országnak kezdé nevezni. Szeredai, Series Episc. 129. 1.

bizták az ügyet; sept. vége felé újra megharcoltak, s most is a nélkül, hogy valamelyik győzött volna¹⁾. Látva a nemesség, hogy a tűz lángja már Máramarosba is harapódzik mint az erdélyi püspök alatti megyére ²⁾, ismét egyezkedéshez folyamodtak, mely Apátiban oct. 6-kán Íratott alá egyfelől Zsúki János s másfelől Nagy Pál s társai által. Most abban egyeztek meg, hogy terjeszszék az ügyet követek által a király elébe; addigis körülbelől a fennemlített szolgálatok lőnek meg-alapítva ³⁾. Kitzetett egyszersmind, hogy mindenik fél követei novemb. 1-ére Budán legyenek... Felmentek-e vagy sem a követek Budára, arra felelni nem bírunk. Ha felmentek is, Budán királyt nem találtak, mert folyvást Prágában betegeskedett, s dec. 9-kén éppen születése napján, amint hazafelé hozatná magát — meghalt, mintegy 70 éves korában.

Zsigmond tehát az erdélyi néplázadás ügyét döntetlen hagyta. Ha szintén Budát megjárták is, a fegyveres békét a harcz ismét megszakítja. A lázzadás mind nagyobb terjedelmet vett, s csaknem az egész honra kiterjedett. A vajda tehát újra fegyverhez látott, Enyed, hová a lázzadók vették vala magokat, dec. 15-kén ostrom alá jött, s sok kárt és pusztulást szenvedett ⁴⁾.

8. §.

Albert király.

(1438—1439).

Zsigmond király után a veje, Albert, Ausztria hercege lépett trónra, de úgy hogy nejével, Erzsébet királynéval közösön uralkodjék. Koronáztatása 1438 jan. 1-én folyt le. Első az ausztriai házból, ki magyar koronát tett fejére.

A Zsigmond alatt kezdődött néplázadás Erdélyben to-

¹⁾ Okl. Knrz, Magazin. II. 365.

²⁾ Benkö, Milkovia. II. 425.

³⁾ Az egyezkedők neveit I. Okl. 1. Kurz, Magazin. II. 367.

⁴⁾ Éder Felmerhez 74.

vább folyt, árja csaknem egész Erdélyt elbontással fenyegeté: hogy Doboka, Kolozs, Torda, Fejér-megyékben dúlt, azt világosan tudjuk; hogy Enyedet elfoglalták említettük; s most már a kőfállal kerített Kolozsvárban látjuk őket, hol ostrom alatt állnak. Mi nagy lehetett erejük mutatja az, hogy az ostromló tábor főnökei, Bethlen Miklós s más aláírások mellett, (1438) jan. 9-ről a szászokhoz felszólítást intéznek, hogy a múlt évben kötött unió s szövetség értelmében ide sergeket küldjenek ¹⁾. Mielőtt azonban megérkeztek volna, Magyarhonból segély érkezik, kemény ostromhoz fognak, s nem tarthatván magokat tovább a lázzadók, kirontanak, a havasok felé át akarnak vágni, de Kolozsmonostornál a vajdai tábor körül veszi, szétveri, Nagy Antal a népkirály elesik, tábora nagy része fogságra jut. Mi által a lázzadás meg vala semmisítve.

A győztesek Tordára jönnek, tartományi gyűlést tartanak, a lázzadókra Ítéletet mondanak, melynek következtében kilencz főnök karóban leli halálát. S miután a három nemzet febr. 2-kán unióját ismét megújítja, haza oszlott ²⁾.

Szomorú esemény, mely magát századok múlva boszulta meg. A kis nemesek részvétele világos tanúsága, hogy voltak már akkor, kik a nép érdekében reformokat láttak szükségesnek. A hatalmasok ellenben s különösen az idegenekből álló főpapok az életre való magyar parasztot a más népekkel egy szempontból bírálva, reformokról hallani nem akartak. Innen e roppant horderejű leczkének is alig volt valami más eredménye, mint hogy az eddig divergált három erdélyi nemzet confoederatióról kezdett gondolkozni. Mert éppen az, ki legfőbb előidézője volt, az erdélyi püspök, jobbágyai költözhetését még a hongyülés határozata daczára sem akarta életbe léptetni; úgy hogy ezt csak is a ritka jószágú Albert király Losonczi Dezső Erdély új vajdájához intézett rendelete eszközölheté ki ³⁾. A földesurak pedig, hogy hasonló esetben menhelyet találjanak, falvaikban kastélyokat, várakat kezdének

¹⁾ Okl. Éder, Felmerhez. 74.

²⁾ Árpádia. III. 38. Éder, Felmerhez. 73.

³⁾ Éder, Felmerhez. 75. Desöékhez, 1. Fejér, Ood. XI. 459,

építtetni: ezek egyike volt a már elpusztult bethleni vár, melynek építhetésére Bethlen Gergely ez évben vett engedélyt¹⁾).

Míg ezek Erdélyben folynak, a magyar királyság fényköre, s e fénykör alatt a még ifjú ausztriai ház hatalma, a ritka becsületes Albert alatt ' lendületet nyer. Ipja, Zsigmond királyunk, a német császárságot is bírván, következtében Albertet is megválaszták. A nemzet, mely Zsigmond hazánkon kívüli gyakori császárkodásának annyi báját vallá, abba hogy Albert elfogadja, csak nagy nehezen egyezett belé. Ellentállása ugyanis késő lett volna. Albert első lón e házból a magyar trónon, egyszersmind ő az, ki a császári méltóságot családjában megörökíté.

Miért a nemzet annyit panaszt, hogy a császárság királyait elfoglalja, s a hon védetlenáll, csakhamar újra előállt. II. Amuráth szultán, ismét terjeszkedni akarván, Magyarországnak nyomult. Midőn a vizek áradásai miatt Magyarhonba nem nyomulhat, serge egy részét Mezeth bég alatt júniusban Erdélybe indítá^{a)}). A Vaskapun jött be, s csakhamar falvak lángjai s menekvők^{a)} jajveszélései hirdeté megérkezett. Losonczi Dezső vajdánk felültette volt ugyan már előre a nemességét, de a néplázzadás által kifárasztott s Alberttel elégtelen rész felülni vonakodott³⁾). A mellett azon balsors is sujta, hogy míg a vajda a Barcaságon várta a törököt, s azt hitte hogy Magyarhon felől fedezve van: a 'Vaskapunál majd mi sergünk sincs, s erről majdnem minden ellentállás nélkül pusztíthatott előre. így ért Szászs ebes alá, hol a nép ujonnan épült várába bízva, a török ostromát bévárá. Végre is alkudozás jött közbe, s a törökkel jött Vlád Drákula, oláhboni vajda azon biztatására, mikép a török csak a pórnépet fogná törökrabságra vinni, de a polgárok csak is Oláhbonba szállíttatnak: a város feladásra határozá magát. A város török

¹⁾ Okl. Kurz, Magazin. II. 373. A várról, Erdély Régiségei. 142.

²⁾ Katona, XII. 918. I. Schwandtner. III. 376. 1.

³⁾ Bátliori Szaniszló fiaitól a vajda Fej érdet a fel nem ülésért elkoboztatá; de Erzsébet királyné visszaadatá. Okl. Fejér, Cod. dipl. XI. 1.139. 1.

kézbe jön; de egy pár testvér nemes, kik azon éjen húzták vala be magokat a városba, kevesed magokkal, családjuk körében egy vár toronyba vonultak s védelmet kísértének; azonban a kő és nyílzápor a tornyot csakhamar kifedte, s mire így sem adnák meg magokat, a törökök a tornyot körül gyűjták, s Szászsebes teljesen meghódolt, s pusztítás martalékává lön; népét úgy elseprék, hogy a szomszéd falvakból kelle megnepesíteni ¹⁾; s hogy az clhurezoltakra minő szomorú sors várt, egy tanuló, kit a toronyból félsülve vontak ki s vittek el, írva bagjá ²⁾. A török Szászsebestől Szóbelinek tartott, s azt mint oly erősséget, melynél hatalmasabb az időben egész Drinápolytól idáig útjában nem állt, nyolcz napig ostromolta, de hasztalan, miért a pápa Szcbent a kereszténység élöbástyjának nevezé ³⁾. Negyvenöt nap szenvedett így szegény hazánk déli része; Medgyes, Segesvár puszta, Brassó külvárosá hamuvá lett. A felgyült erdélyi tábor nem volt elégséges velők csatát kísérteni, s mikor dúlásokban kifáradtak, 70,000 foglyot hurcoltak ki a Törösvári szoroson a letarolt hazából.

A szerencsében clbizakodott II. Amuráth szultán 1439-ben is czélpontul tűzé Magyarhont. Jobb időt aligis' választotta volna, mert Európának legkisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy a magyarokat segítse. Albert király, bár császár, mit sem tehet; mert míg ő egyfelől Csehország ellentállásával van elfoglalva, másfelől a reformokat, s a keleti és nyugoti vallás összeolvasztását sürgető papi és világi nagyok Baselbe gyűlnek, egy második pápát teremtenek, s a szakadást még tovább viszik. Izgalom mindenütt, a fejdelmek egyenetlenek s a feloszlásnak indult görög császárságra, s megtámadott magyar birodalomra, s az ezek közös kérelhetetlen ellenségére, a törökre, komolyon senki sem gondolt.

Benn a hazában sem állanak máskép a kedélyek. A ma-

¹⁾ Teutsch, Geschichte Siebent). I. 162—65. 1.

²⁾ E tanuló, az itteni tanodából, mint 16 éves jutott rabságra, s 20 évig nyomorgott ottan. h. Kolozsv. Közlöny 1857 febr. 15. sz. Hunyadiak kora. I. 108.

³⁾ Katona, XIII. 152. Éder Felmerkez 103.

gyarok egyrésze a baj okát a királyban kereste, ki folyvást kün mulat, s csak rendeletek által kormányoz; más része a baseli concilium izgató irományaitól hevítve, vallásos ábrándnak ád helyet a hon ügye felett. Hogy a magára hagyatott Erdély sorsa felett intézkedjenek, egyik vajdánk, lévai Cseh Péter (1439) kora tavaszára Marosvásárhelyre gyűlést hirdet, a kötött unió értelmében meghijja a szászokat is, meg a tartományi gyűlésektől vagyis az itt kivettetni szokott róvatálóktól vonakodó székelyeket is, meghagyván Zoltán Lórin ez székely ispánnak, hogy főkapitányokat s királybírákat hozzon magával ¹⁾. Hogy mit végeztek, nem tudjuk megmondani. Végre az ország sürgetésére a király is az országba jő, s a dolgok élére áll. A különben is szelíd király ²⁾, hogy a magyarokat megnyerje, országgyűlést tart, hol néhány alkotmányos irányú törvény keletkezik, többek közt meghatározák, hogy a nádort ezentúl ne a király nevezze, hanem a nemzet válassza, meg azt, hogy idegen a hazában hivatalt, jószágot ne kaphasson; világos jelei a kedélyek izgatottságának, bizonyosságai annak, hogy a politikai és vallásos reformokra törvő ellenzék szabad kezét kapott, mert nem lehet egyébnak nézni, mint a király iránti bizalmatlanság szózatolásának. Szomorító jelenség éppen akkor, midőn a török már határainkon áll s Szendrő, a hatalmas végvár utolsó perceit lélelki a magyar kezében; s még szomorítóbb, ha igaz, hogy a csatamezőre szállt Albert királyt némelyek a török kezébe akarák játszani. És ez Erdélyben sem leheté máskép, s tán annyival rosszabbúl a kormányra nézve, mikép nem volt elég, hogy a kereskedők a baseli izgató nyomtatványokkal előnték Erdélyt., sőt voltak papok, papnövendékek, kik a hussziták által fegyverrel támogatott eretnek - eszméket nyíltan prédikálták, annyira, hogy Erzsébet királyné sept. 8-ról Losonczy Dezső vajdánknak rendelkezik, hogy az ily eket fogassa s zárassa s zárassa rendre,³⁾.

Kegy, szigor, minden késő volt már Albert király kor-

¹⁾ Provincial-Blätter I. 128. Árpádja III. 30. Jlenkfí, Comitia 28. 1.

²⁾ Jellemzését 1. Hunyadiak kora I. 153.

³⁾ Okl. Kurz, Magazin I. 133. 1

raánya támogatására, mert az ősz béállván, II. Amurát Szendrő bevételével visszahúzta sergeit; Albert király is elhagyá a tá-bort; Béésbe sietett volna, de mint Neszmélyen halad, egy ebédnél dinnyét eszik, s méreg gyantájával halt el, oct. 28-án.

9. §.

I. Ulászló király.

(1440—1444).

Albert király halála belviszályba sodorta annyifelöl meg-támadt hazánkat. Zsigmond zsarnoksága s Albert lágymeleg-sége által népszerűtlenné lett német uralkodóktól óvakodás pártokra szakasztá a hazát. Végre is abban egyeztek meg, hogy Erzsébet, az özvegyen maradt királyné menjen férjhez Ulászló lengyel királyhoz, s az jöjjön a magyar trónra.

Bár a 16 éves király s 50 éves özvegy közti házasság kissé rosszul hangzott, Ulászló s a lengyelek beleegyeztek. Azonban Erzsébetnek Alberttől fia születik, s férjhez menti Ígétét visszavonja, s 1440 máj. 15-én a négy hónapos ár-ván született Lászlót megkoronáztatá. Kiűtött tehát a viszály, mert az ellenpárt sem hagyatá magát cserben, Ulászlót beho-zá, s öt jul. 17-én a Szent-István sírjából kivett temetkezési koronával megkoronáza. Mire az özvegy királyné kis fiával, s a valódi koronával Bécsnek indult.

Újra nyílt pártokra szakadt a nemzet. Erzsébet és fia mellett inkább az olygarchák állnak, mint Szécsi Dénes, bi-bornok-érsek, Gara László nádor, gr. Cillei, a királyné roko-na; Ulászló lengyel király részén, inkább a kisebbek vannak, élükön Hunyadi János, ki már ekkor Szörényi bán ¹⁾, mel-lé nyilatkozott a macsói bán Újlaki Miklós ²⁾, s a két ren-

¹⁾ Lásd Hunyadira, Erdély név. családai 121. gr. Teleki Hunyadiak kora I. 26—62. 1.

²⁾ Hogy Hunyadi és Újlaki mér ekkor erdélyi vajdák, sokan állítják (Thuróczi IV. Cap. 30. Pray Annál .II. 839. 44.); mások elébb mások hátrább léptetik fel (1. Hunyadiak kora I. 247).

dületlen hazafi, kik egymás iránti gyűlöletüket a hazáért annyiszor háttérbe nyomák, csak hamar kemény pártot alkottak. Mert Erzsébet királyné azon gyengeségét, hogy fiát III. Frigyes rom. császárnak adá gyámságába, s vele a koronát zálagba vetette, megbocsátani, nem bírák.

Örvény fölött kerengett tehát ismét a nemzet, s a me- nekvés módja felett sehogy sem tudtak megegyezni. Erdély maga is két felé húzott: a szászság a német eredetű gyermek király mellé szított, míg ellenben a többi rész, s vélek Kolozsvár a lengyel Ulászló, vagyis Hunyadi pártjára nyilatkozott. Következtében az Erzsébet királyné Erdélyhez küldött levele viszhang nélkül hangzott el *)

Végre is fegyverre került az ügy. Erzsébet és Ulászló pártja csakhamar Szegszárdnál egymással szemben áll: amazt Gara László nádor, ezt Hunyadi és Újlaki vezérli. Hunyadiék győztek, mire Ulászló a két győztes vezért erdélyi vajdákka nevezi *).

Egy férfi lép fel Erdély s illetőleg a nemzet története színpadára, ki egyszerre mint üstökös homályba borítá kortársait; egy férfi szerepe kezdődik, kinek atyja ismeretlen egyéniség, fia pedig király lesz, ki egyébaránt már ekkor gazdag lir, Szörényi bán, Hunyadvár ura, s Szilágyi Erzsébetnek, a magyar főcsaládok egyik legnemesb hölgyének férje; kinek bátor lelke, hadvezéri lángesze, belátó politikája most a kellő mezőt megtalálta. Tán felesleges is mondanunk, hogy e férfi Hunyadi János.

Szüksége is volt a nemzetnek egy nagy emberre, mert míg nyugotfelől a császár meghódítással, addig keletfelől a török eltiprással fenyegette hazánkat; S Erdély különösen azon ponton állt, hogy kiszakíttassék a magyar korona gyöngyei közül. n. Amuráth szultáu, a legveszélyesebb ellenség nem is

1) Okl. Katona, XIII. 128. 1.

2) Gr. Telekit követjük e felléptetésben. Hunyadiak k. I. 247. Alvajda (1440) Vizaknai Milliós. Fejér, Cod. Dipl. XI. I. 495.

váratá magát soká, mert 1442-ben ¹⁾, a négy év előtt Erdélyben oly szerencsés Mezech béget a Vaskapun újra Erdélyre indítja ²⁾. Váratlanéi jött, a törökök szokása ellen még tavasz előtt, márczius elején; s a védtelen hazát égetve rabolva vilám gyorsan öntötte el. Hunyadi, hallván a szerencsétlen esetet, csekély kéznél lévő sergével benn terem, Fejérvárig hatol, s ott a zsákmányrakodott s megtérni akaró török tábornak Szent-Imrénéi elébe állt.

Fejérvár és Tövis között, a Maros jobb partján jókora térség, melyet a Gáldról lejöő patak hasít át: itt e tér déli hegyfokán vehetett Hunyadi állást, az akkor a hegyek lábán kanyargó úton nyomuló törökség ellenében. Márcz. 18-án kemény csata fejük ki, folyama alatt a török lovasság futást tettet; a tízbe jött s diadalában elbizakodott magyar tábor utána ered, s csak későre vette észre, hogy a török tábortól törbe ejtetett. Keserít élethalál harczi fejük ki, melynek az a szomorú vége lett, hogy a rögtönzött, tiillekes tábor nagy része a tér posványáiban találta sírját; a már hanyatló korú Lépes György püspök ³⁾, mint a patakot átugratná, sebet kap, szintén ott lelé halálát ⁴⁾. Hunyadi is csak nagy veszélyek közt huzhatá magát vissza Fejérvárra.

A magát teljesen győzelmesnek hitt Mezech bég serge egy részét Szeben ostromára rendeli ⁵⁾. Hunyadi ki a válságos perczekben volt legnagyobb, a hirtelen összevont s összeszedett magyar és székely haddal Mezech béget újra meg támadni készül, mire Újlaki Miklós, Erdély más vajdája, mintegy váratlanul magyarhoniakkal megérkezik. A szerencsét-

¹⁾ E csata évszámát mit Benko 1140-re, I'ray, Felmer 1441-re tesznek, az újabb búvárok, Lépes György sírirta világos nyomán, ez évre kezdik tenni. Szeredai, Collectio 10. 1.

²⁾ Thuróczi, Chron. IV. Cap. 37. XI. 482.

³⁾ Már 1404-ben prépost, Fejér, X. V. 134.

⁴⁾ E felirat mely a fejérvári templomban van, s még a napot is meghatározza, így hangzik: Georgii Corpus et Ossa Praesulis Transilvani Lépes cognominati, qui Turcarum Gladio... Szent-Imreli... Statur... in Campo... truncatur, die bis nono martii Anno Dni Millesimo CCCCXL Secundo, Szeredai Collecti.) Tabularum 10. 1. Lépes családjához, Fejér, XI. 477. 482—4.

⁵⁾ Teleki, Hunyadiak kora I. 286. Azonban Éderrel tartok, ki gán-

len csata után öt nappal ¹⁾, újra csatára szállnak. Azonban meghozzák a hírt, hogy a bég leírván Hunyadi fegyverzetét, azon parancsot adá ki, hogy egyéb feladatuk nem lesz, mint a vajdát élve vagy halva kézre keríteni. Leverő hír, midőn a magyar sereg testőrségnek sem volt elégséges akkora tábor ellenében.

Mikor aggodalom fellege ülne minden arczon, egy férfi lép elő, büszkének nevezvén magát azon hasonlatra, mely közte s Hunyadi közt van, a haza nevében felkéri, adja át lovát, fegyverzetét, hogy képviselje.

A csata megkezdődik, a török tábor mint tenger árja hullámzik egy pontra, de mint szirtben tört meg sokáig a csapkodó ár; végre is győz a nagyobb erő, s Kemény Simon²⁾, a csata Kodrusa, mint Hunyadi, elbukott. A hős ott nyugszik örökzöld borostyánain a b. Kemények ős fészke, a gáldi kastély kapujában ³⁾.

A hazafias önfeláldozás megtenné óhajtott gyümölcsét. Mezeth bég azon mámorában, hogy a haza legnemesebb szívét döfte át, diadalkoszorúját már már kezében tartá: midőn Hunyadi előlép, s oroszlányi bátorságának egész erejével kezdi a törököt ostorozni. A magyar seregben tán nem volt egy, ki második Kemény Simon ne óhajtott volna lenni. És a magyar sereg, — melyről Mezeth is elmondhatta volna, mit Tigranes Lucullus sergéről mondott, mikép követségnek nagy, de ellenségnek kevés — a kis elszánt sereg 20,000 török kiontott vérén bocsulta meg Kemény Simon s a vele elhullott 3000 magyar hős halálát. A győzelem fényes volt, a török futott, vagy bukott. Maga Mezeth bég is csatatéren maradt, fiát Cserei Lukács fegyvere ejté el ⁴⁾.

csolja azt, hogy némelyek Schesaeus után Szeben ostromát is belé szövik e csatába. Eder, Schesaeusboz. 24. I.

¹⁾ Ulászló egy 1443 ápr. 7-én kelt oklevele. Pray, Comment. Histor. de Bosniae stb. 131.

²⁾ Simon de Komonya, írja Thuróczi IV. Cap. 37.

³⁾ L. Erdély Régiségei 257. Hunyadiak kora I. 290.

⁴⁾ Bonfin, Dec. III, Jah. V. Csereiről, Kél Íny, Székely nemzet eredete 238. I.

Képzeltetni az örömet, mely a rabszolgaságra összefűzött honfiakat oda lelkesíté, hogy elszaggatván rabszíjjaikat, magok is a csatába vegyültek, s Űzték a Verestoronyi szoroson át azokat, kik őket hurczolák. De képzeltetni Hunyadit is, kit dicsőségre vezetett serge, mint félistent veve körül, s mint egy triumphanst kísért be Fejérvár kapuin. A kereszténység e legnagyobb hőse, kinek a dicsőséget tulajdonítá, a magyarok istenének, hálaímát rendelt az egész hazában; királyának pedig szekeret rakatott meg török fővel, s mint győzelme elnémult tanujelei által tohnácsoltatá, hogy a török sem győzhetetlen. S hogy honfiai szívében örökméket emeljen e napnak, templomokat építtetett: e nap emlékének tartják a fejérvári katedrále jelen alakját '); ennek a romjában máig is látszó magyar-orbói templomot, nem messzi a csatától; ugyan ennek a szentimreit; hogy Tövisen pár év múlva templomot végzett be a Szent-Pál szerzet számára, azt felirata máig is mutatja ²⁾.

Roppant csapás volt a törökön, mit tetézt az, hogy a két oláhoni vajda e győzelem hírére a magyar korona fényét a félholdnál ismét többre kezdé becsülni. Hunyadi Oláhbonba nyomultára mind a két vajda visszahajolt a töröktől ³⁾.

II. Amuráth szultán haragjában, hogy e gyalázatot megboszulja, még azon évben ⁴⁾, 80,000 törököt ültet fel, s Scliabeddin romániai beglerbég vezérlete alatt a Dunán azon rendelettel szállítja át, hogy egyik része csapjon be az elpártolt Oláhországba, a más rész Erdélynek tartson. Hunyadi sem vesztí az időt, véres kardot bordoztat a hazában, s az összesietett 15,000 emberrel a Vaskapu felé vonul. Ismét nehéz perczek állnak be, mert a török vezér bevárva, hogy tábora egy része Oláhhont végig pusztítsa, lefolyta után újra egyesíti táborát, s a Vaskapun azon kifejezett önámítással indul be, hogy Erdélynek elég* lesz ha turbánját megmutatja.

¹⁾ Memória Episcop. Trans. XTV. 1.

²⁾ E felirat: Ao Dni MCCCCXLV. Johanes de lfnnyad rgn hungar. Gubr. Vau a templom ajtó homlokán, felette Hunyadi hollója, Eidély Régi-ségei 250.

³⁾ Thuróczi, 1', IV, Cap. Ít7. Hunyadiak kúra j. 292,

Hunyadi a Vaskapun belől, a Hátszegvölgyén foglalhatott állást, mert a vaskapui szoros túlsó oldala, mely máig is egy hosszú, erdőktől fedett keskeny völgy-szorulat, künn csatárhelyet nem adhatott), belebb pedig nem ismerünk a Marosig tért, hol azon kor harcosai, a lovasság, működhetett volna. Hunyadi elfoglalván a hátszegi völgyet, a középben gyalogságát s könnyű lovagjait, két felől nehéz lovasságát állítá, s mit a kis tábor a völgyből el nem zárhatott, a hegyekig, szekérvárral rekeszteté el. A törökség benyomul. Hunyadi és Újlaki csatarendben várja. Ütközet kezdődik, Hunyadi támadt: serge zömének ékalakot adva, elenyomul, s a thermopylaei szoros élethalál harcza újul meg. Patakban ontják egymás véré, míg nem a török futni kezd, a magyarság utána; s a vaskapui szoros holtakkal lőn rakva, le a Dunáig, melyen át vissza üzék. Omer, Firiz, Ozmán s más bégek mellett, maga a vezér Schabeddin is csatateren maradt, s kétszáz zászló jeleie a győzelem nagyságát, melynek azon hordereje volt, hogy a törököt a támadástól egy időre visszarettenté.

Az egy év alatt kétszer győztes Hunyadi, a Vaskapu szorosára, melynek útait a hulláktól sokáig jámi nem lehetett, diadala emlékére oszlopot emeltetett ²⁾; mely azonban ma nem létezik.

A győzelmes évre következő 1443-ik év Hunyadit atyai örömmel koszoruzá, mely a magyarnak örökké nevezetes: márczius (a hadisten hónapja) 27-ik napján, neje horogszegi Szilágyi Erzsébet a nagy hadvezért Mátyás fia születésével örvendezteté meg, Kolozsvárit ³⁾.

Hunyadi szerencséje a magyarokat, s főleg a magyar udvart török ellen szító pápát egyszerre oly clbizakodottá tette, hogy támadó hadjáratról kezdtek gondolkozni. Barlangjában akarák felkeresni a keresztényvér-szomjas tigris, ki majd egy század óta (1365), Driuápolyból rettetgeté Európát. Merész gondolat, a fénypontjára közelgető roppant török birodalom el-

¹⁾ A helyet nem ismerő történészeké pontja oly homályos, hogy Feszler (IV. 559). Hosd és Toplice. közé teszi, a Vaskapun innen 2 mlfldre.

²⁾ Thurúczy, P. IV. Cap. 38.

³⁾ Teleki, Hunyadiak kora. I. 333. Erdély Régiségei 258. 1.

lenében. Serget vonnak össze, mely Serbiáuk indul. Ulászló király pünköszt tájt Erdélyen át veszi hozzá útját; hová Hunyadi is, hogy a hadjáratra pénzt adjanak, szép hangú leveleket írt¹⁾, s nem csak kért, de egymaga 90,000 aranyat hozza hadi költségekre. így vezeté le a magyar serget Bolgárországba, hol hat győzelmet vív, a szultán sógorát elfogja, s a büszke nagyurat fegyvemugvás-kérésre kényszeríté.

Alkudozás kezdődött, mely 1444 jun. 13-án tíz évi fegyverszünetben állapotott meg, még pedig azon előnyös feltételek mellett, hogy a két Oláhon és Serbia a magyar koronához visszaadott. De alig köték meg a szerződést, IV. Jenő pápa Cesarini Julián bíbornokát azon elbizakodott izennettel, hogy eljöttek látja az időt, hogy a törököt Európából kivessék, Ulászlóhoz küldi; s a királyt a pogánynak adott eskü alól feloldozza. A busz éves király enged a papi befolyásnak, hisz a kiülhatalmaktól hozott pusztá ígéreteknek; a jós lélekkel felruházott Hunyadi minden ellenzése daczára, a nemzetet, felületi, s a hatalmas II. Amuráth szultánra vezérli. A gyönyörű seregben 15,000 lovas, s csak az eleséget 2000 szekér szállítá. Ocf. 1-én kél át a Dunán. Az Erdélyben készülő Hunyadinak ír, hogy sergével Nikápol} nál vágjon elébe, s meglévén, e percztől az innen vitt 5000 lovas előcsapatot képeze. Hogy a Balkánt elkerüljék, a Fekete-tenger partján akartak tovább vonulni. Várnához érnek, hol a remélt külhoni segélyek helyett veszik a gyász hirt, hogy a veleuczei s olasz hajósok, a helyett hogy a magyart támogatnák, megvesztegették magokat, s Amurátot, ki Ázsiában volt elfoglalva, sergével együtt villámgyorsan áttevék a tengeren, s már már a magyar tábor előtt áll.

Hogy olvasóimat a nagy nemzeti vesztes fájalmától kíméljem, csak annyit mondok el, hogy nov. 10-én a két tábor már szemben állt. Csata kezdődött a hajnallal, mely alkonyaiig még Hunyadit koszorúval kecsegteté; mit látva az ifjú király, hogy a győzelem dicsőségében része legyen, lovának sarkantyút ad, testőrségét, a csataterv ellen, a szultánt védő

¹⁾ Éder Feltmerhez 120. 1.

csapatokra vezérli; s csak hamar a szerencsétlen Ulászló lovát lesújtják... s maga is a jancsárok patkójától tiportatok el¹⁾. Szerencsétlen királyi gondolat. A csata tovább lehetetlenné vált. A várnai tér örök gyász emlékké lön a magyar történetben. A magyarok ezrei közt ott hullt el, a hadjárat mephistoja, Julián bíbornok, de ott vele egy sereg püspök és főúr, s a haza nemességének virága *).

E sorsa volt és lesz minden a tűzhelytől messzire vitt hadjáratnak: szintigy jára XII. Károly s Napóleon az újabb időben. S Hunyadit, ki tán csaknem egymaga látta a jövőt, csillagzata ismét megmenté. Mint Erdély felé tart, Drákula oláhhoni vajda kezébe esik, ki csak hamar bélátta, hogy igen nagy vad neki, s néhány nap múlva Erdélybe küldé²⁾.

De a vesztes megvolt. A török c tájon túlnyomóságra vergődött. A magyar korona elveszté keleti tartományaira gyakorolt befolyását; egy tized múlva elfoglald Bizánczot; s a magyar hazát kezdé a végveszély fenyegetni.

¹⁾ L. e csata hadműtani szempontból! leírását. Új Magyar. Muieum 1854 V. YI. füz.

²⁾ Thuróczi, P. IV. Cap. 43.

TIZEDIK KORSZAK. A HUNYADIAK KORA.

10. §.

Negyvenöt dicső évet foglalunk e korszakba, melyből nyolezat Hunyadi János, mint Magyarország főkormányzója, harminczkettőt fia, Mátyás, mint király tett örök becsüvé a magyar történetben.

Hunyadi János igen későn lépett a kormányra, Hunyadi Mátyás igen korán lépett le; az elsőnek harezi pályán következett hanyatló kora, az utolsóinak még harcrai bevégezése előtt bekövetkezett halála, nem engedék, hogy szellemök terjét, a magyar nemzetteli nagy czéljokat teljesen kifejtsék. Megóvni a magyart az idegen uralkodók tolakodásától, e volt a Hunyadi ház nehéz feladatai legnagyobbika. Innen van, hogy bár a tudomány, művelődés, kormányzati szervezés, igazságkiszolgáltatás mezején nincs egy, ki többet tett volna a magyar trónon, mint Mátyás, mégis minden érdemei mintegy homályban vesznek a Hunyadiak fegyverének ragyogása mellett.

A Hunyadiak kora halhatatlan írója meg fogja kímélni a történeszeket e korszak jellemzése fáradságától; de megkíméli a nép ajka, mely történelmünk legnagyobbjai e kettejét, mint a lovagiasság, hősiesség, s igazságosság mesével határos mythosi két alakját, máig bálványzó kegyelettel különbözteti meg annyí nagyjaink közül.

Mi volt s mi a magyar: ők mutatták meg Európának. Addig is első rangn hatalmasság voltunk, de a Hunyadiak alatt azok valánk, mi korunkban Franciaország. A Hunyadiak azon kor Napoleonai valának.

Hogy nagyobb eredményeket nem vívhattak, s különösen hogy a kivívottakat réánk nem hagyhaták, az nem az ők, hanem a kor s gyáva utódaik hibája. A magyar akkori baljós helyzetére részletes visszaemlékezés szükségeltetik, hogy e két ember nagyságát valaki bíráló alá vehesse. Keletről a szultánok, nyugotról a császárok akarták gyámságuk alá venni. A szultánok gyűlöltek, mert további nyomulásokban elég erősek valánk gátot vetni; a császárok szintén ostoroztak, mert a magyar, mely elébb mint pogány, majd mind alkotmányos nemzet volt szálla nyugót szemében, most mint terjeszkedő hatalmasság s harcias és folyvást emelkedő szomszéd volt haragúknak tárgya... S a két tűz között álló Hunyadi János a császárt meghajtá, a szultánt pedig hosszas időkre visszavetette; Mátyás pedig a szultánt visszaverte, a császári pedig székéből kiszorította.

Sokan kárhoztatják, hogy nyugotra fecsérlé az erőt, melyet a török ellen kell vala fordítania: de úgy látszik Mátyás a szultánban csak zsákmánylót, de a császársban hódítót látott. Hogy a hussziták vagyis a reformátio elvei ellen erőt pazérolt, való; de a hussziták már rabló tanyát ütöttek vala fel Magyarhon szélén, s nem annyiban elv, mint zsákmányért harcoltak.

Ha van hibájuk, azt nem Európa, hanem nemzetük ellen követték el. Mint a keresztény hit és római vallás előharcosai léptek fél ott, hol a nemzeti érdekek szövetekezést igényeltek volna. Mindent akartak inkább veszteni, csak a becsületet nem. Európa méltányára számítottak, nem számíták, hogy a diplomáciának lovagiasság nem kötelezettsége. Jövót akartak, s kockáztatták a jelen vívmányát... S most a hősök, Európa s a kereszténység mártyrjai, ott senyvednek babértalan... Ha szintén nem mondhatjuk is, hogy mi adtuk a töröknek a döfést, a sebhetés Achil-sarkát rajta mi fedeztük fel... S e tapasztalást a magyar önállósága fizette...

11. §.

V, László király.

(1445—1457).

A király eleste Hunyadi Jánost, akkor erdélyi vajdát, az ország kormányára emelé. De nem azonnal, mert Ulászló életben létéről sokáig kerengett a hír, s egyelőre a fejevári 1445 febr. 6-án tartott hongyttlés az országot, Arpádkori szerkezet szerint, főkapitányságokra osztá, mely osztályban Hunyadinak Erdély juta a Tiszáig ¹⁾). Azonban a republicánus hév csillapodott, s máj. elején a Rákosmezőn új országgyűlés jött össze, s a nemzet az öt éves kis Lászlót, Albert király fiát, királyának választotta.

Míg a kis király felnő, a hét kapitányság meghagyatott; Erdély tovább is Hunyadi és Újlaki főkapitánysága alatt maradt. A rákosmezei gyűlés azt szabta az illetők elébe, hogy László királyfiut, kit anyja, mint említők, íl. Fridrik császár gyámsága alá tett, kérjék ki a császártól: a követség felment, hosszason alkudozott, de mondhatni siker nélkül.

Ez időn Hunyadi a török ellen működik. Egy a Szávánál benyomuló tábornak szét ver.

Majd Erdélybe jó, hová Dán vajda az öt üldöző Drákuia elől menekült. Serget. vesz fel, IV. Dánt Oláhországba beviszi, vajdai székébe visszahelyezi, Drákulát elkergeti.

Így telt el az év, melyre 1446 elején hongyűlést hirdetnek, hogy az alkudozó követség számot adjon. A gyűlésre Hunyadi Erdélyből indul fel. Mártiusban a gyűlés lefoly: új követséget rendelnek Fridrikhez, kik közt B o d ó Gergely és L o r á n d i alvajdáinkat látjuk; ugyan ez alkalommal jun. 5-ére döntő országgyűlést határoznak, addig Hunyadit országos főkapitánynak nevezik ki, azon utasítással, hogy a Fridrik javára Stájerországból bebecsapó Cilleieket megfenyítse. Hunyadi mint villám, mielőtt Fridrik és Ulrik cillei grófok észreveheték volna, reájok csapott, az ország déli részén volt birtokai-

¹⁾ Hunyadiak kora I. 460—61., 468., 400—1, 1.

kát a korona alá hajtá, s győzelmesen tért meg az új országgyűlésre, mely a Rákosmezőn Hunyadit jun. 5-én Magyarország főköormányójává választotta.

A nagy férfi dicsőségének legmagasabb fokára lépett, Erdély vajdaságát azért megtartotta; s Újlaki Miklós is vajdánk maradt.

Az új kormányzó, míg a császárrali alkudozások folynak, az Alföldre s Erdélybe jön: (1440) jul. 20-án Huny adón látjuk; Jul. 31-én Apóidról hagyja meg Vízaknai Miklós alvajdának, hogy a szász kereskedőket fosztogató útonállókat fogassa és ölessé. Aug. 23-án Szegedről rendelkezik, hogy az erdélyi aranybányász városok és helységek készleteiket egyedül Kristóf és Antal firenzei olaszok, mint a kolozsvári pénzverde és olvasztó előljáráinál váltsák be¹⁾.

Míg az országot így szervezi, veszi a hirt, hogy az általa elkergetett oláhoni vajda Drákula török segélylccl vajdáját, Dánt, kiveté, s Erdélybe is becsapott. Hirtelen Erdélyben terem, a töröcsvári szoroson Oláhországba ront, Drákulát megveri, megfogja, kivégezted; Dánt vajdai székébe újra visszahelyezi.

Budára ment, készülteket tett, hogy azon esetre, ha Fridrik császár a kis királyt és koronát kiadni tovább is vonakodnék, fegyverrel adjon súlyt a nemzet közóhajtásának. Nov. közepén felülted sergét, átlépi a határt; Bécs környékét égedii pusztítani kezdi, s (1446) dec. végére odavitte a dolgot, hogy a császáriak fegyvernyugvást kértek, mit megadva, magát visszavonta.

A következőt 1447 elején Erdélybe sietted, melyet a két Oláhhonban kiütött zavarok fenyegettek. Csupor Pétert innen Moldvába küldi, azt fegyverrel lecsendesítí; s visszament Magyarhonba.

A tavasz alkudozásokkal tölt el, melynek következtében a császárral, (1447) jun. 1-én, két évre szóló fegyverszünetet köt. E fegyverszünetre Hunyadinak is szüksége volt, mert, a Várnánál elvesztett fegyverbecsület még mind vala hely-

¹⁾ Hunyadiak kora II. 3—4., 5. 1.

rettve. Nagyszerű készüléket tesz, miközben Erdélyben is többször megfordul, a szászoknak kedvezményeket hoz. Nov. 4-kén Medgyesről nekiek azon szabadságot engedi, hogy ha az oda menekült jobbágyok visszakövetelésében valaki erőszakhoz nyúl ellenek, ők is fegyverhez nyúlhassanak ¹⁾; Bolkács és Zsidvének 1448-ban megengedi, hogy ha a küüllövári várnagyok tovább is háborgatják, más szászfaluk segítségével a háborgatókat megfoghatják, s karóba húzhatják ²⁾. Az oláhokról sem feledkeztek el: Hátszegvidék több oláh családját, mert csatáiban hiven követék, megnemmesítette ³⁾. Ugyan csak Hunyadban, a Csolnakosiai, mint anyjáróli testvérei birtokát, melyett régebb mint kenézek bírtak s a múlt évben örökösön nekik adományozott vala: aug. 26-ról minden közterü alól kivéve, s mondhatni kis köztársaságá-alkotá, mely szabadalmát egész korunkig megtartá ⁴⁾.

Rendezvén sergeit, (1448) szeptemberében kiindul, 24-én száll át a Dunán 24,000 emberrel, Szerbiára megy, melyet Brankovics György fejedelem elpártolásáért feldulatott. Tovább halad, s veszi a hirt, hogy a szerb fejedelem tudósítására Amuráth szultán 150,000 emberrel közelget. Hunyadi egy erdőktől környezett, s közepén vízhasított tág térségen, a Rigómezőn állást vesz és bevárja. Nevezetes csata kezdődött. Oct. 18-án tit össze a két erős tábor, s az nap döntetlenül hagyá az ütközetet; másnap újra megújul a vihar, közben Dán, oláhoni vajda, annyiszor visszahelyezett kegyencze, a törökhöz szökik, Hunyadi állását elárulja, s harmadnap a lett belőle, hogy 9000 magyar, 6000 oláh, s 2000 idegen zsoldos maradt a Rigómezőn; köztök Hunyadi rokona, Székely János, Tótország bánja, ki a középet vezette, s többek között Pelsóczi Imre, erdélyi vajda ⁵⁾. A győzelem és csatatér övék maradt, de

¹⁾ Hunyadiak kora. Oklevéltár. CVI. sz.

²⁾ Éder Felmerhez 129. 1.

³⁾ Kovachich, Scriptor. Minores. H. 106.

⁴⁾ Fejér, Genus Joan. Corvini 99. I. köt. 11. Fejér, Cod. dipl. VIII., II. füzet III. lap. L. Erdély Név. Családai 66. 1.

⁵⁾ Thnróczi IV. Cap. 47. Birta Noszolyt, Gyulatelkét, Gyekét, Örményest, Apátit stb. Fejér, XI. I. 498.

oly győzelem, mely a török Mohácsnál kivitt szándékát tizedekre visszaveté.

Hunyadi nem bírván új csatát állani, sergét haza indítá, saját lovát elhullván, egy Déva-köri hű kenézétől, Tivadartól nyert lován álútakon akart menekülni ¹⁾; de minden óvakodása daczára Brankovics György szerb fejedelem kezébe került ²⁾. Hunyadi balesete elfeledteté a sereg bukását a nemzettel, mely összefut, tanácskozik, s Hunyadiért minden áldozatra késznek nyilatkozott. Közbeléptek Brankovicsnál, s kivitték, hogy két havi fogság után, dec. 24-én Szegedre ért, hová az összegyűlt nemzetnek a legszebb karácsoni ajándékot hozá. Hogyne is bálványozták volna a nagy hazafit, ki éltét folyvást kockáztatá hazájáért, kinek midőn a pápa segély helyett hercegi czímet küldött: visszautald, érette segélyt kívánt.

Pár nyugalmasnak látszó év állott be, melyeket azonban Hunyadi új tervek kivételére szentelt. Hogy nagy céljai vannak, 1451-ben árulta el, mint a mikor Vízaknai Miklós alvajda s vingárdi Geréb János görgényi várkapitány elnökletük alatt a székelyeket Maros-Vásárhelyre gyűlésbe hitta, hol többek közt a székely örökösödésről a székelyek legrégibb ismert törvénye kelt ³⁾. Hogy a szászoknak is kedvezzen Hunyadi, máj. 1-én Szászsebesről, rendeletet bocsát az egyháziakhoz, hogy a szászok világi ügyeibe, nevezetesen világinak világi irányában tett végrendeletébe, magokat ne avassák; s ugyan e napról s helyről a körösbányai bányarész jövedelmét Simon szebeni pénzverőnek haszonbérbe adja 4 aranymárkáért, egy márkát 28 aranyforintba számítva⁴⁾. Valamint azt is látjuk, hogy ez évben a szászoktól 600 lovast kért a haza oltalmára ⁵⁾.

¹⁾ Mivel lovát élte veszélyével átadta, jószággal látta el. Fejér, XI.

I. 606.

²⁾ Bonfin, Dec. IU. Libr. VII. Thuróczi P. IV. Cap.47.

³⁾ E törvény szerint az idomulás 32 év; a férfi az örökös, azután a leány; s végre a más ágozat. Kállay Székelyek Eredete J82. 1.

⁴⁾ Hunyadiak k. Oklevélt. CXXXVIII és CXIX. sz.

⁵⁾ Kemény, Not. Cap. Alb. I. 171.

A felső magyarországi megyék feletti pártos főkapitány ellen készült s táborozott színleg ez években Hunyadi, de sajátlag egészen más terve volt: a római császár ellen készült, hogy a koronát, s vele az ifjú László királyt kicsikarja. Mely évben a Hunyadi pompás várat építteté, (1452-ben¹⁾), Erdélyben két vajdát, lierepci Márkot s Deménházi Mihályt hagyva²⁾, Hunyadi Austriára ront, III. Fridrik császárt aug. 24-én Neustadtba szorítja; s annyira megalázza, hogy a császár engedett: s sept. 4-én a kis királyt a magyaroknak kiadta... Nemes hazafiság: vérét ontja a magyarok főkormányzója, hogy kikaphassa a királyt, kinek kormány-páležáját kezébe letegye, mit még hosszason bírhatott volna... A császár az ifjú királyt egyik alattvalója, a király közel rokona, Cillei Ulrik gróf kezébe adá, ki őt Bécsbe hozta, hová Hunyadi fényes követséget indita László király üdvözlésére; a korona kiadatása feletti alkudozásra biztosokat nevezvén, nov. 11-én maga is Bécsbe siett. S az ősz bajnok főkormányzói tisztét a gyermek király, illetőleg legnagyobb ellene, korának legromlottabb embere, gr. Cillei Ulrich kezébe letette. Kormányzósága jutalmául, Lászlótól Beszterczevidéket nyeré maga s családja számára, mint örökös grófságot, mi által Besztercze s vele huszonöt város és falu Dobokamegyéből végkép kiszakasztatott³⁾.

Így futá meg Hunyadi szédítő magasságának legfényesebb pályakörét. Nem lőn nemzetének Crommvele, hanem mintegy Waschington, a hazafi hősök legóriásabb jelleme, hét évet küzd a hon ellenségeivel, s mikor hazája függetlenségét mentve látta, hatalmát melyből csak a korona hiányzott — letette, lelépett viharos pályájáról... Magányba vonult.

¹⁾ Okl. Tud. gyűjt. 1836 II. 46. 1. E vár legpompásabb szárnyában ott áú ez év a feliratban. L. Erdély Régiségei 116. 1.

²⁾ Arpádia III. 75.

³⁾ Thuróczi I \ IV. Cap. 51. Hunyadiak kora. II. 270. Éder, fiche sinushoz 223. 1.

A császártól kicsikart V. László király 1453 januárjában Bécsből Posonba jó, a királyi esküt leteszi. S átvévén Hunyaditól a kormányt, országolni kezd. Gyermeke volt még, 12 éves, azért melléje a Magyarországra is bebíró Cillei Ulrik gr. adatott, mennyiben őt mint a király rokonát el nem mozdíthaták.

Cillei, bár Hunyadinak, többszöri megaláztatásáért titkos ellensége, elnázta, hogy a gyűlés alatt László király a rendek közóhajtására, Hunyadinak a beszterczei grófságról szoló adománylevelét jan. 30-án aláírta¹⁾; czimerét, az ismeretes holló mellé koronát tartó oroszlányt adván, megnagyította²⁾, meghagyta az ország főkapitányságában s királyi jövedelmek kezelésében, megajándékozta a görgényi és dévai uradalmakkal³⁾; s fiát, Hunyadi Lászlót, fiatalága daczára, Horvát és dalmátországi bánnak tévé; míg e mellett a Hunyadi mellett harczolt Újlaki Miklós vajdát tótországi bánná, Rozgonyi Jánost pedig erdélyi vajdává, Rozgonyi Rajnáid és Osváthot székegyek ispánjaivá nevezte⁴⁾.

Mint gyanítják, Cilleinek Besztercze vidék oda adományozásában inkább a volt a célja, hogy az erdélyi szászokat Hunyadi ellen ingerelje. Azonban a király és rendek a szászokat megnyugtatni s kárpótolni igyekeztek: e célból V. László király a Medgyes mellett fekvő Bolkácsot és Zsidvét, febr. 1-ről törvényhatósággal ruházta fel⁵⁾; a szeben mellett fekvő Tálmács, s felebb a Verestoronyi szoros védelmére épült Verestorony és Latorvárat, melyek a hozzájuk tartozó hét faluval, addig Fejérmegyéhez tartoztak, febr. 4-én a szász székekhez csatolja⁶⁾; mart. 11-től felhatalmazza őket, hogy veres pecsétviaszt használhassanak, mi azon időben csak

¹⁾ Fejér, XI. I. 497. Hunyadiak kora. Oklevéltár CLXXIV. sz.

²⁾ Ugyanott CLXXVII. sz.

³⁾ Ugyanott CLXXV. sz. Csupán Dévához 66 falu tartozott, mint Déva, Lesnek, Sólomos, Szeesel, Csónakos, Nalác, Fejérviz, Livád stb. 1, Fejér, XI. I. 496.

⁴⁾ Pray, Annales III. 1.30. I.

Hunyadiak kora. Oklevéltár. CLXXVIII. sz.

⁵⁾ Fejér, Autkeutia diplomát. Idő. Marienburg, Ueograplne I. 177.

kiváltságoltaknak volt osztályrésze ¹⁾, s végre mart. 13-ról biztosítá, hogy mostani földterületeket, melyhez a Szebenhez tartozó hét s két szék, a Barczaság, Kolozsvár és Vincz számított, csonkítani senki kedvéért sem fogja *).

Az országgyűlés végeztével László király febr. 6-án Bécsbe sietett, mint austriai hercegi birtokába, mert Cillei álkodásai miatt, Hunyaditól, ki őt kivívta, magát itt bátorságban lenni nem vélte. Hunyadi szintén elhagyta Magyarhont, Temesvár felé Erdélybe jő, jószágait rendezi; (1453) jun. 29-én Kolozsvárt van; ³⁾, honnan Besztercze vidékre ment, mint új birtokára, bol a város ellenszegülésével azt húzta maga után, hogy közelében egy hegyre, Hunyadi kemény várat építtetett, melynek romjait máig ismerjük ⁴⁾.

Hunyadi e magán életét nagy világesemény szövé át, Konstánczinápolynak a törököktől elfoglaltatása, (1453) máj. 29-én. Nevezetes év, melyben a török európai hatalmának tetőpontjára jut, mi által különösen a torkában fekvő Erdély lőn fenyegetve. Ellenében városaink erődítéséről komolyabban kezdettek gondolkozni: Törd a kastélya a római vár romjaiból (1453) épülni kezd ⁵⁾; a már ekkor is tekintélyesen falazott Szeben erődítésére ⁶⁾ a király (1454) 20 márka ezüstöt ad,); Brassót a czenki vár romjaiból erődíteni kezdik ⁸⁾)... Csekély ellenszer akkora vihar ellen, mely a keleti császárságot elsepré, s melynek most egész dühe a magyar ellen fordulhatott, ki őt annyiszor megalázá.

S e válságos időben a magyar király gyermek, s az is egy Cillei gyámsága alatt; Hunyadi, kora legnagyobb hőse magányba taszítva, s a kormány dicsőségének irigyei kezében. De a rász hírek szelére, mely osztrákot, csehet, magyart meg-

¹⁾ Scililözer, Geschicht, d. Deutsch, in Sieb. I. 52.

²⁾ Kder, Schesseushoz. 240. 1.

³⁾ Ifimyadiak kora. Oklevélt. CXCII. III. sz.

⁴⁾ Hunyadiak kora. II. 285. 1.

⁵⁾ Felmer, Ilistor. 122. 1. Erdély Régiségei.

⁶⁾ Archiv d. Vereins, új folyam II. 156.

⁷⁾ Teutsch, Geschicht, d. Sachsen 172.

⁸⁾ Siebenh. Proviucial-Blätte, I. 1—12. I.

rázott, a három ország férfiai a töröktől és Cilleitől egyaránt félve, László királynál közös erővel oda vitték a dolgot, hogy egy napon, 1453 sept. vége felé, midőn titkosan a királylyal tanácsot ülnek, s Cillei hirtelen megjelenve az ajtókat bezárva találta s azt lábaival rugdosá: a király bitorlását megszüntnek nyilvánítatá. Köz volt az öröm, minden remélt. Hunyadi Erdélyből felhivatott, s mint főkapitánynak a kormányt kezébe adák ¹⁾. Az alkotmányos érzelmű Hunyadi az országtanács felhatalmazását nem tartván elégnek, azt egyszersmind az országgyűléstől is kívánta kimondatni, hová Erdélyt is meghívák ²⁾. A rendek Budán 1454 jan. 15-én ültek össze: a török elleni készület kimondatott, s a fővezérséggel egyes akarattal Hunyadi bízott meg.

A hős, kinek a török elleni csata szenvedélye volt, ismét elemében találta magát. Hatalmasan készült, de még mielőtt kész lett volna, már jött a hír, hogy Mahomed Rácországba ütött, s felénk közelgött. Hunyadi sergét felülte; Erdélybe is ír, hogy sebesen készüljenek ³⁾; s maga Bolgárországba a török elébe megy. Azonban míg ő diadalnak néz elébe, irigyel s a magyar nemzet ellerfségei, a kormánytól elmozdított Cilleiek, Horváthországba ütnék, s neki visszakelle vonulnia. Mahomed ezalatt élelyomul, Hunyadi hirtelen a Cilleieket megzabolazza, s úgy robog vissza Szerbországba, hol a törökét megverte.

Látva a tornyosuló véaszt, Hunyadi a pápát, s a pápa egy bullájában a fejdelmeket a török ellen szólítja. V. László is országgyűlést hirdet ⁴⁾, s hogy az ellenséghez szító Cilleieket is megnyerjék, a király környezete utat engedett, hogy a király Cilleit kegyébe fogadhassa: ki 1455 elején Bécsbe fényes bevonulást tarta. Gyászos diadalmenet a magyar nemzetre nézve, mert a 15 éves gyermekkirályt Cillei arra bírta,

¹⁾ Hunyadiak kora. H. olt.

²⁾ Fejér, Authentia dipl. 158. Árpádia. III. 4.

³⁾ Hunyadiak kora. II. 339. Alvajdák: Tarkói György és Bronislaus, Árpádia III. 7

⁴⁾ Gr. Teleki, Hunyadiak kora. II. 351.

hogy Hunyadi elvesztésébe egyezett; e célból előbb Bécsbe hívak, de sejtve a cselt, fel nem ment; később Köpcsénybe szólítják, de ide 2000 lovaggal kísérteie magát; s e miatt mit sem tehette, azon fogáshoz folyamodnak, hogy bátorságlevél mellett Bécsbe csalják; és mire Hunyadi az Ígért biztosítás reményében már egész Bécs kapujáig ment, s hogy ide sem küldök ki a bátorságosító levelet — visszavágtatott ¹⁾.

Az aljas terv lelepleztetése pártra szakasztá ismét a hazát. A Cilleién van Gara László nádor, Újlaki Miklós, s több kegyenc; A Hunyadién maga van a nemzet. Pártosság most, midőn Mahomed roppant tábora fegyverben állt ellenünk. Míg azok pártédeikeket szövik, Hunyadi a győri országgyűlésen, júniusban, egy maga 10,000 zsoldost ígér. Már a gyűlésre meghozzák Mohamed közelgését. Capistrán a pápa küldöttje fellép, s a király és Hunyadi pártja közt békeszerződést hoz létre, melyben a nagy hazafi lemond fél Magyarország feletti főkapitányságáról, Mátyást kisebb fiát, a király mellé adja mintegy kezesül, s neki a Gillei, nagyobb fiának Lászlónak pedig Gara nádor leányát jegyzi el... Mindent, de mindent megtett, megölé magában az atyai érzést, csak hazáját megmenthesse ²⁾.

A török háta megett baj támadván, nem nyomult ez úttal elébb; Hunyadi azért készen tartá magát, s e készülétei közben az év utó felében Erdélyben látjuk. Aug. 20-án Beszterezén van; sept. 25-én Veresmarton ³⁾; nov. 15—19 Brassóban, hol az utolsó napról okmányt ad ki arról, hogy mint kormányzó, megengedte volt, hogy a város a felette volt várat, saját erősítésére fordíthassa ⁴⁾; dec. 25-én Beszterczén van; majd Kolozsvárit, hol a Szent-Ferenczieknek évenkénti 50 ft. ára sőt rendel a széki aknáról ⁵⁾; s dec. 28-án Tordán tartományi gyűlést tart, melyre a szászok is meg voltak hívva ⁶⁾.

¹⁾ L. az érdekes részleteket, Hunyadiak kora. II. 369—72. 1.

²⁾ Gr. Teleki, Hunyadiak kora H. 880.

³⁾ Gr. Teleki Jézs. Hunyadiak kora. U. 338.

⁴⁾ Provincial-Blatter I. 4. 1.

⁵⁾ Fridvalszki, Mineralog. M. Principat. Transilv. 164.

⁶⁾ Hunyadiak kora, Oklevéltár. CCXXXV. sí.

A veszély folyton nőtt, Hunyadi addig sürgeté a királyt, hogy Bécsből 1456 febr. 6-án csakugyan Budára jött, hová országgyűlés volt hirdetve. Hunyadi is felérkezett; fel Capistrán János is, ki Erdélyben az oláhok hittérítésével foglalkozott, s ki itt vette a pápai követ azon tudósítását, hogy kereszthad predikálásával bízatott meg. Budán a czélba vett kibékülés ismét szőnyegre kerül, s a pártok egymásnak esküt tesznek le: ily kesergetett lélekkel indult Hunyadi a közeledő török tábor ellen. Jun. 12-én Szegedről, 22-én Temesvárról tudósítja a szászokat, hogy a török négy nap alatt a határon lesz, s hűtlenség büntetése alatt, tovább ne késedelmezzenek felülni; s jul. 3-ról arról értesíti őket, hogy a törökkel már szemben áll:).

Ez alatt László király, az j országnak tett Ígérétehez képest, Budán maradt, hol adományozásokkal tölté az időt. Többek közt Hunyadi kedvéért ápr. 4-én, mostoha hűgának, Klárának, dengelegi Pongrácz János vajda özvegyének, a Kolozsvár mellett fekvő Léta váráról új adománylevelet ad ki; ápr. 7-én Hunyadinak, kölcsönzött 20,000 arany forintjáért Temesvárt átírja ²⁾; ápr. 24-ről Medgyes és Selyk széknek, Károly által 1318-ban adott azon kiváltságát, miszerint, a katonáskodás alól magát pénzzel megválthassa, megerősíti ³⁾; ugyan e naptól meghagyja László, erdélyi vajdának, hogy azon földeket, melyeket némely nemesek és kenézek a szászoktól elvettek, adassa vissza ⁴⁾. így intézkedett a király, mire a török jöttének hírére: — egy szép reggelen Cilleivel, vadászat ürügye alatt, Budáról kisuhan, Bécsbe fut, s az országot, mint egy martalékai ide hagyja.

Így elhagyatva állt Hunyadi s népének lelkesítője, egy idegen szent-ferenczes barát, Capistrán János, mikor a török ár Nándorfejérvár, Magyarhon kulcsa megvívásához teszi készületeit: Mohamed szultán a Dunán 200 hajót, s mi addig

1) Hunyadiak kora. Oklv. CCXLIV. V. VI. sz.

2) Hunyadiak kora. Oklevéltár. CCXXXIX. CCXL. bz.

3) A szász nemz. Eredet. 82. 1.

4) Kurz, Magazin, H. 332.

hallatlan volt, 300 ágyút hozott, melyek közt huszonkettő, nagy faltörő ágyú. Elkezdődött tehát Nándor-fejérvár pokoli ostroma, de Hunyadi sógora, Szilágyi Mihály vitézül oltalmazá, bár egészen körül volt kerítve. Azonban Hunyadi sem szunyád, az egészen reá hagyott nemzetet csatára vezérli, jul. 14-én negyven hajóval a Dunán leront, s a török hajóláncolatát keresztül vágja, s a várat élelem s pihent fegyveresekkel rakja meg. A török erre még tüzeőbb ostromhoz kezd, jul. 21-kén Mohamed egész táborát rohamra vezeti. Hunyadi féltvén mint szemefényét a várat, mint egy oroszán a vár védelmére terem, halálharczra tüzei övéit, s mégis már már felütik a félholdot a vár falára, ha a nemes hazafi Dugovics Titus a feltüzni akaró törököt magával a mélységbe le nem rántja... Másnap megújul a döntő nevezetes csata, Mohamed sebet kap, több vezére elesik, s az alkonyattal a török nép futásnak ered... S a sereg, mely Konstanczinápolyt bevéve, Nándorfejérvár alól eszeveszetten futott haza, 40,000 halottat, 4000 foglyot, 300 ágyút hagyva Hunyadi kezében.

Fényes, de egyszersmind utolsó diadala volt a nagy hazafinak, ki a holttestek halmazából kifejlett ragályt maga is elkapá, magát Zimonyba viteté, hol néhány nap múlva, aug. 11-én, a haza s kereszténység méltó fájdalmára... nemes lelkét kiadá. Hol bölcsője ringott, melyhez annyi édes emlék köté, Erdélynek jutott a szerencse, hogy a nagy férfi hamvait keblébe zárhassa: óhajtásához képest Erdélyben a fejérvári nagy templomban temettetett el ¹⁾, hol sarkophágja, annyi hazafi ide zarándoklásának tisztelettárgya, melyet még pár év előtt, mint a haza és kereszténység örökemlékii bajnoka halálának negyedik százados évnapján, a legnagyobb templomi ünnepélyek között, virágokkal koszorúzánk — Fejérvártt máig is látható ²⁾).

Eltemeték őt, ki mint lángoszlop a pusztában isten választott népe előtt, vezérképp járt annyifelől megtámadott

¹⁾ Tkuróczy P. IV. Cap. 66. Szeredai, Kot. Cap. Alb. 68. Hunyadiak kora. II. 446.

²⁾ L. Erdély Régiségei. 232.

nemzetünk élén. Helyire, mit soha senki tisztább jellemmel be nem tölte, méltó utód nem léphetett. Fiai, erényeinek örökösei még fiatalok. S Cillei gróf, dicsőségének gyáva irigylője, szabad kezet kapott a magyar nemzeten, ki a Hunyadi ház és párt végkiirtását valahára szabadon célba vehette.

Tanácsára a gyermek király aug. végén német fegyveresekkel, kik a Hunyadi párt ellen hozattak, Magyarhonba jő. Futakra országgyűlést hirdet, melyre Nándorfej érvárról, mit atyja az ő oltalmába bízott volt, Hunyadi László is meghívott, s biztosító-levél mellett sereg kíséretében mégis jelent. A király Hunyadi Lászlót szinleg jól fogadta, atyai örökségei iránt biztosítá, de a királyi várakat visszakövetelte; s ezek kézhez vevését, Nándorfejevárt akarák kezdeni. Hünyadi László sejtve az ármányt, őrséget, von a várba; s nem ok nélkül, mert Cillei egy levelet ír ipjának, Brankovics Cyörgy szerb fejdelemnek, melyben oly két lapdát ígér neki, milyenel rácz fejdelem még nem játszott soha ¹⁾; s e levél Hunyadi László kezébe jutott. Nov. 8-án állt a király és Cillei Nándorfejevár előtt. László a királyt bebocsátá s a várkulcsokat lábaihoz tévé; de Cillei német fegyvereseit a hon törvényei értelmében kizárá. Cillei még nagyobb boszura gerjed, tervéhez lát: Hunyadi László öt megelőzendő, tanácsba hivatja, Brankovicshoz irt levelét elémutatja; miből szóváltás ered, a tüzes fiatal kardjához kap, mire Cillei kardot ránt s Lászlónak fejéhez vág. Hunyadi barátai, mind fourak, erre berontanak, s a megsebzettet látva, Cilleit lesujtják s hazánkat fojtogató ármányainak véget vetnek, s benne a Cillei nemzetséget kiolták.

Hunyadi László a királyhoz sietett barátai igazolására, ki fájdalmát eltitkold, s nekik megengedett. Nov. közepén Nándorfej érvárról kiindul, még pedig azon Ígérettel, hogy a Temesvárit mulató Hunyadinét meglátogatja: ott a férjét gyászoló s fiain aggódó kormányzónét anyjává, a két Hunyadit tesvéreivé fogadja, s Kelemen napján a várkápolnában esküt tesz le nekik, hogy Cillei halálát meg nem fogja boszulni²⁾... Dec.

¹⁾ Bonfin, Dec. Hl. Libr. VIH.

²⁾ Gr. Teleki Jöi»ef, Hunyadiak kora II. 484.

közepén Hunyadi L. társaságában Budára ért, hol dec. 30-án kinyilatkoztatta, hogy elég erősnek érzi már magát a kormányt átvenni.

Azonban a Hunyadiak ellenségei, Újlaki, Gara nádor, a Cillei rokona, s mások a Cillei sötét tervét tovább fűzik. Hunyadi László befolyásától rettegve, a királyt tőle elidegenítik, s minden ároni megbuktatását elhatározzák. E czélból 1457-ben szép szín alatt arra veszik, hogy még testvérét, a kis Mátyást is magával Budára viszi.

A bakói terv végrehajtására (1457) márt. 14-ke lón kitűzve. E napon Hunyadi Lászlót a királyi lakban elfogják; el Mátyást, el a Hunyadiház huszonnégy hatalmasabb barátját; s azon ürtigy alatt, hogy a királyt megakará öletni, s a koronát magához ragadni, Hunyadi Lászlót ellenségei elítélék, s harmadnapra, márt. 17-én a 24 éves nemes fej, négy vágással, vérpádon bukkott el¹⁾.

A minden hazafit megrendítő merényt a nemzet közzugolódással fogadta.. Hunyadiné zsoldosokat fogad, Szilágyi Mihály, testvére pedig a békétlenek élére áll... Mátyás kiszabadítása lón a jelszó... Szilágyi Erdélybe jó, azt elfoglalja, mert a szászokat kivéve, mindenütt nyílt karokkal fogadák²⁾. A békétlenek egy más csapata Budáig száguld. A király fejére a vész mindenfelől tornyosul. A török készül. A császár szintén fegyverben áll. Máj. végén Bécsbe fut, Hunyadi Mátyást bilincsekben magával viszi. Jul. 13-án Posonyba hongyülés lón, hol pontok jönnek létre, melyeknél fogva meghatározzák, hogy Hunyadiné Erdélyben Beszterczét, Dévát, Görgényt, Krakkót, Hátszeget s vagy tizenhárom magyarhoni várat adjon vissza, meghatározzák, hogy míg az átadás foly, Hunyadi Mátyás Esztergomban legyen, azután szabadon bocsáttassák... Azonban e pontok teljesedésbe soha sem mentek, sőt Szilágyi Erdélyből Magyarhonba Űtött, s a legyilkoltásban részes urak jószágait rendre dulatá.

Ez alatt a királynak menyegzőt terveinek, nejlül a fran-

¹⁾ Hunyadiak kora. II. 511.

²⁾ Éder, Felmerhez 134—6. Hunyadiak kora. II., 625.

czia király leányát kéri meg. A lakodalm helye Prága, hová László fényes kísérettel érkezik meg, s várja aráját. Nov. 20-án Sternberg Zdenkonak, egy cseh főurnak fiát keresztvíz alá tartja; estve rosszul érzi magát, éjjel görcsei vannak, s nov. 23-án, épen az nap, melyen egy év előtt a Hunyadiaknak meg nem tartott esküjét letette, élte 18-dik évében—meghalt, a méregnek nem minden gyanúja nélkül. Így lépett le trónáról a király, kinek nemes indulatait rász tanácsosai kifejleni nem engedék.

12. §.

Mátyás király.

(1458—1490).

Hunyadi Mátyás, mint említők, testvére lefejeztetése után, Bécsbe, fogságra vitetett; s onnan V. László parancsára, Prágába hurczoltatott, hová épen a király halála napján érkezett. Itt Podiebrád György, Csehország kormányzója, a kelyhesek feje hatalmába került, ki őt magánál tartá, nagy váltságot remélvén érette... S nem számított rosszul, mert Vitéz János, váradi püspök, Mátyásék egykori nevelője, már 1457 dec. 13-án megjelent, s Hunyadiné nevében a váltság felett mintegy 50,000 aranyban megegyezett.

E közben 1458 jan. 1-re országgyűlés lön hirdetve, melynek mindenki feszült figyelemmel nézett elébe. Király választásról lévén szó: egyik Garát a nádort, másik Újlakit az erdélyi vajdát akará, a nagy rész pedig, Szilágyi Mihály fegyveres pártja, Mátyást éljenezé. Gara a jövőbe látva, lemondott ábrándjáról, s jan. 12-én Hunyadinéval titkos, de soha életbe nem léptetett szerződésre lép, melyben az eddigi ellenség, bizonyos jó feltételek mellett Mátyás elősegítésére kötelezé magát¹⁾.

Felgyűltek a rendek, folyt a tanácskozás; Hunyadiné is feljött; s nem soká Szilágyi Mihály is felérkezett Erdély felől, 20,000 emberrel.

¹⁾ Új m. múzeum 1861. VI. f. 344. 1.

A Pestre gyűlt nemesség egyelőre csak annyiban egyezett meg, hogy idegent ne válasszanak. A körülményekkel alku-
dozó nádor, Gara, jan. 22-én át jött, a gyűlést megnyitá; de
észrevevén az irányt, haladékot kért. Jan. 24-én újra összeül-
tek, s a 15 éves Mátyást, a fegyveres köznemesség zajos
kívánságára királynak választák; s míg felnő, Szilágyi Mihályt
öt évre, ország főköormányzói cízzel mellé adák.

Nevezetes esemény az aristocraticus Magyarhon évlapjain:
egy ember lép trónra, kinek mondhatni nagyatyját nem ismer-
jük... A legélesebb tiltakozás az idegenek trónravágyása elle-
nében. S örök büszkesége Erdélynek, hogy öt éppen Erdély,
annyi jó hazafi fészke szülte, ezen szerencsétlen országgrész,
mely ennyi honfiúi érdemei mellett is, folyvást mint külön tar-
tomány kezeltetett.

Mindjárt fényes követség ült fel, mely a fogoly gyerme-
ket, mint királyt köszönté... Febr. 9-én Mátyás eljegyezte Po-
diebrád leányát... Leszámláltak a váltságpéuzt... S Podiebrád
öt a hon határán átadá a reá váró kíséretnek.

Szilágyinak, mint kormányzónak első gondja volt, hogy
a szerencsétlen Hunyadi László tetemeit Budán a meggyalázó
sírból kivételé, s Erdélybe hozatá Gyulafej érvárra, s nagy pom-
pával atyja mellé helyzetető, a nagy templomba, hol sarko-
phagja ma is látható¹⁾.

Egyelőre tehát Szilágyi folytatta a kormányzást. Még Má-
tyás bejövetele előtt, jan. 31-én, a vele tartott Kolozsvár
részére nevezetes okmányt ad ki²⁾, melynélfogva itt, hol a
magyarok a szászoktól folyvást nyomattak, s csak öt évvel az
előtt vihettek ki annyit, hogy a magyarutezában fekvő szent-
péteri templomba magyar káplánt is kaphassanak, s hol a ma-
gyarság decemberben kardot rántott a tisztujításnál: azon jo-
gokat kapá, hogy ezután egy évben magyar, másban szász
legyen a bíró, s a tanácsot 6 magyar és 6 szász tanácsos ké-
pezze, s az esküdt közönséget 50 magyar s ugyanannyi szász

¹⁾ Thuróczi P. IV. Cap. LXIV. Boniin, Dec. Libr. IX. Hunyadiak k.
Okl. CCLXXXIH. sz.

²⁾ Hunyadiak k. Okl. CCLXXXVIII. sz.

választott polgár alkossa; s hogy a város javadalmait egyenlően élvezzék ¹⁾).

Az ifjú de mély elméjű Mátyás azonban Szilágyi fiukormányzóságát csakhamar megunta, s a feltételeket, melyek mellett azt elfogadta, nyűgnek nyilvánítá, s azoktól minden áron szabadulni igyekezett. Országgyűlést hivatott össze, e feltételek alól magát feloldoztatá; Szilágyit kormányzóságától fölmenté, s a néhány faluval megtoldott beszterczei grófság adományozásával kívánta veszített hatalmáért kárpótolni ²⁾).

A heves, s érdemeit érező öreg ur Mátyás c fellépését oly zokon vette, hogy (1458) jul. 26-án Gara és Újlakival Mátyás ellen véd és dacszövetséget irt alá. A nagybátya és öcs között lappongó idegenkedés mind mérgesebb lett, s tüzére Szilágyi heveskedése csakhamar olajat öntött. Mint említők, Beszter ez e, elajándékoztatását is nehezen tűrte, s mintán a várnagyok is embertelenül bántak velők, a Szilágyinak lett adományoztatás új ingeréből a beszterczei grófság fészket, a várhegyen feküdt várat, most szétalcarák hányni. Szilágyi e hirt az Alföldön vette, hová a török mozdulatai kémlelésére vala rendelve. Azonnal serge egy részét feltilteté, Besztercze alatt terem, azt megrohanta, bevette, lakosait összevagdaltatá, s a városnak tüzet adatott. Nem volt elég, innen a beszterczeielcet segítő szebeniek ellen fordult; azonban városuk erős kőfala elhárítá róluk Besztercze gyász- esetét ³⁾).

E menthetetlen merény Mátyás királyt annyira felbőszíté, hogy, mivel e közseud háborítást az ország határai fedetlenül hagyásával hajtá végre: Mátyás maga szállt a határ védelmére; sept. 1-én Szegeden volt, s mire Szilágyi győzelmesen visszatért, őt elfogató, s nem nézve hogy ő anyjának testvére, Szilágyit meg akará öletni.

Szigorúnak kelle lennie, mert Szilágyi példáját ellenei szintén követték: felmondák az engedelmisséget, s Fridrik császárt akarák behívni, úgysis nála volt a korona. Mátyás ezek

¹⁾ Okl. Kemény Fundgruben. I. 75—79.

²⁾ Okl. Schesseus 242.

³⁾ Teutsch, Geschichte d. Sieb. Sachsen 176. Hunyadiak k. III. 98.

ellen is hasonló határozottsággal lépett fel, mind leraká őket, s méltóságukat híveivel tülte be. így lón erdélyi vajda Rozgonyi Sebestyén s Lábatlani János, székely ispán pedig Paksi László¹⁾. Ez erélyes fellépésére a dec. 6-ára egybehívott országgyűlés már oly pontokat irt alá, melyek a hazai pénz és hadügy kívánatos szervezését lehetségessé tették. Mátyás nagyratörő gondolatait sok minden korlátozó, de ezek legfőbbike az, hogy a magyar szent korona idegen földön volt, Fridrik császár kezében, mely miatt Mátyás mindé napig nem volt koronás király, mi a dynastikus magyar nemzet szemében roppant sokat ártott. Mélyen érezte ezt a nemzet geniusát jól ismerő Mátyás, s a mit nyomoztató körülményei engedtek, visszakaphatására mindent meg is tett. De tudták ezt egyszersmind a békétlenek is, s erre számítva a Hunyadiház ellenségei, néhány főúr s néhány Árpád párduczboréba bujt idegen 1459 elején Neustadtba gyűlt, köztök Erdély püspöke Bachino Máté: Fridriket febr. 17-én királyuknak tevék, s márt. 4-én a kéznél lévő koronával megkoronázok... Oly tény, mely a hon érzületével, mely mondhatni a porig nyúlt, csakhogy ön nemzetéből állítson királyt, sehogy sem egyezett. A fiatal Mátyás és pártja a hangulatot ismerve, fellépett; a nemzet, mely Mátyásban a nemzeti önállás napjai párkáját látta, mellette felkelt, ápr. 7-én Körmendnél csatát állnak, melyben Mátyás veszt ugyan, de néhány nap múlva győzelem koszorúzá új csatáját: a pártosok megbuktak, s főnökei nagy része hűségét felajánló.

Jókor, mert a török a szomszéd tartományokban dúlt, s Magyarországra is bebecsapott. Hogy Fridrik ellen a korona visszanyerésére annál biztosabban működhessek, nagybátyját, Szilágyi Mihályt világosvári fogságából a Tisza mellé hívá, vele kibékült., őt Erdély kormányzójává nevezé, s egyszersmind Alsó-magyarország főkapitányává tévén, a törökök elleni fővezérséget reá bizta²⁾... Bár engesztelés és szigor az ellenpárt sorait egyre gyengíté, Mátyás mivellírozó politikája, s az hogy

¹⁾ Katona, Kist. Crit. -XIV. 457. Hunyadiak kora. III. 111.

²⁾ Katona, Hist. Crit. XIV. 457. Hunyadiak k. III. 166,

öt ellenségei s különösen II. török ellen elégségesnek nem gondolák, a hon egy részét folyvást izgalomban tartá. Következtében az erdélyi három nemzet november végén Medgyesen közgyűlést tart, s az 1437-ben kötött uniót egymás között azon hozzáadással újítja meg, hogy ha a király valamelyik nemzet kiváltságait megtámadná, fegyverrel is ellent álljanak; s ha e célból bár kit is Erdélybe küldene, azt még tanácsával se támogassa senki, vagyona elvesztése terhe alatt¹). Ugyanazon gyűlésen Miklósvárszék Hidvégi Bálint, Bölöni Péter s más felhatalmazottjai által panaszolja, hogy Scpsiszék magába akarja kcblezni; s bár Sepsi-székct Káin oki András, kilyeni Székely Antal, zaláni Daczó János védelmezék: Lábatlani János vajda és ispán aláírásával Miklósvárszék nov. 26-kán okmányt kap, melyben a töröshöltvényi és királyköi várak várnagyainak meghagyattott, hogy a panaszos székely széket jogaiban fegyverrel is megtartsák²).

A haza fiaitól rettegett vihar egyidőre elvonult, a kedélyek lecsillapultak, s a dolgok rendében Mátyás azon főtörekvését, hogy a koronát visszakaphassa, csak is egyes másodrangú jelenetek szakítják meg. Ilyen az, hogy a hős Szilágyi az Alföldön a betűni akaró törökkel 1460-ban megkarezol, mindenek bánatára fogságba esik, s Konstánczinápolyban fejét veszté. Ilyen az, hogy Drákula oláhoni vajda vérszemet kap, Erdélybe üt, Dán egykori oláh vajdát, Fogaras földén fölkeresi, Omlást feldúlja, Fogarast ostrom alá veszi, vetélytársát itt aug. 24-én elfogja, s kivégezteté³).

E közben Mátyás király 1461-ben Podicbrád Katalint, cseh király leányát, Budára hozatja, s a beteges hölgygycl, kit szerződésileg jegyzett vala el, menyegzőjét májusban megtartá⁴). S ipjával egy célra dolgozva, a korona kikaphatására háborút kezd Fridrik császárral, mely 1462-dik évre is áthu-

¹) Teutschli, Geschichte 181. Éder, Felmerhez 149. Árpádia III. 40.

²) Lőcsei féle Székelyek cognititonis 37—44.

³) Teleki, Hunyadiak kora III. 195.

⁴) Mint igénylik ez évben (1461) jött a legelső törökbuzza Erdély földére. F. M. Orsz. Minerva 1834 210. 1.

zódott, de azon meglehetősen eredménytelenül, hogy a császár a koronát jó váltságdíjért kiadni hajlandónak mutatkozott.

A korona kiváltása foglalkoztatott minden kedélyt. A mellett a török is készült. Erdélyben új, erélyes főnökök lépnek fel: Szentiványi György és Gebarth Benedek alvajdák mellé, a király rokona, dengelegi Pongrácz János vajdának, Kaplai Miklós pedig püspöknek jó, s Buzlai László fellépésére, kit Magyarországból küldtek, a korona kiváltására Erdély minden kapuról egy arany forintot ígért ¹⁾.

Míg ezzel foglalkoznak, érkezik a hír, hogy a szultán 250,000 emberrel Oláhországot elöntötte. Mátyás, hogy a történhető vést elhárítsa, Erdélyben terem, először jelenik meg mint király szülőföldén, sept. 17-én Tordán van ²⁾, itt esett értésére, hogy a szultán csak is Vlád Drákula, a kegyetlenségekben találékony, s a karóban kínlódó törökök közt lakomázni szerető oláhhoni vajda kivetésére jött; s hogy legyőzvéen őt, sergeit visszavonta... Rádul az új vajda Erdélybe jó, s hódolatát leteszi; mire Mátyás a menekült Vládat, kire számtalan ártatlan erdélyi vére kiáltott, megfogatá, s Nándorfejérvárra fogságra vetteté... Mátyás tovább mulatott Erdélyben, többek közt látjuk tőle, hogy dec. 9-kén Medgyesen Kászonszék kiváltságát, önállóságát, mit még Zsigmondtól nyert vala megerősítette ³⁾... Hogy a szászokban még most sem bízott, mutatja, hogy ez években a szebeni ispánság s besztercei várkapitányságban két magyart, szentiványi Székely Mihályt s Héderfái Istvánt találjuk ⁴⁾.

A török bár nem ütött be, Mátyás király saját és a hon érdekében szükségesnek látta, hogy minden esetlegességgel szemben harczkészen álljon. Nehogy a török meglepje, Fridrik császárral békét kötött, s harci erejét szervezé. E végre 1463 elején nagyszerű országgyűlést tart, végzéseket hozat, melyek előszavában Erdély jelenvoltsága is emlittetik ⁵⁾. Erdélyben

¹⁾ Árpádia. III. 41. Hunyadiak kora. III. 249—250.

²⁾ Katona. Hist. Crit. VII. 548.

³⁾ Kállay, A székelyek eredete 188

⁴⁾ Gyaníthatólag 1400—5 közt. Eder, Schosajushoz 238.

⁵⁾ Kovacsóczy, Árpádia. III. 13.

szintén nevezetes tartományi gyűlés lesz, hol János, bazeni és szentgyörgyi gróf, erdélyi vajda elnöklete alatt, többek közt, a népfelkelés módját tüzetesen szabályozzák, mit Mátyás király (1463) sept. 20-án erősített meg. Tudjuk, hogy ez időben Erdély rendes hadereje mintegy 40,000 fő, azonban ha a szükség úgy kívánta, lármafák meggyújtása vagy véres kardhordozással jelt kapván, minden köteles volt fegyvert fogni. Ez eset küszöbén állva, következő szabályt állítottak fel: minden ház fegyverest állít, s ez alól annyira nincs senki kivéve, hogy az öreg földbirtokosok vagy özvegyasszonyok mást, még pedig hasonrangút tartoztak felültetni; a felgyült haderőből, a török beütésnek inkább kitett hunyadmegyei nemesség $\frac{1}{3}$ a kevésbe kitett megyékben $\frac{1}{4}$ -de, a jobbágyságnak pedig $\frac{1}{5}$ -de hon maradt a kebelbéli szélek és kastélyok védelmére; a székességnek $\frac{2}{3}$ -da tartozott kilépni; a megyéket az egyik főispán, a székelyeket főkapitányaik tartoztak vezetni; az egésznek fővezére, ha két vajdánk van, az egyik, ha csak egy, akkor a fővajda, az alvajda hon maradván; s meghatározzák végre, hogy a megyéken és székelységeken folyvást lustrák, szemlék tartassanak, hogy az adandó jelre minden perezben felkelhessenek ¹⁾.

A szervezés megkezdődött, de úgy látszik annyira felzudítá a népet, hogy nem csak a török, hanem a nép is féltelmessé kezdett válni, mit a külről szított oláhság ellenséges magatartása még magasabbra fokozott. Mert alkalmasint e kort festheti Mátyás király azon rendelete, János bazeni gróf vajdánkhoz, miszerint az erdélyiek felküldött követe Kemény Gergely és Fibulus Gotfrid előadására meghagyja, hogy az égetéshez, rabláshoz fogott oláhoikat fegyverrel ültesse le, s főnökeit fogassa s irtsa irgalmatlanul, mert e nép nem ért meg szabadságra ²⁾. Hogy ez időben a nép izgalma csakugyan aggodalomba hozta volt Erdélyt, azt egy nevezetes okmány támogatja, melynek alapján leghatalmasabb főuraink, mint farnosi Veres Benedek, somkereki Erdélyi Miklós, Zsúki

¹⁾ Okl. Kovachich, Scriptores Minor. II. 384.

²⁾ Okl. Tud. gyűjt. 1830. ÍII. 104. I. A kaiét azonban okvetlen hibás, mert János gróf vajdasága ez évekre utalja.

Mihály, Bethlen Márk és Antal, Toroczkai Ilyés, medgyesfalvi Alárdi László, Kecseti László, Apafi Mihály, ifj. Vízaknai Miklós, (tán karinai) Farkas Mihály, az alvajda id. Vízaknai Miklós előtt minden megtámadó s különösen minden kőbőr nép megrohanása ellen egymásnak kölcsönös oltalmat fogadtak¹⁾. Ártatlan lépés, melyből nem soká forradalom nőtte ki magát...

Ily előzmények közt jelent meg Ali bég Magyarhon határain. Azonban János vajda ott állt, s többire székelyekből álló táborával az alkalmatlan vendéget oly tüzesen fogadta, hogy kéntelen volt magát a Dunán visszavonni²⁾...

A vész elvonult, s Mátyás minden gondját a korona érdekére fordíthatá. Követeink folyvást alkudoztak, minek Yalahára azon örvendetes eredménye lőn, hogy a szerződést jul. 19-én aláírták, s a koronát, a magyar nemzet kegyelete e bálványát, mivel egyik gyenge királynénk menekült volt hozzája, Fridrik császár, júl. 24-én, 60,000 aranyért kiadta³⁾. Mi 24 évi távoliet után nagy pompával hozattot Budára.

Mátyásnak a török még azon örömet sem hagyá, hogy a korona Budára érkezte ünnepélyén jelen lehessen, e napokban Bosniába kellett indulnia. Lement, diadalról diadalra szállt. Az ifjú hős Jaicza ostrománál személyes bátorságának hírét megalapította; ugyanitt vingárdi Geréb Mátyás, unoka vére, egy párbajt kereső törökkel szemben a magyar seregnek szintén becsületet aratott. Mintegy 60 várat foglalt, vissza a töröktől, s csak a zord tél előtt tért vissza a győzelmes király Budára, hová 1464 febr. közepén tartá bevonulását; mit azon fájdalom keserite, hogy neje, Podiebrad Katalin, szerencsétlen szülés következtében halva feküdt.

Ily fényes előjáték után következett be a nagy nap, a koronázás nemzeti nagy ünnepe, márt. 29-én, mely napon a húsz éves Mátyás, a 60,000 arannyal megváltott ereklyét, alkotmányos szabadságunk e jelvényét, fejére tehetette.

¹⁾ Okl. gr. Kemény J. Diplomatariumában.

²⁾ Bonfin, Dec. III. Libr. X.

³⁾ Hunyadiak kora. lú. 336.

Vannak idők a legalkotmányosabb nemzetek történetében is, hol csak is diktátorság vezet célra, ilyen volt az idő melyben Mátyás fellépett. Érezte, hogy nagy vészek idején, az alkotmányosság az exigentia tanával, a politikával gyakran összeütközésbe jő: a lét és nem lét feletti küzdelme liat éve mozzanatait ily szempontból intézte. Most biztosítva látván trónát, alkotmányosabb térre léphetett. Már a koronázó országgyűlésen megerősíté a nemzet alaptörvényeit, jogait, kiváltságait; Erdély jogairól is megemlékezett, azonban azon sokat jelentő megjegyzéssel, mennyiben azok megtarthatók ¹⁾).

Hogy az eddig Fridrikhez szító erdélyi szászokat meglepje, szintén Fejérvártt egy nevezetes okmányt irt alá, melynél fogva megengedő, hogy a szász ispánságot, Szecben királybiróságával kapcsolatba hozhassák, magok választhassák, még pedig egész életére ²⁾). Nevezetes engedély magyar királytól, mi míg egyfelől nemzeti türelemre mutat, másfelől nemzeti nagyságunk önéretének legbiztosabb tanujele. Nevezetes oetroirozás Mátyástól épen azon időben, melyhen Angliában a normán, szász és britt összelegyítése már bevégzett tény, s Franciaországban XI. Lajos a frankot, gallt erőhatalommal olvasztja: Mátyás, illetőleg a magyar, összeolvadást nem erőszakolt, mert nemzetisége oly erő volt, az olvasztásnak annyi erejével bírt, hogy miként az egykoriak megjegyzik: Erdély különböző nemzetei közt is alig találhattak olyat, ki magyarul nem beszélt ³⁾).

Hogy Mátyás e lépte őszinte volt, mutatja engedményezései folytatása, miszerint az atyjától, Hunyadi Jánostól, épített várat Besztercze felett, hogy őket a várnagyok zsarlásaitól megszabadítsa, 6000 ftért, mely pénzt azonban hadi készületekre fordított, (1464) jun. 4-én az említett városnak engedé, megparancsolván aug. 14-én Zobi Péter várnagyának, hogy a várat minden szerelvényeivel Besztercze birtokába bocsássa.

¹⁾ 1464 Decr. 13 art.

²⁾ Kurz, Magazin II. 143. A szász nemzet főnökét ez ideig Oomes provinciális, ez idő után, szebeni ispán vagy királybírónak nevozték; 1796-au az ispánság a szebeni királybírószágtól elvlasztatott volt. Transilvania II. 97. I.

³⁾ Tud. gyűjt. 1829. IX. 82. I. Sohwandtner II. 251.

Arra hogy egyes híveit is letudta kötelezni, megemlíjtük, hogy most említett Zobi Péternek (1464) febr. 12-ről több falvak között Sajót, Paszmost,, Erkedet, Tekét adományozd ¹⁾; s hogy Fogaras földét, mely ez ideig a havasalföldi vajdák hitbizománya volt, ez év júl. 24-én, különösen királylyá választatása körül szerzett érdemeiért, egyik erdélyi rokona, vingárdi G e r é b Jánosnak s fiainak, a később oly nagy szerepet játszó Péter, László és Mátyásnak adományozd ²⁾).

A következő 1465-dik évben B esz tér ez e iránti kedvezményeit tovább folytatja: márt. 7-ről megengedte a városnak, hogy a Hunyadiféle várat lerontathassa, s köveit a város kőfalaztatására fordíthassa; a bcsztercei grófságnak még címét is eltörölte; s Beszterczét szabad városi jogaiba visszaállítá ³⁾. Kolozsvár érdekében szintén fellépett, s Péter kolosmonostori apátnak, azon felmerült panasza, miszerint az uradalom jobbágyait a városba költözni nem engedi, meghagyja, hogy azt többé ne akadályozza ⁴⁾.

A székelyekről sem feledkezett el, bazeni és szenlyörgyi gróf János vajda és székely ispánnal 1466-ban egybehivatván, egy okmányt szerkeztésére nyujta alkalmat, melynek alapján minden szék 12 ülnököt kapott, kiket eszten-dónként a nép maga választott, s kiktől a per Udvarhelyszékre mint anyaszékre, onnan az ispán s végül a királyhoz

¹⁾ Fejér, XI. 499. A beigtatási okmány a budai orsz. levéltárban.

²⁾ Fogaras birtoka felett hosszas vita kezdődik. Erre 1467-ben a magyh. orsz. gyűlés meghatározza, hogy Fogaras, Omlás, Radna uradalmait Moldva s Oláhhon fejdolmei menhelyekép kéznél tartsa a kormány, senkinek se adományozza el. (Katona XV. 240. Árpádia III. 49). Azonban a szászok kéz alatt magoknak adományoztatják (Marienburg, Geographie II. 140); Bethlen Domokos, alvajda, 1469 doc. 8-án beigtatásukat elrendeli, (Kemény, Nöt. Cap. I. 183). Geréb ellentmond, Mátyáshoz folyamodik, ki a szászokkal 1471-ben visszaadatja († ejér, XI. 501). A szászok 1472-ben új adományt eszközölnek (Marienburg I. 140); de a Gerébek kezén maradt (Kemény, Not. Cap. I. 184).

³⁾ Éder Schesasushoz 244. és Hunyad. k. Oklevélt. CCCLXI, sz.

⁴⁾ Okl. Éder Schesteushoz. 218.

lőn fellebbezhető r). Kapák e szerint a székelyek második ismeretes írott alaptörvényeiket.

Mátyás király bel- és küllelleneit lecsillapítva, a hon miveltségének tovább fejtésére gondolt: a tudományosság fészke Olaszhon lévén, onnan írókat és másolókat édesgetett be, Budán az egyes példányairól máig is ismeretes könyvtárát megkezdő; s egyetem alapíthatása végett a pápához folyamodott ²⁾. Hogy minő lépések, arra megemlítjük, mikép Európában az olasz miveltségen kívül más még nem létezett, s hogy az angol és francia irodalom is csak a következő században vette kezdetét, s hogy a könyvnyomtatás bölcsőjében vala ³⁾.

Az európai eszmék, miknek Magyarország kapui megnyíltak, a könyvet nem szerető nagyokat, kiket a papság tudatlanságban tartott, izgalomba hozták. Mátyás király, miként nyűgöt Európa egyik legnagyobb királya, a centralisatio nagy mestere, XI. Lajos francia király (1461—85) a nagyok ellen diplomatai harezot kezd: hogy a születési és papi aristocrazia igényeit lejobb hangolja, az észt és katonai tálentomot pártfogolni, fejleszteni kezdé. Mert látta a mindenfelől tornyosuló véiszt, hatalmat akart a kormányznak, s fájdalom, nemzetünk féltékeny nagyjai e léptekben csak alkotmánytapodást láttak.

Mátyás a hon ügyeit európai színvonalról nézte. Belátta, hogy leghatalmasabb ellensége a török, s egyetlen barátja a kereszténységet féltő pápai udvar. Azonban azt is jól tudta, hogy nyugoton sincs veszélyes ellenség nélkül. Scylla és Charibdis közt evezünk, s a nemzet ifjú erejében, ragaszkodásában kissé tiilbizva, a kettős titkos terv megoldásához fogott. Kelet és nyűgöt ellen egyiránt készült. A haderót már 1463-au szabályozó; most kincstárát is rendezni akarta. E végre 1467 böjtjére országgyűlést hirdet, hol a közjövedelmeket alapos revisio alá véteti, s többek közt az addigi kamaranyercség s királyi bér névleg és tényleg eltöröltetett, s helyébe királyi

1) Kállay, Székelyek Ered. 172. 182. 1.

2) L. Bövebben Budai Éss. Histor. I. 240—42. 1.

3) Az elsőnek mondható nyomott könyv 1457-ből kelt Mainzban Tud. gyűjt. 1817. 71-75.

kincstári adót hozata be; a kiváltságolt osztályon kívül mindent adó alá vetett; az erdélyi göröghitű oláhokat, kik eddig a katolikus papságnak tizedet nem adtak, s a kamara nyereségtől is mentek voltak s csak az ötvenedet fizették, tized alá vontak¹⁾; a vámot, harminczadot, mely alól, már az ország nagyrésze kicsúszott vala, a nemességen kívül, minden másra kötelezővé tette.

Ily végzéseket volt képes Mátyás király keresztül vinni, melyek által természetesen a kincstár ügyén segítve volt, de nem voltak minden visszahatás nélkül, mi különösen Erdélyben mutatkozott²⁾. Hogy a szászok csakhamar terheltetve érezék magokat, látjuk Mátyás (1467) máj. 30-án kelt rendeletéből, mely a szászok azon panaszára kél, miszerint ők szabadalmaiknál fogva eddig harminczad-mentesek voltak, s most már koronavámmal terheltéinek: Mátyás, ha úgy volt is nem tagit, bejövő és kimenő árucikkeiket vám alá veti³⁾. Az adó behozatala s harminczad szigorúbb kezelése végül is azt idézte elő, hogy Zala nem akarta kivetni; Tótország visszautassá; Erdély pedig éppen alkalmat vett belőle Mátyás ellen fegyvert ragadui.

Szomorító jelenet; de egyszersmind erős tanujele a magyar nemzet alkotmányos érzetének. A mint e pénzügyi munkálatokat alkalmazni akarták, Erdély főurai, kiket négy év előtt egymásközt véd és dacszövetségre lépni látánk, Kolozsvárt! összejöttek, s meghatározzák, hogy az új rendszabályok ellen fegyverrel is tiltakozzanak. II. Endre alkotmánylevele értelmében joguk volt ugyan, de oly időben éltünk, hogy nem a volt a kérdés mi jogos, hanem mi tanácsos. A főurak leghevesebbike farnosi Veres Benedek, kiről mert neve nem hangzik, meg kell jegyeznünk, hogy mint mezőségi is kalotaszegi nagy birtokos, Farnas, Valkó, Középfelső- és Felső-Föld, Ivántelke, Keleczel, Újfalu, Bogát, Száva, Szent-Jakab, Márkháza, Bocz⁴⁾ Tamásfalva, Topa, Szent-Mihálytelke, Ná-

1) Mit a kormánynak fizettek. Battyáni, Leges Eccl. ül. 829. 609.

2) L. összeállítva a történéseket. Katona, Hist. Crit. XV. 224.

3) Teleki, Hunyadiak kora. Oklevélt. CDXXXVIV. sz.

4) Bocz Kolozsvár melletti Szúcség mellett feküdt, templom helye most is látszik, Szúcség határán.

das, Detre, Tóhát, Tordalaka, Kook, Gyéres, Mindszent, Böö, Örke, Fiilpös, Tancs, Olyves, Szt.-András földesura, s e szerint egyike legtekintélyesebb nagyjainknak azon időben; sokan bele vegyültek, de a lobogót úgy látszik a tüzezebb Veres vette kezébe. Azon ürügy alatt, hogy csak is roliamkérvénynyel akarnak Mátyás elé járulni, alant és fent sok követőre találtak. A székelység magatartásáról mondhatni semmi adatunk, gyaníthatólag mint adómentes nép, nem szerepelt. Ellenben a szászok tárt karokkal fogadták a mozgalom minden mozzanatát; s mert a két Zápolya, mint a szépebbi szász városok urai kiküldötöket bocsátottak közéjük, óvakodó természetük mellett is, tán mint akarták volna is, méjjebben merültek bele. A megyék pedig, Hunyadot kivéve, teljes forradalmi szint öltöttek. A szokatlan adó által felzaklatott kedélyek Mátyásban csak a kiváltságtapodót látták, kényurnak kezdék kiabálni, felmondák a függést, fegyvert ragadtak, s Thuróczi szerint új fejedelmet, Bonfin és a Magyarhonba hatott hír szerint pedig éppen más királyt választottak^x).

Ha a két öreg történésznek a részletekben igaza volna, érdekes lenne a kérdést felvetni: vájjon Magyarliontóli külön szakadás vagy a magyar trón új betöltése merült-e fel. De ugylátszik egyik sem. Lehetséges, hogy a vérmesebb reményiiek, elcsábítatva a szomszédunkban alakult függetlennek terjesztő oláh vajdaságok példájától, nem gondolva meg, hogy apró szabad államok császárságok mellett meg nem állhatnak, ilyesmire gondoltak; azt is meg kell engednünk, hogy abból miképp a forradalomban magyarhoni főurak is voltak keveredve, tán Mátyás megbukása esetében a gazdag s hercegekkel sógorosodott magyarhoni főúr, János bazeni és szentgyörgyi gróf és erdélyi vajda trónraléptetésére gondoltak: de az eddigi hiedelem ellenében azt kell mondanunk, hogy király választásra még nem is gondoltak volt, s az egész mozgalom sokkal békebb szint viselt, mint azt a hír Budára a király fülébe vitte.

Mátyás király a leverő hír hallattára a törökre kész se-regből 8000 lovas s 4000 gyalognak parancsot ad. A forra-

¹) Bonfin Dec. IV. Libr. 1. Thuróczi Chron. P. IV. C. 66.

dalom főnökei a közelgő csapás elhárítására összeülnek, (1467) aug. 18-kán, Kolozsvárt! egy összeesküvés okmányt Írnak alá, melynélfogva János és Zsigmond bazeni és szentgyörgyi grófokat, s monyorókereki Elderbach Bertholdot a három erdélyi vajdát és székely ispánt, s az alattomban, távolról közreműködő Zápolya Imre és István Szepesség urait igazgatókká, vezérekké nevezik; nekik feltétlen engedelmességet esküsznek, s azon esetre, ha, mint mondák, Magyarhon és Erdély alkotmányos szabadsága elnyomója ellen esatasíkra kellene szállani, egymásnak élethalálra fegyveres támogatást ígértek.

Merész fellépés, kár hogy részleteit teljesen nem ismerjük; de a mily merész, ép oly hatalmasok a férfiak, kik ez okmányt aláírták, méltók hogy közelebből ismerjük. Első id. Losonczi (Bánfi) László, Csicsó és Bálványosvár sa két uradalomhoz tartozott 66 falu ura; Zsúki Mihály, Zsák, Vista, Magyar- és Oláh-Kályán, Magyar- és Oláh Sármás, Aszszonyfalva, Bóré, Ómhoz birtokosa; harmadik a már említett Veres Benedek; továbbá Gerendi Mihály; Iklódi Márton, Iklód, Szopor, Őr, Poklostelke, Vajdaháza, Fűzes, Kecskéhát, Köblös, Kékes, Péntek földesura; végre somkereki Erdélyi István, Ilosvai Péter; medgyesfalvi Alárdi László, Nagylaki Márton, Toroczka Hyés, Haranglábi György, Borosnyai Péter sepsi, Tárkáu Bálint csiki, Szövérdi Bálint marosszéki székelyek, mind gazdag főurak, magok, s nemzetük nevében, kikhez néhány száz város királybirái is csatolák magokat, mint a szászföld tolmácsai ¹⁾).

Ezen okmány, mely mint a forradalom szervezetének alapja, fejdelem választásról nem szól, inkább köztársasági iránynyal bír. Körülbelől a napon, melyen a főurak ezt Kolozsvárt aláírták, Mátyás Budáról leindult, aug. 31-én Debreczenben van. Bonfin szerént e tájról, a Királyhágón át tört Erdélybe; de a jobban értesült Thuróczi szerént, vagy mert itt ellentállásra talált, vagy mi valószínűbb, mert az alkalmazott sergek az alvidékekről indultak: Mátyás sept. elején, Déva fe-

¹⁾ Okl. Notizen-Blatt. Beilage Z. Archiv f. Kunde Öster. Geschichtsquellen. 1852. 13. sz.

löl egész váratlanul reájok csap, a határon állt csekély őrséget szétverve, egyszerre a fellázadt Erdély szívében terem, s villámgyorsan Tordáig nyomul.

A király ez erélyes fellépését teljes siker koszoruzta. Az ábrándok oszolni kezdtek. A táborozó tömeg nagy része, mely nem csatázni, hanem csak kérelmezni gyűlt össze, haza oszlott; a főnökük pedig Kolozsvárra húzódtak. Mátyás a könnyű győzelmet látva, Tordáról a felkelteket felszólíttatja, hogy fegyverüket tegyék le, s hozzá hódolatra jöjjenek. A király e magyar őszintesége lelegyverzé elleneit. Kolozsvárit fontolóra veszik e felszólítás horderejét: a felkeltek egyrésze, mert Mátyás az igazságos jellemét még nem ismerte, szétfut, rejtezésben keres menedéket; a zászlóvivő, Veres Benedek és testvére János, Lengyelországba futnak, honnan a forradalom tüze szítva volt ¹⁾. A többi főur gyászt ölt, s fényes kísérettel Tordára jő, élőkön a forradalom főnöke János vajda állt, s a király elé borulván, azon reményben, hogy a király nagylelkűsége nagyobb mint bűnök, magokat feltétlenül feladák... Jól számítottak, Mátyás úgy tett, mint egy hatalma s igazsága érzetében bizó királyhoz illett... a megtérőknek teljesen megengedett... S mire sept. közepén Kolozsvárra, gyermekéje óta másodszer látott szülővárosába bévonulását tartá, ott álltak a lázzadás főnökei mint kegyelmének tanujelei, s forradalmi tábor többé nem létezett.

Történetünk egyik legszebb lapja lett volna e tragikus esemény, ha itt elvégezhető volt; de úgy akarták a végzetek, hogy ebből nemzetre és királyra szégyenfolt háromlójék. Mátyás, ugylátszik magához méltó lovagiassággal akart eljárni, nem számított arra, hogy a bizalom megszakadt burját nemzet és király közt oly nehéz összeforrasztani. Szabad választást engedett a megtérés vagy honbóli távoztatás között, erre tíz napot tűzött, még pedig azon kedvező feltétel mellett, hogy azok, kik magokat az önszáműzés szomorú gondolatjá-

¹⁾ Veres B. Lengyelországban halt el, jószágait ismeretlen egyéniségek kapák. L. Conventi Transumt. a főkorm. levált. XIV. 218. 322. V. 321. IV. 422. X. 145.

ra határozzák, minden vagyonukat magukkal vihetik, még pedig biztosító okmány mellett. Egyszersmind Törd ára, oct. 3-ára tartományi gyűlést hi össze, hol a midőn a megtértek gyér során végig néz, a szigor szabályához nyúl, a főnököket, mint Veres Benedeket és Jánost, idősb, és ifj. Losonczy (Bánfi) Lászlót és Zsigmondot, Iklódi Márton, Dobokai Miklóst, Ke eseti Lászlót, Drági Istvánt és Zsigmondot, Bogáti Lászlót, Fej érdi Istvánt, s alább még említendőket mint felségáruzókat notázatlan, minden jószágokat elkoboztatá, s azokat hivei közt még Erdélyben léte alatt ki-oszfá; hogy többet ne említsünk, így nyeri a Losonczyak nótáján Csicsóvárát harminczkilenez faluval Szerdahelyi János, Bálvány os vár át 26 faluval a váradi püspökség *); a többiek jószágait ismeretlen egyéniségek kapák. Voltak kiket nemességétől foszta meg ²⁾; s mintegy az erdélyi nemesség megalázására azok vérdlját 200 fról 66 fra szállítá le ³⁾.

Kemény büntetés, melyet egyedül a pártosság elnyomásának jószándéka s a pártosok vakmerősége menthet... Azonban Mátyás ha büntetett, tudott kegyelmezni is: Tordán, oct. 3-án Kolosmegyének megkegyelmezett ⁴⁾; Medgyesnek, mert kényszerűségét kimutatá, megengedett ⁵⁾; Brassónak,

¹⁾ Csicsóvárát Tordán adományozza, hozzá tartoznak többek közt: Pecsótszeg, Hagymás, Kaczkó, Ilosva, Somkút, Galgó, Kaplyon, Bacza, Cs.-Keresztur, Íudú, Kérő, Folör, Alör, Kettog, Vajdakamarás (Convent. Transumtumok a főkorm. szék levéltárában. XIII. 314); Bálványoshoz többek közt: Németi, Gerla, Váralja, Bzt.-Benedek, Kentelke, Arokajla, Orcz- vagy Szerétfalva, Sэфalva, Pusztakamarás; Brassóban 1467 dec. 31-én adományozó.

Iklódi fenebb említeti faluit I. Conv. Trans. XI. 689. 882.

Dobokai veszti Dobokát, Hídalmást, Vaskaput, Jenöt, Magyar-Eg-
regyet stb. Conv. Trans. V. 423. XI. 1054.

Kecseti veszti Keesetet, Dengeleget, Hárít stb. Conv. Trans. XII. 86.

Drágiak Sztpétert, Újrakost stb. Conv. Trans. XI. 717. XIV. 369.

Bogáti Sályit, Veikért, Méhest, Ölyvöst stb. Conv. Trans. IV. 318.

Fejérdi Fejérdet stb. Conv. Trans. XVII. 34.

²⁾ Thuróczi, Chronic. P. IV. Cap. 66.

³⁾ Katona, Hist. Crit. Kegum Hungáriáié XX. 1459.

⁴⁾ Okl. Katona, Hist. Crit. Regum Hungária) XV. 231.

⁵⁾ Éder Felmerhozi jegyzetei 163.

mely papjára bízta, hogy a fel vagy nem kelést eldöntse, s az nemre szavazván, hűségben maradt, kiváltságokat osztá¹⁾; a vajdákat csak is elmozdítá, helyükbe Csupor Miklóst, s a vajdaságot még egyszer viselt rokonát, Pongrácz János, többek közt D i ó d v á r urát nevezvén ¹⁾. Azonban hogy az erdélyi vajdaság hatalmát gyengítse, a zonuki ispáuságot a vajdaságtól elszakítá, legalább János vajdán túl egy vajdát sem látunk, ki egyszersmind szolnoki főispán is lett volna.

Mennyi történt ezekből valósággal a iordai gyűlésen, nem merünk hozzá szólni. Csak azt sajnáljuk, hogy a katastropha itt sem végződhetett. Bár le volt csendesítve az ország, a megtérni nem akarok mind nem jelentkeztek, hogy a király biztositó levéllel lássa el. Sokan lappangottak, tán új forradalom reményeit hordák keblükben, vagy mert az édes hazától elválni kínosabb volt mint a halál, vagy mert mintsem kegyelmet kolduljanak, szembe néztek minden viharral, vagy mert tán a király haragja csilapultára vártak: — elég, hogy a szám-
Uzöttek a hazában maradtak. Vészteljes gondolat. Mert Mátyás, ki törvényeit papíron semmisülni nem hagyá, mint ki félrendszabályok embere lenni nem tanult: katonáit szerte bocsátá a hazában, üldözőbe véteté; s mikor így sem boldogult, s Tor-dáról elényomulva, Szebenben forradalmárokat talált, azokat megfogató, s nyolcznak, mint Zsil ki Mihály ³⁾, veresmarti Geréb Péternek, Csécs Jánosnak ⁴⁾, azon nap egyszerűleg fejét véteté.

E közben Mátyás hadjáratának folytatásához fogott, mi István moldvai vajdát illeté, ki Pétert, Mátyás hü vajdáját elkergette, az erdélyieket segítség adással bujtogató, s az oda menekült pártosokkal kezét fogott. Fényes kísérettel ment, oldalán látjuk, a nádort Ország Mihályt, a két új vajdát, Bá-

¹⁾ Heltai, Krónika. II. 81. Sieb. Quartalschrift. VII. 287.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. XI. 500. Hunyadiak kora. HI. 538.

³⁾ Zsúki már említett faluit Bezth Jánosnak adományozta, csere utján 1468-ban Csupor Miklós vajda kezére jött. Conv. Transunt. III. 201.

⁴⁾ így vélem kiigazítani, Börüin ismeretlen nevét. Csécskek Szebenvidőkiek, Talmácsi örökösök. Fejér, XI.471.474.

ihori Istvánt, a később kenyérmezei hőst, s több más világi és egyházi nagyokat.

A sereg haladt. A király oct. 18—27-én Szebenben, nov. 1-én Segesvárit, nov. 4-én Baróton, nov. 11-én Brassóban van, s 25-én Moldvának indul. Az Ojtozi-szorosan akar áthatolni, azonban a néhány órát tartó erdőszegélyezett keskeny völgy-szorulatot fával barrikádozva találta, tüzzel vassal utat nyit magának, s némelyek szerint Moldvabányáig, hihetőbben Románig elényomul, ott állást foglal; néhány napot ott mulat; dec. 15-e estvéjén egy székely elébe jó, tudtára adja, hogy István vajda több oldalról közelít s még az éjjen meg fogja rohanni. Úgy volt, István vajda megjött, s az éj setéiben négy órai véres harcz folya le, mely alatt Mátyás hátába nyílvessző furodott, s e hadjárat félbeszakítását idézte elő.

Visszatért, sergeit visszavonta, a karácsont Brassóban tőlté, itt viradt 1468 új évére ¹⁾). Jan. 5-án Brassót és a Barcaságot hü ragaszkodásáért a korona-adó alól felmenti ²⁾); jan. 4-én Besztercze kiváltságait újítja meg ³⁾). Meglévőn, útra kelt Buda felé, Brassóból Medgyesnek jött, hol a szebeni polgármester köszöntő, ki 15,000 arany, gyümölcs és vaddal kedveskedett ⁴⁾). Jan. 19-én Kolozsvártt volt, hol a forradalmi párt még néhány lappangó fogságra juttatott hőseire törvényt látat, s következtében »Székely Mihály, A l á r d i László, V i z a k n a i Miklós ⁵⁾, kik három hó alatt sem okultak, mint pártosok, a kor vad szokása szerint kegyetlenül kivégeztettek. Bennek a forradalom utolsó töredéke is megsemmisült... Mátyás haragja is tetőpontot ért, melyen túl már csak kegyelem tényeivel találkozunk. Jan. 19-én Kolozsvár kebli kormányzatát, melyet tíz év előtt Szilágyi Mikálytól mint kormányzótól nyert vala, megerősíti ⁶⁾); Doboka, († orda, Fejér, Kukulló és Szol-

¹⁾ Heltai Gáspár, Krónika. II. 91.

²⁾ Teleki, Hunyadiak kora. Okl. CDLIH. sz.

³⁾ Ugyanott CDLIY. BZ.

⁴⁾ Archiv, d. Vereins. Új folyama I. 149.

⁵⁾ Vizaknai veszti Fejéregyházát, VesszSdöt, Bolyát, Hétiirt, Búni stb, Ernst János kapja Segesvártt 1467 nov. 1-én. Conv. Trans. IV. 664.

⁶⁾ Kemény József, Fundgruben. I. 75.

nokmegyékre is kiterjeszti kegyelmezését ¹⁾, Hunyadmegyének úgy látszik erre szüksége sem volt; a hozzá folyamodott Apafi Mihálynak teljes bocsánatot ad, Nagyfáin, Almakerék, Ebesfalva birtokába visszahelyezi ²⁾; s a szászoknak azon rendelettel mutatja megtért jó indulatát, hogy a megyékre és Fogarasföldre szökött jobbágyaik visszavitetését elrendeli ³⁾.

Rémítés és kegyelmezéssel lecsilapítván Erdélyt, jan. végén ide hagyta, Debreczenen át Budára sietett. Mely útjában, hogy a forradalmi érzelmek utolsó szikrája is eloltassék, az elébe jött Zápolya Imrének, kit nagybányai bányanagyságból a Hunyadiház emelt vala ki ⁴⁾, s mégis az erdélyi forradalmat maga is szította ⁵⁾, megkegyelmezett. és ez által az egészre a feledés fátyolát vetette.

Az erdélyből győzelemmel megtérő Mátyást Budán a császár és pápa követei várták, hogy őt a csehek mint eretnekek elleni hadjáratra bírják. Ipja ellen fegyvert fogni egyelőre nehéz feladatnak tetszett, de a cseh koronávali biztatás, s azon boszontó emlékezet, hogy két hónapi kosztyát Podiebrád aranyok ezreivel fizetteté meg, s a mellett még aszkoros leányát is nyakába nyomta, s ily kora özvegyiségre juttatá, végre is győzött. A háború mellé nyilatkozott.

Megkezdő készüléteit, minék mindjárt az a következése volt, hogy a lengyelektől ingerelt István, moldvai vajda, kit a múlt évben Mátyással csatázni látánk, e készülétek valódi indokát nem tudván, megrettent, Mátyásnak meghódolt... April. elején indult meg, Zápolya Imre, Báthori István, mérai Magyar Balázs, Kinizsi Pál s mások kíséretében; köztök volt Csupor Miklós erdélyi vajda is, hon alvajdának beihlen-

¹⁾ Eder Felmerhet. 153.

²⁾ Ign. Comit. do Battyán, Leges Ecetes. Regui Hangár. Ül. 627.

³⁾ Kemény, Notit. Cap. Alb. I. 181.

⁴⁾ Ismeretes elejök diákfalvi Balázs 1426-ban. Fejér. X. VI. 800.

⁵⁾ Teleki, Hunyadiak kora. Oki, CDXLV. sz.

ősi Bethlen Domokost hagyván ¹⁾. S megnyílt mások érdekéért a háború kapuja, melyet aztán alig bíránk bezárni.

Mátyás győzelemről győzelemre viradt. S addig a hon a (öröktöli rettegéssel tölté napjait, miért Pongrácz vajda jun. 12-én még a szászokat is fej és vagyon vesztés alatt felkelésre szólítja²⁾... Aug. 14-én Olmücből rendelkezik Pogány György erdélyi koronái adószedőnek, hogy a Verestoronynál bejövő mcllékvámokat, mit a szászoknak az itteni várak fentartására adott, engedje nekik ³⁾.

Morvában tett győzelmei után, Mátyás, hogy a háború terheit felejtse, Posonyban országgyűlést tart, hol engedékeny törvényeket hozat. A gyűlés végével egyesekre is kiterjeszté figyelmét. Posonból a szászoknak több kedvezményt ad, többek közt, meghagyja Brassó panaszára az erdélyi pénzverdék ispánjainak, hogy a két Oláhhon pénzei forgalmát ne akadályozzák ⁴⁾.

Négy hónapi honmulatása után, 1469. januárjában Mátyás ismét Morvaországba ront; febr. 3-án már Brünben, Morva fővárosában táboroz, hol Kolozsvár küldötte azon panaszára, hogy a papság a terménytized körül őket sarcsolja, tiltó rendeletet ad ⁵⁾. S tán ezen tized körüli zaklatásnak lehet tulajdonítani, hogy Erdélyben, a kőiről szított oláhok mozogni kezdőnek, miért Mátyás kénfelen volt ide Zápolya Imre mellé vingárdi Geréb Péter vezérlete alatt, serget küldeni ⁶⁾.

Mátyás csaknem egész Morva urává lón, s apr. 7-én Podiebrád cseh királylyal személyes alkudozásba ereszkedett: Mátyás Podicbrádnak békét, Podiebrád pedig Mátyásnak a cseh trónon következő jogot ígért; de a pápa emberei belejárszáa miatt a béke létre nem jöhetett... Apr. 16-án az egyezkedés szín helyéről Olmücből rendelkezik, hogy az oláhok szászföldöni

¹⁾ Convent. Transumt. XI. H26.

²⁾ Kemény, Notitia Capituli Albensis TransilranisB I. 182.

³⁾ Hunyadiak k. Oklt. CDLXXIX. sz.

⁴⁾ (ír. Teleki József, Hunyadiak kora, IV. 79.

⁵⁾ Hunyadiak k. Okl. CDXC. sz.

⁶⁾ Gr. Teleki, Huuyad. k. IV. 88.

legeltetési kártételeit és rablásait szüntessék meg¹⁾. Máj. 3-án a cseh rendek Mátyást királyuknak választák, s Brünbe megkoronázzák; mire Boroszlóba, Slesia fővárosába fényes bevonulást tart, hol kíséretében van egyik vajdánk Csupor is, s az új vívmány feletti örömmek vége hossza nem volt; mi közben Krebs Mária, a boroszlói polgármester szép leánya Mátyásnak megtetszett, s a később szerepet vivő Korvin János születését innen adatolják²⁾.

Azonban a koronázás örömeit Podicbrád, a leszorított cseh király, a lengyelekkel egyesülten, csakhamar megzavard. Mátyásra ront; a csaták tovább folynak, de oly szerencsével, hogy Mátyás, Viktóriát, a Podicbrád fiát elfogja... Kevés időre Budára tér, hol sept. 25-ről a szebenvidéki százsz székek azon férfias panaszára, miszerint a mostani királybírók, a szebeni kivételével őket terhelik, károsítják: megengedő és elrendelő, hogy másokat válasszanak³⁾.

Míg azonban Mátyás a pápa érdekeért, világbirodalom alapítási eszmékkel foglalkozva, így fecserli az időt, a török ismét nyugotra veté szemeit. Szerencsénkre nem minket, hanem a császár birodalmát tűzé célpontjául. De azért nekünk is kijutott, mert István moldvai vajda 1800 lovassal Erdélyre ütött, s vetélytársát, az Erdélyben tartózkodó Áron Pétert kézre akarta keríteni; mi nem sikerülvén, azon cselhez folyamodik, hogy hamis levelet irat Áronnak, melyben egy sereg bojár neki mennyet földet ígér; a szerencsétlen a csel nem sejtve, kis sereggel be is megy, akkor István elfogatja, lenyakasztatja; s mert Áron Pétert az erdélyiek Segítették István vajda Pap Fülöpet sereggel Erdélyre küldi; s bár Ebédéi János alvajda mindent megkísértett; a moldvaiak meglepték, megverék, s zsákmánynyal tértek haza⁴⁾.

Mátyás király sem szerencsésebb Morvában, csatákat vesz. De ereje azért nem lankad. Budára jó, honnan az erdélyi vá-

1) Archiv d. Vereins. II. 317. 1.

2) Hunyadiak kora. IV. 123.

3) Kurz, Magazin. II. 168. ITunyad. k. Oklt. D. iz.

4) Vereins Archiv. I. IT. f. 50. 1. Timon, Epitome. 81.

rasokhoz nov. 23-áról leiratát intéz, melyben a katolika hitért folytatott e háborújára egy-egy szekeret öt emberrel kér, ár-kászi eszközökkel ¹⁾; dec. végére országgyűlést hirdet, új se-gély forrásokról gondoskodik.

Hogy a kedvetlenné vált cseh háborúnak annál könnye-ben vethessen véget s a császárt is a török ellen fordíthassa: a németországi rendekhez fordult, kik 1470 febr. 2-án Bécsben gyűlést kezdettek. Vajdánkat Pongráczot előre küldé, s néhány nap múlva, egész királyi pompájában maga is megjelent, a csá-szár leánya keze is szóban forogván; azonban végül is a lett belőle, hogy Mátyás egy szép mártiusi reggelen bucsuzatlan Récset odahagyta.

Boszús tervekkel tért vissza Budára. Már ápr. 16-án tu-datja, hogy vajdáját, Pongrácz Jánost teljes utasítással kül-dő Erdélybe, s ahoz képest hová a vajda rendelni, gyűlje-nek egybe ²⁾; Tordán sept. 8-án ha ez a gyűlés tartott meg, miről lehetett volna egyébről szó, mint hadi segedelemről ³⁾. Helyén is volt, mert háború előestéjén áliánk. Podiebrád május elején roppant sereggel közelget; de Mátyás is ott áll a ma-gyar széleken, mellette a fekete sereg újra szervezeten. A harcz újból kitört s a személyes gyttlőlség vadságával folyt... Azonban veszi Mátyás júliusban a leverő hirt, hogy a hónn ma-radt nagyok s főpapok ellene támoptak, s hogy a békétle-nek élén maga Vitéz János, esztergomi érsek, Mátyás nevelő-je s ifjúkori tanácsosa, és atyja vetélytársa Újlaki Miklós áll. A békétlenségben volt is némi igazuk, mert a míg ser-geink idegen érdeken ontják vérüket, addig a török az alvidé-kekre bebesapott. Most tehát az alkudozásra folyvást készen álló Podiebrád feltételeihez hozzá szolt... Magyarhonba sietett... mire honn a békétlenség elnémult... s a török szélekre serget kiülde... Azonban a czélba vett kibékülés folyama alatt 1471. márt. 22-én, Podiebrád, korának egyik legnagyobb embere meghalt, s a dolgoknak új fordulatot adott.

¹⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DV. II.

²⁾ Hunyadiak kora. Oklv. DXII. SE.

³⁾ Kovácsóczy, Arpádia, III, 51,

Míg ezek folytak, Mátyás többire Budán volt, márt. 10-ről Brassónak annyiszor bebizonyított hűségéért Tordán át vámmentességet enged; márt. 19-ről pedig a szászoknak egész Erdélyre kiterjedő aranymosási s salétromfőzési szabadalmat ad; valamint rendeli, hogy a megyékből szászföldre költözni akaró jobbágyokat szabadon bocsássák ¹⁾. A szászok folytonosan tudtak valami szabadalmat kigondolni; de Mátyás is megvette rajtok, mert a Podiebrád halálával megürült cseh trónra, melyre már meg volt vállasztva, igényeit érvényesíteni óhajtván, pénzre volt szüksége, s erre csupán a szászok 21,(>00 fiat hoztak ²⁾).

Míg a dolgok Csehországban fejlődtek, Mátyás Magyarhon s Erdély több részeiben mulatott; szerelte sergeit, hogy ha nétalán fegyverrel kell föllépnie, készen legyen. Máj. 12-én Kolozsvárit látjuk, hol Besztercze vidéknek a határán található sóskutak használatára szabadalmat ad ³⁾)... Miként gyanítá, a cseh trón ügye máj. 23-án új vállasztásra került. Természetesen Mátyás követsége is jelen volt, de a csehek ellen folytatott háború, s a cseh király fiának, Yiktorinnak, Mátyás fogóságabani létele, oly ingerültségnek lön tüzpontja, hogy a követség majd áldozata lett; s a vérengző gyűlés a 15 éves lengyel Ulászlót vállasztá el királynak.

Mint képzelhető, Mátyás haragra gyűlt. Morvában állt sergeihez robog, Csehországba üt, majdnem Prágáig nyomul. Csaknem céljánál állt, midőn értesül, hogy a török beütött. Sergeit vezérletét Sternberg Zdenkóra, régi hív cseh főemberére bizza; maga jun. Budára siet; a törököt Magyarhon alsó részeiben találja; sebessen intézkedik; Pongrácz János és monoszloi Csopor Miklós vajdák alatt Erdélyt is fegyverre kelti, kivéve a Barczaságot, melyet kötelezettsége alól ez úttal, jun. 26-ról, felmentett ⁴⁾).

Ulászló halad, aug. 22-én fejére teszi a cseh koronát...

¹⁾ Okt. DXXTV és XXV. sí.
Éder Felmerhez. 166. 1.

²⁾ Okt. DXXVH. sz.

³⁾ Hunyadiak kora. Okt. DXXVIII. sz.

A törökök dúlnak... A pápához, német rendekhez folyamodó Mátyás léptei mindenütt sikertelenek... A vész Mátyás feje felett mind inkább tornyosul: szerencséje hűtlenkedni kezd, mit rendesen a barátok ingadozása követ... S a Morvaországban táborozó Mátyás csak arra ébred, hogy honn nagyjai elhajlottak, a tömeg ellene fordult, s az országban alig van hét megye hűségében, s oly messzi mentek, hogy Kázmért, a lengyel király második fiát, Ulászló testvérét, helyébe királynak meghívók.

A kétségbeejtő helyzet mindenkit megrendített volna. Mátyás c viharban is méltó volt önmagához. A helyett, hogy Morvát martalékul oda vesse, serge egy részét hátrahagyja; Csupor Miklós erdélyi vajdát a behívott Kazmér ellen indítja; maga pedig csekély lovas csapattal mint váratlan villám august. elején Budán terem. Alig várta más, mint a nádor, Ország Mihály s Gábor, kalocsai érsek; mások mind váraikba vonultak.

Mátyás vérpapot állít, bakót hozat elő? Nem... Mintha mi sem történt volna, nyugton ült királyi palotájában... Mosolygva fogadá a megtéröket... S néhány nap alatt az elhagyatott király fényes környezetében ott állottak nagyjai, ott Vitéz, ott Újlaki és mondhatni minden barátja ellene. Szeptemberre országgyűlést hívott egybe, tán hogy btintessen, notáztasson? nem... hanem hogy az alkotmányon javításokat tegyen¹); nem zsarolt, pedig oly szükségben volt, hogy sept. 30-án, Kü küllő várt és Szászsebes várost Pongrácz vajdának 20,000 aranyban el kellett hogy zálagosítsa ²).

A gyűlés alig végződött, s Kazmér oct. 2-án csakugyan Magyarhonba indul. Sereggel jó ugyan, de azon boldog hiedelemben, hogy a pártosok, ígéretök szerint, a Rákos-mezőn koronával várják... Azonban ott Mátyás tábora várta... Mire Kazmér hátat fordít, Nyitravárába fiit, honnan dec. 26-a éjjelén néhányad magával életveszély közt menekült haza... így verte meg Mátyás most is a lázzadást, mondhatni csak Vitéz Jánost, az esztergomi érseket, egykori leghívebb emberét fényű meg, rövid időre Visegrádra fogságra vettvén.

¹) Katona, Histor. Crit. XV. 521—34.

²) Hunyadiak kora. V. 70. I.

így viradt egy küzdelmes év után Mátyás az 1472-ik évre, melyet elsőnek nevezhetünk Mátyás királyi életében, mit nem harczmezőn töltött; s ez évnek is emléket emelt, békében is tudott nagy lenni: az első nyomdát állítá Magyarországon, még pedig egy évvel előbb, mint Anglia, kilenczcel előbb mint Bécs.

Szerencsénkre a török a kedvezőtlen persa háborúval volt elfoglalva. De azért Mátyás a diplomatai téren a béke napjait is felhasználta: 1473 fcb. 24-én a csehekkal tartó lengyelekkel (ilt össze egy küldöttség, melyben Veronai Gábor, erdélyi püspök is jelen van. Hogy feltételeinek súlyt adjon, ápr. elején sereggel az általa bírt Morvaországba megy, szemmel tartja ügyeit, s látva az alkudozás kedvetlen folyamatát, Csehországba üt; visszatörölésül a lengyelek Magyarországra ütöttek, s Mátyás visszasiertt Budára. Itt hagyá jóvá aug. 31-én szebeni polgármester Altcnberger Tamás kérelmezésére azt, hogy a szászok a Verestoronyi ötszöröst, mely addig csak lóval volt járható, árúczikkeik érdekében, ön költségükön szerrel is járhatóvá tegyék).

E kényes helyzetében jött Mátyáshoz a török követség, mely a magyarral állandó frigyét akart... nagyszerű gondolat... de a pápa belejátszása miatt, nemzeti érdekeink háttérbe szorításával, azt el nem fogadta. A lengyelek és csehekkeli kibékülés sem ment czélra. Mások érdekéért tovább omlott a magyar vér... Csehországban a háború tovább foly, azalatt a lengyelek Felső-Magyarországot dúlják, hol Nagy-Mihály vára bevételénél, egyik derék vajdánk, Csupor Miklós, a lengyelek kérlelhetetlen ellene, elesett ²⁾.

A török és lengyel alkudozásokról számot adandó, Mátyás (1473) dec. 8-ra Budára hongyülést hirdet. Míg felgyűlnek, dec. 9-ről Módra vára alól, mérái Magyar Balázs ³⁾ kezéhez, mint erdélyi vajda és székely ispánéhoz, egy emlékezetes rendeletet bocsát, mely a székelyek akkori viszonyára

1) Hunyadiak kora. Okt. I)CV. sz.

2) Katona, Histor. Crit. XV. 642—44. Családja benue kihalt,

3) Mint vajda Sz. György napján gyűlést tart. Áipádia III. 79.

nevezetes világot dérit. A rendelet szerint, a király táborában jelen lévő udvarhely és marosszéki lovag és gyalog székelyek panasztak Mátyásnak, hogy némely székely főurak, primőrök, őket pénzfizetéssel zsarolják, s az ők három rendből álló nemzetük különbözőképpen rongáltatik. Mire Mátyás a harcos és hű székelyek érdemeit tekintve, a vajdának megírja, először: minthogy a székelyek sem a király sem tisztjeinek pénzádóval soha sem tartoztak, s mint már ezt kiváltság alakban már egyszer kiadta, csak is a király lakadalmá, születési ünnepéyeire, s a királytól hozzájok, s tőlük a királyhoz intézett követségeknél szoktak önkéntes ajánlatokat tenni: ennél fogva meghagyja, hogy a zsarolást folytatókat, a székelyek ősz szokása szerint, a vajda vagyonuk feldúlásával büntetessék; elrendelte másodszer azt, hogy a székelyek közt haladék nélkül lustrát, hadi szemlét tartasson, összeírattván őket, a lovasokat külön lajstromba vegyék, s megkülönböztetés kedvéért. ezután primipilusoknak hívassanak, valamint a gyalogokat is külön írják össze, mely felosztást aztán egy primőr se változtasson, infamia büntetése alatt; s ezek (a gyalogok) közül valaki csak is a vajda és székely ispán tudtával, azok (a lovasok) közül pedig csak is úgy, ha három örökségre tesznek szert, léphetnek felebbi fokozatba).

Alkotmányos életünk alatt nagy szerepet játszó oklevél. A primőr szó itt jön legelőször elő, a primipilus szót, mely az előbbivel együtt korunkra lejött, itt látjuk mint osztály nevet felállítva; valamint azt is látjuk belőle, hogy a fejenként nemes vagyis katonáskodó székely nemzetnél, mely egyelőre csak gyalog és lovas osztályból állt ²⁾, s melynek három rendje legelőször 1409-ben, Nádasi Mihály székely ispán egy oklevelében fordul elő ³⁾, most nem csak három fokozat jelenik meg, de egyszersmind a fokozat elismertetik, s az felébb lépbetés módja is kiszabatik. Valamint arra is világot vett, hogy a székely nemzet pénzádóval soha sem tartozott.

1) Old. Benkő, Imago Notion. Sicul. 50. Székely Nemz. Conitit. 22.

2) L. Erdély Történelme. I. 80.

3) Okl. Ilusztii, Vajvoda. Ms. Kállay, Szék. Ered. 97. 1.

Az egyenlőség elve tehát a székelyeknél is meglőn nem csak tetteg, de rendelet által is törve. A kiemelkedett primőrök osztálya elismertetett. S az eddig csak kéz alatt vitt hatalom és jobbagyszerzés érdeke az által, hogy a fokozat nem születés, hanem vagyon szerint osztatott, tetemesen felkeltezt.

Kiadván Mátyás ez értelembe rendeletét, Magyar Balázs vajda és székely ispán, 1474 elején, lustrához fogott. A székelység közt már meg volt az ingerültség, mit nevelt a múlt évbeli roppant földrengés, mi a székelyföldön és Barczán nagy károkat okozva, az égi jelekre sokat építő nép közt azon hírek lőn alapja, hogy Mátyás király megholt, csak az urak titkolják ¹⁾.

A lustrára összegyűjtött nép zavarogni, engedetlenkedni kezd, Fán esi Mihály székely vezér ²⁾, egyébaránt ismeretlen egyéniség zászlója alatt új királyról kezd álmodozni. A lengyel királysághoz hajlott, még mind sok magyar által lakott Moldva nyugalma kecsgetetvén őket, s hihetőcn innen szított hajtogatás következtében Kázmér lengyel királyra gondolk, hozzá követséget küldenek, s Erdélyt neki felajánlák ³⁾.

Azonban a béke Mátyás és Kázmér lengyel király között, többek közt Gábor, erdélyi püspök, Zápolya Imre és dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda s királyi hadak fővezére alkudozása mellett, febr. 21-én létre jött ⁴⁾... A székelek követei visszatértek; s Mátyás életben létéről meggyőződén, a nép önként lecsendesült. Ha volt a kormány részéről némi fellépés, az inkább az oláhok ellen volt, kik, mint Selvk és Medgyes székben a szászok ellen felkeltek vala ⁵⁾.

A fennebb kötött béke azonban néhány nap múlva felbomlott, s Mátyás újra fegyverhez nyúlt; hogy Erdélyt nyugalomban hagyja, István, moldvai vajdával, Magyar Balázs erdélyi vajda által a régi jó viszonyt kelyreállittatja ⁶⁾; s úgy

¹⁾ Éder Felmerhez. 152.

²⁾ Éder Felmerhez. 157. Hunyadiak kora. IV. 4 / 7.

³⁾ Katona, XV. 686. Hunyadiak k. IV. 844.

⁴⁾ Katona, Histor. Critica. XV. 664—79. 1.

⁵⁾ Tud. gyűjtemény 1830. in. 103.

⁶⁾ Hunyadiak kora. IV. 356.

megy Morvaországon át Slesiába. Augustusban a lengyelek is táborba szállanak; a cseh és lengyel sereg oct. 24-én egyesül, s Mátyást Boroszlóba szorítják. Alig volt vele 6000 ember öszszevonva, míg az egyesült sereg roppant tömege az egész környéket elborító. Királyunkat végveszélyben bivéu, beves ostromot kezdének, kedvök azonban csakhamar elment, mert ágyúgolyó zápor fogadá őket, mi ekkora mérvben, az ágyú feltalálása óta még nem volt alkalmazva. Mátyás, kiról beszélik, hogy a legnagyobb ágyúzás közt csendesen aludt, míg a leglassabb suttogásra felébredt ¹⁾, itt az ellenség özönében nap-pal csatázott, estve vigalmakat rendeztetett; oct. 30-án a városból kilátszolog, minden ponton állványok álltak, s az ellen boszontására a legzajosabb tánczvigalmok voltak rendezve. Azt hitték ámitás, pedig Mátyás egész kényelemmel azon hírt ünnepié, hogy Beatrixot, nápolyi király leányát neki eljegyezek.

Benn lakoma, künn roppant hideg és éhség. Az egyesültek visszavonulnának, de útjuk egész hosszában mindent jónak láttak volt felprédálni. Nov. 15-én egyezkedni kezdnek... a királyok személyesen találkoznak... azonban a lengyel tábori készlet láng martaléka lesz... dec. 7-én fegyverszünet jött létre, s az ön súlya alatt öszszement lengyel és cseb tábor haza oszlott... Mátyás pedig diadalmosan liuzá össze Boroszlóba, Slesia fővárosába elzárt sergeit.

Míg ezek folynak, Erdély körül nagyszerű jelenet fejlődik. István, moldvai vajda a porta kcgycenzét Áron Pétert néhány év előtt a trónból kivetette s lenyakaztatta volt, s Mabomed szultán most ráérkezett öt megfenyíteni: roppant tábor, 20,000 embert indita ellene. Azonban István Magyar Balázs, erdélyi vajda útján Mátyáshoz fordul, ki azon utasítást adja, hogy mind a vajda, mind Fáncsi Mihály a székelyek vezére segítségére menjen, még pedig Fáncsinak szemére vetvén halála hírének terjesztését, tért nyújtó becsülete helyre állítására. ²⁾ ügy lón, 16,000 erdélyi és 5000 székely nyomult be, a vajda vezérletében ³⁾. A török is megjött, de nagy

¹⁾ Schwandtner. II. 255.

²⁾ Éder Felii:úrhoz. 157. Hunyadiak kora. IV. 457.

³⁾ Hunyadiak k, IV. 422. Katona, XV. 768. 75.

lévén ereje, István addig vonult előtte, míg 1475 januárja 17-kén egy alkalmas helyen megszoríták, s az egész török tábornokokra verek... Vevén Mátyás Boroszlóban a hírt, előre számítván horderejét, Budára jött. Ápr. 24-ére hongyülést hi össze, készületeket tesz, a hon a török ellen minden kaputól egy arany forintat szavaz meg, melynek beszédésénél, a Fejér és Küküllő megyébe rendelt adó-szedőket, jun. 20-ról a király oda utasítja, hogy miután az erdélyi szászoknak megengedte, mikép ez adót 10,000 arauynyal megválthassák: tehát a kérezi és egresi apátságok¹⁾, s szebeni prépostsági birtokon lakó szászokat a megyékkel ne adóztassák²⁾).

Felkészült, s ősszel a törökre meg}, mely a Száva partján Szabács vára építésével Tótországot kezdte dominálni. Költői tóra érdemes hadjáratával Szabácsot beveszi, s oly győzelemmel tér 1476 februárában haza, mely az egész keresztény séget felvillanyzá.

De a török sem tagit, Mátyás és István moldvai vajdára félmillió emberrel készül... A szultán előbb is Moldvát támodá meg, s Istvánt jul. 16-kán megveré, s dúlta országát, míg meg nem jött a hír, hogy a magyar tábor keményen nyomul; mire a szultán Moldvát hirtelen kiüríté. ügy is volt, mert Szerbia felől egy más, Erdély felől pedig a sept. folytán leérkezett Báthori István, országbíró s az erdélyi sereg főkapitánya készült hátba megtámodni. A főhadiszállás october 2-kán Brassóban volt, s innen c napról Báthori a szászokhoz ágyuk s 50 lovas íránt rendelkezik³⁾; oct. 6-ról a király hozzájuk kemény rendeletet ad, hogy a kik hazamentek, vagyonuk vesztese alatt rögtön visszatérjenek⁴⁾. Még e hóban átlépék a határt, Oláhországba rontanak, s elég jókor hogy a vonuló törökök hátvédjét utolérjék s megverjék. Báthori nov. 11-én Bukarestnél állt, innen tudósítja Szebent, hogy az mold-

¹⁾ Az egresi apátság falvai voltak: Monor, Csanád, Holdvilág, Sorostély. Kemény, Nót. Cap. Alb. I. 185. 90. 92; 93. 1.

²⁾ Oklt. DLXXI. sz. 1475. Mátyás Radna völgyét Beszterczének adományozá. Oklt. Marienburg Geograph. II. 887.

³⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DXC. sz.

⁴⁾ Hunyad. k. Oklt. DLXXXV. sz.

vaik ellen működött Rádul vajdát elkergette¹⁾), s helyébe a nándorfejérvári fogságban volt Wlád Drákulát tette²⁾)... Oly győzelmet vittak, hogy örömeben a pápa a királynak 200,000 arany hadisegélyt indított.

Mátyás e hadjárat alatt Budán ült³⁾), a dolgok folyama intézése mellett menyegzői készülleteivel vala elfoglalva, mert Beatrix királyné sept, 18-ától útban volt... dec. 10-én megérkezett... s 12-én Fejérvártt. megkoronázták... A fényt, mely ez ünnepélyt elárasztá, hosszas volna leírni. Csak annyit említünk, hogy a fényes ajándékok közt, mit a királynénak hoztak, az erdélyiek 30 aranyozott serleggel, hat szép paripával, s három solyoin madárral kedveskedtek.

Mátyás, mint kora egyik leghatalmasabb monarkája, nászlinnepét a magyar királyi méltósághoz méltóan illel meg: több napokig tartott az, s örököszt remélvén, végtelen lett volna a közöröm, ha Pongrácz János, erdélyi vajda s a király hű rokona Budán történt halála az udvari vigalmat, s Erdély részvétét 30,000 török beütése s pusztító zsákmánylása meg nem zavarta volna⁴⁾).

Mátyás király uralkodása a beállott 1477-dik évvel új stádiumába lép. Az önfentartási küzdelem után lefolyt belserveszerkezeti korszak, mint látók, trónörökösre számított kilátáson végződött; s most Mátyás minden törekvését arra intézé, hogy a magyar koronát a császár alakított igényei ellen biztosítsa.

A nagyszerű terv kezdetén Erdély élére vajdának a hatalmas hős Báthori Istvánt, püspöknek rokonát, vingárdi Geréb Lászlót állitá. Hogy a százszok iránti jó hajlamának új tanujelét adja, (1477) áldozó csütörtökén a kercoziapá-

¹⁾ Kádul később Brassóba vetődött, honnan a város István, moldvai vajdának kiadta, ki megölette. Hunyadiak k. IV. 465.

²⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DXCHE. sz.

³⁾ Sept. 23-ról a szebeni külvárosba általa rendelt ezigányokat az erdélyi vajdák alól kiveszi... Oklt. DLXXXVII. sz.

⁴⁾ Katona, Hint. Crit. IX. 17. Bonfin, Dec. IV. Libr. IV.

tságot, melynek személyzete a világi örömök karjaiba vetette volt magát, megszünteté; s azt a szebeni prepostságlhoz csatolá azon rendelkezéssel, hogy a szerzetesek eddigi foglalkozását ott három oda rendelt pappal teljesítse¹⁾. 8 szemébe kezdett nézni azon igénynek, mely szerint 111. Fridiik császár Mátyás halála esetére a magyar birodalmat magáénak nézte. S a köztek lappangó barátságatlanság siska csakhamar felvult: a császár jun. 10-én Ulászlót, Mátyás igényei ellenére, cseh királynak ismerte el; mire a sértett király nyílt hadat izent.

Hatalmasan készült. Jul. 3-án még Budán van, s e napról véget vetendő azon régi surlódásnak, mely a magyarhoni s erdélyi városok polgáira a váradi káptalannak az ottani piaczeni vámzsarlásaiból nehezedett, a Váradon folyt vásárokát Debreczenbe tette át, mi által a híres debreczeni vásároknak alapját megveté^{a)}. Julius közepén Bécs környéke már kezében, s hódításaival csakhamar annyira haladt, hogy Bécsen kívül még csak két város maradt Alsó-Ausziából a császár hűségében; nov. 15-éil a császár fegyverszünetet kért, melynek következtében már dec. 2-án Mátyást cseh királynak hirdeté; s 1478 márt. 15-kén Ulászlóval is megkezdődött az alkudozás, mi szintén kedvező békével végződött (sept. 30-án).

Béce lön, s a felderült napokban nemzete mivelődése előmozdítását hozta előtérbe. Mátyás, kiról szintén el lehet mondani, hogy a tudományok mezején is Ctesar: akadémia s világhírű könyvtár alapítására fordítá idejét³⁾. Igen jól érezte, hogy nemzetének kardja bár elég súlyos, míveltségi súlyra is kell törekednie; fájhatott, hogy voltak vezérei, mint Erdély vajdája, Báthori István, kik a papság által egyed-

¹⁾ Okl. A szebeni szász nemzeti levéltárban.

²⁾ Archiv. d. Vereins. II. 102. Hunyadiak k. V. 19. 52,

³⁾ Eder e tárgyban rágalmaakra ragadtatván Felmerhezi jegyzeteiben, Kurz Antal (Nachlese anf d. Felde d. Ung. u. Siebenb., Geschichte, Kronstadt 1840) ez ellen egy sereg adatot és írot sorol elő, azon megjegyzéssel, hogy ha a szép hajnalt szép nap nem követé:,jj[annak nem Mátyás az oka. Eder e téren Schwandtner követte, kinek Horváth István 1815-ben szintén könyvvel felelt. Kurz csak Horváthot folytatta. V. ö. Zrínyi Miklós magasztaló emelkedéseit. Új magy. múzeum. 1853. I. füz.

árusított tanulás miatt, még írni sem tudtak ¹⁾... Hogy a latin nyelvbe merült papság, a Konstanczinápolyból hozzá menekült s Olaszhonból hozott tudósok magyar irodalmat nem kezdhettek, nem Mátyás, hanem a korban fekszik az akadály. Hogy asztala felett a hőskölteményeket éneklő lantosok magyarul énekelték ²⁾, hogy nemzeti nyelvét szerette, adataink vannak. Hogy a nemzetiség, ez öserő szunyadozása korszakában már nemzetiségünk hordercjére gondolt, egyik világos tanúja az, hogy Erdély azon folyamodására, hogy az esketés, keresztelest-féle szertartások, mik szokásba jöttek vala, tovább is magyarul folyjanak, Mátyás megegyezésével, Geréb püspök azok szabatos lefordítását elrendelte az erdélyi káptalannak ³⁾.

Hogy e közben a nagy király a hon gondjait is úzte, látjuk többek közt abból, hogy juu. 26-ról magához Budára követeket rendel, hogy velek tanácskozzék ⁴⁾; sept. 1-én pedig különös kegyelméből B észte reze város polgárait azon szabadalommal ruházta fel, hogy mint a többi szász város, ügyeiket mint régebben, városi bíróság előtt indíthassák s Szebenbe felebbezhessék ⁵⁾.

Azonban elleneit sem feledé, folyvást fegyverkezett. És elővigyázata okszerű volt, mert 1479-ben a török ismét Magyarhonnak fordult: Magyarhonn alvidéke megtámadása után, Oláhországba nyomult, ott új sergeket vett fel, oct. elején Ali bég 10 basas 60,000 ember élén Erdélybe rontott.

Báthori István, erdélyi vajda, látván a török túlnyomó erejét, a kezénél lévő kis sereggel mit sem tehetett, elvontult előle, s a királyt és Kinizsi Pált, régi baj társát, temesi ispánt villany gyorsasággal tudósítja s a hazában felkelést rendez. Sok részben minden késő volt, mert a török elöntő a fél hazát, s zsákmánylási c vérengzési szomját torkig csillapíthatá.

¹⁾ Éder Schesseusboz. 205.

²⁾ Schwandtner, Scriptorum Rer. Hungaricarum. II. 274.

³⁾ Okl. Naeklese Kurtzól. 67. 1.

⁴⁾ Gr. Teleki József, Hányad- k. Oklevélt. DXC·IX. sz.

⁵⁾ Hunyadiak kora. Okl. DCXXI, sz.

Báthori elbűsulva a gyászeseten, még mind nem elég hatalmas sergével a Szászváros és Szászsebes közt terülő szép Kenyérmezei térségen vett állást, merről Kinizsit várta. Nem soká az égő falvak füstjei jelt adnak, hogy a török megelégette dúlását s közelget, hogy zsákmányával haza térjen. Mutakozott már Alvincz felől az első török csapat, mikor Báthori alvezéreit összehívja: tanácsot tartanak s meghatározzák, hogy a nyomuló ellenségnek ellent álljanak; lia pedig Szeben felé vonul, utána eredjenek. Azonban a szerencséjében elbizakodott Ali bég sem mutat kevesebb bátorságot, csata nélkül nem akarja a feldúlt hazát ide hagyni. Oct. 12-én tehát a két tábor szembe áll, a török Felkenyér és Gyalmár közt veszt állást, a foglyokat és zsákmányt Balaméron hagyja, s ütközetre készül *).

Nagyságára nézve hazánk c második rangú térségén, mit keletről erdős hegyek, nyugatról a Maros vize szegélyez, sík voltáért a török, melynek táborát csaknem mind lovasság képezé, igen alkalmas csatátért látott diadala befejezésére. Ily feszült helyzetben viradt a két tábor egymás közelében october 13-kára.

A nagy nap hajnalán, félvén az clényomulni akarók megtámadásától, Báthori felállítja sorait, rövid imát tartat, hol az ostyát szentelt föld pótolá; mit a győzelem vagy halál komolyesküje követett: s már a feljövő nap a harezra vágyók fegyverei csillogásával találkozott.

A jobb szárnyon, a romoszi hegyek aljában székelység áll Kendi Antal székely ispán alatt, hátuk megett a megyék dandárai; a bal-szárnyon, a zsiabóti patak felől a szászok állt Csukás György ispána²⁾ vezérletében, mögöttük oláhság; középen a vajda vasas lovassággal s a püspökség dandárjával, így várják a támadókat, mire Ali bég a harezra jelt adat... Legóriásibb csatáink egyike fejlődött ki, egy elkeseredett élet-halál harcz, melyben az emberélet hullása az övedző erdősé-

¹⁾ Feszler. V. 350.

²⁾ Szeb. Quartalschrift. n. 167. Ki itt szerzett érdemeiért nemességet kapott, ivadáka a Rosenfeld család. Eder, De initiis Saxonura 122. 1.

gek őszi falevele hullásával versenyzett... Ali újabb meg újabb rohamát kísért, míg végre a balszárnyat, hol a szászság önkívánságára az oláhság előtt állott, a török megbontja, megfutamtatja s mintegy 2000 szászt és oláhot a Maros vizébe szorit*). Már a jobb szárny, a székelyeké is bomló félben, midőn a reményét vesztett Báthori, vasasai élén maga is bevág. Iszonyú kardcsata kezdődik, mialatt a hős vezér lova sebet kap, mi övéit zavarba hozza; de új paripára kapván, tovább osztja a halált, míg mellette a hősök egyre hullnak; Andrási Lázár, Sándor Mihály székely hadnagyok¹⁾ s mások vérben hevernek; s az egyenetlen tusa már csaknem veszve, mikor Báthori lova újra elbukik, maga is hat sebbel a holtak ezrei közé borul, s a vérben gázló magyar sereg vezér nélkül marad.

Azonban Szászváros felől porfelleg nyomul, s mint a fel-támadás trombita szava, oly édes harczi zene lesz kivehető, védangyalok jönnek amott: Kinizsi Pál, korának Herculese érkezik; ki látva a vadállati birkózást, hallva a vezér elesét, sergét rohamra indítja, mely előtt maga mint a halál öldöklő angyala, a hagyomány szerint két kezében két pallossal rohan előre, oroszlányi hangokban lelkesítve mindent s keresve ki-ábálva Báthorit, kit a holtak közül ismét lóra emelt. Ali bég, a szintoly hatalmas hős, sem kisebb ügyességgel s dtihösséggel harcol... Azonban tovább már borzasztó a látvány... ereszs-zük le a függönyt... 80,000 tigrissé vadult ember kelt egymással kardcsatára...

Mikor alkonyult, a csatatér, mit harmincezer török, köztük Scander bég és Isa bég, s nyolezezer magyar fedezett ³⁾, a magyarok kezében maradt. Ali bég áruhában menekült. A két magyar vezér pedig, mint a harezter urai, török hullákból maguknak asztalt rakattak: estebéd, serleg és zene váltá fel a nap hevét, mit dallosok éneke fűszerezett. Vacsora után a fi-atalság toborzóra kelt, mit Báthori sebeiben nézett; Kinizsi pe-dig keserű jó kedvében maga is felugrott, egy török hullát fo-

1) Bonfin, Deo. IV. Libr. V.

2) Budai Fér. Lexicona I. 42. Székely nemz. Coast. 293. 1.

3) Bonfin, Dec. IV. Libr. V. Hunyadiak kora. V. 121.

gával felkapván, tánczba vegyült sírvavigadó népével ¹⁾. így tölték az éjt, melyet a legyőzött Ali bég egy paraszt kunyhóban huza át, s reggel álruhájában lovára pattanván, futtában kiáltá vissza, hogy mondja meg Báthorinak, ki volt vendége *).

Az elesett törökök a Kenyérmezőn ásattak el; a püspök vasas lovasai, kétszázon, Fejérvártt letek sirt; a többi magyarság pedig a csatátér szomszédában, egy emelkedettebb helyen, Benczencz mellett... Hol Báthori lováról lehanyatlott, később kápolna emelkedett, melyből korunkra csak egyszerű emlék maradt, s ezt is elsodorta a forradalom. Hol pedig az elvert magyarok csontjai porlanak, Benczencz szélén, a domb fölé későbbi időkben pihenő hely épült, mely most is áll, s homlokzatán versekben beszéli a hősök tetteit ³⁾...

E fényes győzelem sok időre lehangolta a törököt, Mátyásnak pedig időt és kedvet adott, hogy régi ellene, III. Fridrik császárral éreztesse fegyverét: ki a mellett, hogy ígért hadiköltségei fizetésében pontos nem volt; azon boszantó lépést tette, hogy Flans Jánost, kit Mátyás idegenből egész az esztergomi érsekségig emelt, s ki visszaélvén bizalmával, feles kincsesei a császárhoz szökött, — Fridrik befogadta, s az esztergomi érsekség jövedelmei tovább húzásában támogatá.

Mindjárt 1480 elején sergeit felülteté, s egy háborút kezd, mely hosszas, de dicsőséges hadjárattá fejlődött. A fővezérségben többnyire Zápolya István szerepel, Erdélyből különböző helyeken és időben ott látjuk kövendi Székely Jakabot, tor-damegyei birtokost ⁴⁾, Dóczi Orbánt egri püspököt, a vingárdi Geréb testvéreket, Gcréb Pétert főajtónállót, Lászlót az erdélyi püspököt és Mátyást, dalmát- horvát- és tótországi bánt ⁵⁾ s másokat.

¹⁾ Heltai Krónikája. II. 194—6 rész. L. ide egy régi versezetet: Hetilap 18C4. jul.

²⁾ Bonfin, ugyanott.

³⁾ A kápolnát némelyek szerint Báthoi maga építteté, s fentartására alapot tett le Szászvároson; mások szerint testvére fia, András állíttatá. Bonfin, Dec. IV. Libr. VI. Feszler V. 364. Budai Lexicon. I. 166. Tud. gyűjt. 1822. I. 48. A benczenci emlékre, I. Erd. Múzeum V. 184.

⁴⁾ Kállay, Székelyek Ered. 287.

⁵⁾ Hunyadiak kora. V. 397.

Az ellenségeskedést Zápolya, Székely Jakabbal kezdi el februárban, Stájerben, a császár lakhelye felé. Míg Magyar Balázs Veglia szigete felett a velenceiekkel küzd: Mátyás harmadik hadtestével Osztrákhont támadja meg, mint a császár tartományát... Míg ezek fent szerencsésen haladnak, Erdély déli részén, a török becsapott, de visszamentökbén Geréb Péter hátulról megtámadta, Verestoronynál az Oltnak szorítá, s zsákmányuktól megfosztá őket¹⁾.

Ugyancsak e háború folyamába még egy új esemény is szövődik, Nápoly megtámadtatása a töröktől, hová Mátyás ipja segítségére Magyar Balázs vezérlete alatt magyarokat küld, melynek felajánlásánál a Mátyás által felállított huszárság már dicsérettel említettik.

E kettős török támadtatás miatt a császár elleni hadjárat kevésbé elszínik, s Mátyás is a Drávaig megy, s 1481-re Zágrábban virad, mert a török Magyarhont és Erdélyt fenyegette. Erdély felé most is Ali bég jött. Azon ürügy alatt, hogy Moldvába megy Kilia vára megszállására, már Oláhhon szélénél állt. Báthori István nem ok nélkül tartván attól, hogy a kenyérmezei kudarezt jött helyre ütni, febr. 25-ről Altenberger Tamás szebeni polgármestert, Kolozsvárról, oda utasítja, hogy Szt.-Ágotához serget, ágyút és port küldjön²⁾; Bogátról, ápr. 30-án, a szász zoldosokat Kóhalomhoz, a szászsebesi és szerdahelyi székeket pedig a dévai várnagyok parancsa alá helyező³⁾... Azonban Mahomed török szultán máj. 6-án meghal, a trón kérdése körül viszályok kerekednek, Magyarhon és Erdély megtámadtatása háttérbe szorul, az Orsovaig nyomult törökség, az ott álló tekintélyes magyar serget látva, visszament, bántatlanul hagyott... És hogy a szászok ez úttal se maradjanak kárpótlás nélkül, harminczadbeli kedvezmény mellett, Mátyás a jobbágyok hozzájuk költözhetését megkönnyíti; Kolozsvárnak aug. 24-ről azon szabadságot adja, hogy

1) A feldúlt faluk névsora meg van a szebeni levéltárban. Seiverl, T'ngr. Mag. 296. Ilunjad. k. V. 161.

2) Hunyadiak kora. Oklevélt. DCLXI. az.

3) Hunyadiak kora. Okt. DCLXV, nr.

ezentúl pereiket, ne mint eddig előbb Beszterczére, hanem egyenesen Szebenbe felebbzhessék ¹⁾).

Azonban az új szultán, Bajazed, megerősítvén magát újra Magyarhon határin állt. A császár szintén fegyverkezett, mire 1482-ben Mátyásnak még nagyobb erőt kellc kifejtenie. Sergeit mindjárt az év kezdetén a Pozson mellett fekvő, s a Dunát elzáró Hainburg vár ostromára indítja. Apr. 8-ról a Hunyadi várhoz tartozó kenézeket minden köztizetésbclli mentességükben megerősíti ²⁾; mit azon megjegyzéssel említünk, hogy e vár ez időben Korvin János, Mátyás természetes fia birtoka. Főhadiszállását nem soká Pozsonba tette át, honnan aug. 19-én az erdélyi szászok szabadalmaikra hivatkozása következtében, a több kereskedőknek s külföldieknek megtiltja, hogy áruikat a szász földön rőf és fontonként, azaz kicsinyben ne árulhassák ³⁾. A Pozsonból intézett ostrom sept. 30-án czélhoz ért. Hainburg, Osztrákhon kulcsa, Mátyás kezébe esett. Sergeit most már biztosan vihető tovább. Dee. 4-én már Petersdorftól ad Bolkácsnak két országos és héti vásárt vasárnapra S Bécs városa körül lőn kerítve.

A bekövetkezett 1483-ik évben Mátyás Bécs ostromával van elfoglalva, honnan márt. 7-én Budára jött; hová nem soká János, muszka fejdelem követei érkeztek, kik szövetséget kértek, s Mátyástól ágyúöntőket, tüzéreket, földmérőket, építészeket, ötvösöket, bányászokat nyertek ⁵⁾, miket Muszkaország nélkülözött. Az ostrom folyt. A császár szintén alkudozott... Azonban a török nyomulni kezd, mire Báthori Istvánt Erdélybe küldi. De az elkezdődött csaták alatt csakhamar közte s a török közt az fejlett ki, hogy a másfelé vonatott szultán Mátyásnak öt évi fegyverszünetet ajánlt.

Báthorit az 1484-ki újév Erdélyben érte, hol a vajdai hatóság folytatása s igazság kiszolgáltatás mezején, katonás ter-

¹⁾ Hunyadiak kora. V. 188—89.

²⁾ Kurz, Magazin. II. 3. f. 311. 1.

³⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DCXCH. sz.

⁴⁾ Gr. Teleki, Hunyadiak kora. Oklt. DCXCVIII. íz.

⁵⁾ Hunyadiak kora. Y. 254.

mészetéhez képest, a papság ügyei felett is intézkedni kezdett; mi a vajda s erdélyi püspök Geréb László közt oly ingerültséget idézett elő, hogy a királyig felhatott; s megszüntetésére Mátyás márt. 10-én szigorú rendeletet bocsáta ki, mely Báthorit s következőit minden egyházi személyek feletti rendelkezésről továbbra is merőben eltilta¹⁾. Hogy ez ingerültség mennyire ment volt, mutatja Mátyás egy más rendelete, melyben írja Báthorinak, hogy mint értesül Kecskésvár, Fejérvár mellett, rablók tanyájává lett, kik a püspök és káptalan jószágait pusztítják; s miután a várnagy azt merészli mondani, hogy a vajda parancsából pusztít, a várnagyot tegye le, s a népet űzze ki a várból, mely a környék védelmére s nem dúlására építettet²⁾. Csekélységnek látszó körülmény, de alkalmasint kovásza lón Báthori azon gyülölségének, mely a Mátyás korai halálára, Korvin János megbuktatására, s a hon kockája elvételére oly sokat hozott.

Ez alatt Ilécs ostroma folyt. Mátyás sept. végén maga is felindul, mire veszi a hirt, hogy a török Moldvába ütött, s két várat, Kiliát a Duna, Nesztor-Fej ér vártt a Dnieszter partján elfoglalt. A múlt évben ajault fegyverszünet e hitetlen megtörése a királyt oly haragra lobbantá, hogy a szultánhoz követet küld, s ha vissza nem adja, fegyverrel fenyegeti, s hogy nyomatékot adjon, sergicit mozgásba teszi. Már Váradnál áll, mikor követe visszatér, s hozza a fegyverszüneti szerződés mását, rámutatva, hogy a vétség nem rajta, hanem a fogalmazó erseken fenekük, ki azokat a szövegbe nem foglalta. Mátyás látva hogy félig meddig igazuk van, sergével megtért, korlátnokát Várdai Péter érsekét elzárata... Késő büntetés, merte sebet. később (1500) azzal kötök be, hogy István moldvai vajda ebbeli vesztesége kárpótlásául, Erdélyben két várat kapott: Csicsóvárát Dézs, s Küküllővárt Medgyes mellett³⁾.

¹⁾ Szeredai, Series Episcop. 169.

²⁾ Okl. Nemz. Társaik. 1830. 377. 1.

³⁾ Timoi, Imago Ant. llungar. Additamenta. 33. 1. Timon szerint csak a két vár maradt ki, Teleki szerint (V. 300) a két Oláhbon. Hogy István ezért a lengyelhez hajlott.. 1. Hányad, k. V. 325, Pray, Comment; Hist. 140. 1.

A török azon ígéretére, hogy hódításait tovább nem folytatja, Mátyás Bécsre fordítá minden figyelmét, ostromát mind szorosabban vévé, mely az éhséget tovább nem állhatván egyezkedni kezd, s harmadfélévi bezáratás után, magát 1485. jun. 1-én feladá; megnyitá kapuit mint az adoma kifejezte magát a hungernak, hogy ki bocsáthassa a hungert. S a győzelmes magyarok fényes diadalmenettel vonultak Bécs városába.

Mátyás király szerencséje tetőpontján állott, honnan fájdalom, beállott köszvény bajai miatt felébb emelkedni nem tudott. Bécsben magának palotát épít, királyi udvart nyit; s mindjárt kezdetben hat hónapot maradt új székvárosában, győzelmes sergei pedig Fiúméig, Triesztig száguldoztak.

Hatalma e szédítő magasságán, utódról kezdett gondoskodni: törvényes maradéka nem lévén, az általa elismert, számtalan uradalmakkal gazdagított, s opelni herczcgségre emelt fiát, Korvin Jánost nézte ki, s minden erejéből e célra munkált. E tervének tulajdonítják, hogy az Ürességbe jött nádori hivatalra egyik legmeghittebb emberét, teremtményét, Zápolya Imrét emelé. Meg lévén győződve, hogy a legjobbbat teszi, mit a nemzetre nézve e mostoha körülmények közt tehet: hogy a minden jó tulajdonokkal felruházott Korvin érdekében a kedélyeket tapogathassa, karácsonra Budára jó, országgyűlést tart... melynek végeztével, 1486 jan. 25-én, egy tüzetesen tárgyalt polgári perrendtartással látta el az országot *), melyben több alkotmánybeli kérdések megoldása mellett, a nádori hatalmat tervéhez képest kívánta szabályoztatni. Febr. 6-ról a szászok nemzeti diplomáját is, minden király megerősítéseit. befoglalván, átíratta, s maga részéről is megerősítette ²⁾.

Utolsó nagy műve a pályáját eddig oly fényesen futott nagy királynak... mert a hon örök veszteségére, további ideje súlyosbuló betegség, gyengülés, s trónörökös hiánya feletti aggodalmi közt folydogál. Hogy Korvin János jövőjét azáltal is szilárdítsa, számára a milánói herczeg leányát kéréte meg... A

¹⁾ Kiadásairól 1. Tud. gyűjt. 1833. II. 25.

²⁾ A székelkek részére, hídvégi Miké LSrincz s társai fellépése rt, Báthori nevezetes ítéletet bnz. Spilenb.-féle Székely Constit. 73. I.

házassági egyezkedés folyama alatt, 1487 aug. 17-én Bécsujváros kapui is megnyílnak, Alsó-Ausztria kezére jó. Szerencséje még mind mellette áll. A császár még mind megtörve; kül ellenei mind legyőzve... s mint egy nemzeti átok, ön palotájában merült fel tervei ellensége, és ez Beatrix királyné, egy sima nő, kit Mátyás túlságosan szevetett, maga akarván királyi következője lenni... A palotábani cselszövény erős gyökereket vert. A király, betegskedése miatt hol Becsben, hol Budán élt, s a mint gyengült, Beatrix királyné pártja Korvin ellenében a szerint erősödött.

Képzelné lehet mily súrlódások közt tölték Mátyás végső évei. Kimerültsége egyre nőtt, sorsa iránt mind bizonyosabbá lón. Miért is 1489-ben tervei fátyolát félre vonja, Korvin mellett nyíltan fellép, az ország nagyait felbítja célja kivitelére, tőlük Miségi eskütételt kívánt, mi sikerült is sokaknál; ellenben az olygarchák közt voltak sokan, kik a derék Korvinban egy második Mátyást láttak, s az ilyeneknél, mint az erdélyi vajda Báthori Istvánnál is, ki hogy esküjét le ne tegye Erdélybe jött, visszahatást idézett elő... Hogy Korvinnak tekintélyes pártja fejtett, hogy a magyarhoni s erdélyi városok Korvin mellett nyilatkoztak¹⁾, igen világos; de annál hatalmasabban lépett fel Beatrix és pártja, kik a női kormány alatt szerepet reméltek.

A pártok e feszült állásában viteti fel magát a király még egyszer és utoljára Bécsbe... hol egy napon, míg a királyné hosszason templomoz... megéhezik, fűgét kér... melynek megevése után a halál fájdalmi lépék meg... mire a nagy király 1490 ápr. 6-án — meghala... még pedig az erőszakos halál nem csekély gyanújával²⁾).

A mely nap Mátyás a 33 éves király, s 47 éves ember élte delén nemes lelkét kiadá, Budán kedvencz oroszánai szintén halálukkal hirdették a király kimúlását, — kiről a népmá is szokta mondani: meghalt Mátyás király, oda az igaz-

¹⁾ Hunyadiak kora. Okt. DCCLXXXIX. sz.

²⁾ Halála körülményeit, a felmerült gyanításokat, 1. Hunyadiak kora. Okt.. V. 503. 1.

sági minél szebb feliratot a nép ajka egy királynak sem emelt... A nép atyját siratá, a bon alkotmányos életét féltő vagy önzésre hajlandó nagyok s különösön a katholicismus érdekében folyt háborúk által inkább nyomott, papság, kényuralkodót kívántak benne látni... kora, melyet nemzeti dicsőséggel annyira körül övedzett, hogy nemzetünk a fénytől kényes helyzetét nem látta: — nem értette őt... s a honnagyk, kik sasszárnyai alatt kis királyokká növekedtek: feledek, hogy Róma legnagyobb korában diktátorok menték meg mindannyiszor a hazát... örökre sirathatja a magyar, hogy c lángész oly korán hunyt el, csak 47 éves korában, előbb, minthogy nagy mérvű s egy élet hosszára gondolt terveit kifejthette volna.

És a ház, melyben e nagy ember született, Erdélyben Kolozsvárit ódon tisztos alakjában máig is áll... Az községi tulajdon... de oly czélokra használtatva, hogy szomorún jut eszünkbe, hogy egy Ariosto, Galilai, Mozárt, Molier házat felirat jeleli, hogy egy Pindar házának Thebae elpusztításakor Nagy Sándor megkegyelmezett; s hogy Göthe lakát nemzete családjától megvásárolta: s hogy Romulus szalmás kunyhója fölé a Capitolium s Cicero háza helyére a szabadság temploma épült... Csak a vigasztalhat, hogy a magyar történészeinek még nem volt ideje a történeti igazságot kiszolgáltatni...

TIZENEGYEDIK KORSZAK HANYATLÁSUNK NAPJAI.

13. §.

Egy korszak kezdődik, melyben a magyar hanyatlani indul, mely Mohácsnál végződik, melyben megkezdődik a reformatio, s a papi miniszterkedésnek vége lőn Magyarhonban.

E korszak színezetében túlnyomó lévén a vallás, hogy e hirteleni nagy változások fejlődését némileg foghatóvá tegyünk, néhány ecsetvonást kísértünk meg a papság akkori állása rajzolására Erdélyben.

A papság, az emberiség e vigasztalói, a míveltség-terjesztés s erkölcs-szelidítés apostolai, fájdalom, korukat nem kezdék érteni. A puskapor, nyomtatás s Amerika, az emberiség felvilágosodásának e három nagy tényezői, felfedezése horderejét nem akarák számba venni.

A tized körül folyvást versengenek a világiakkal. Rendeletekre van szükség, mely koczkajátékoktól, ágyasok tartásától tiltja őket¹⁾. Rendeleték, melyek az ellen szólnak, hogy a válópereknél felmerülő fogságbüntetési eseteknél a nőket ne magoknál tartóztassák le²⁾.

A családi életbeli ez összeütközések mellett, ott álltak a kormányzat teréni súrlódások, honnan a világiakat kelletlenül messzebb tarták.

¹⁾ 1397-ből, Archiv d. Vereins. II. 209. 212.

²⁾ 1336-ből, Com. de Battyáni Leges Ecoles. III. 172.

Hogy befolyásukat fentarthassák, társulatot alkotnak, Szent István társulat forma együletet, mely minden hó kalendaején, első napján összegyűlvén, kalandos név alatt sokáig fenállt, s mely ekkor az isteni tisztelet végeztével mintegy banquettet rendezett, s melynek alapszabályai közt ¹⁾ egymás temetőbe kísérésén kívül egyéb alig említetik ²⁾; de mint látni fogjuk az politikába is bele vegyültek, s az ellenzék ellen dolgoztak.

A szerzetesek sem vettek magoknak kevesebb szabadságot... Mátyás király a kerzsi apátságot, mert világi örömekbe merült, eltörle. S nevezetes fényt derítenek a szerzetes életre azon rendszabályok, melyeket a minorita szerzet 1499-ben a székelvöldön Atyhán, a Firtoshegyi monostorban összegyűlve aláirt. Meghatározók többek közt, hogy világi ügyekbe ne avatkozzanak; hogy főurakat a convent asztalához ne hijjanak; hogy a világi nénék és testvérek saját udvarokban maradjanak; hogy ha világiak a szerzet öltözetében akarnak temetkezni, azok a szerzet temetőjébe temetkezzenek, s hogy a papok négy lovai ne járjanak... kéjelem s a világiakkal! szoros érintkezés szól e pontokból a papok részéről, míg ellenben a frátereknek megtiltják, hogy csizmát engedelem nélkül ne húzzanak, tolipárnát ne használjanak, s egy ruhájoknál több ne legyen ³⁾; mégis ők szedjék az alamisnát s dolgozzanak. Ily vonásokkal áll a papság egymással, s a világiakkal szemben azon időben, mely a vallásos rázkódások legnagyobbikát látta ⁴⁾... Azonban legyen elég ennyi a következők némi tájékozására.

14. §.

II. Ulászló király.

(1400—1516).

A nagy király halála által megtiresült magyar trónra azon-

¹⁾ L. a szabályokat. Battyáni, Leges Eco.I. III. -17. V. b. Fejér. Cod. dipl. IX. I. 669. II. 694. 1.

²⁾ Ez utolsó czélra Erdélyben korunkra jött a kaki o.logok társasága, oda tartozott minden polgár, ki egy czéhuak sem volt tagja.

³⁾ Battyáni, Leges Eccl. III. 609—636. 1.

⁴⁾ L. Többet. Éder Felmerhez. 269—79.

nal öt folyamodó jelentkezett: Korvin János, Mátyás király természetes fia; Maximilián, a császár fia; Kázmér lengyel király két fia, Albert és Ulászló, s végre Beatrix, Mátyás özvegye. A pártok működéshez fogtak. A nagy király érczkara által megzabolázott olygárcák szenvedélye, mint fék szakított mén tombolt a hon érdekein. Báthori István vajdánk is csak annyi politikai belátással birt, hogy azt írta a székelyekhez: nem kell nekünk több Mátyás király, hanem olyat választunk, kinek üstökét mindig markunkban tarthassuk ').

Ily szomorn kilátások közt gyűlt fel a királyválasztó gyűlés a Rákos mezőre, 1490. máj. 17-én, mit Dóczi Orbán, erdélyi derék hazánkfia ²⁾, mint egri ersek vezetett.

A pártok és rendek fegyveresen, dandárokkal gyűltek fel. Köztök Báthori István vajdánk 3500 főből álló kísérettel, kik közt a téveszmére vezetett székelység volt a túlnyomó ³⁾.

Heves gyűlés lőn. Maximilián követelését elveték. Beatrixot a leendő király keze Ígéretével visszaléptették. A nemzet egy része Albertét, a lengyel király fiát, a más része a sok reményre jogositó daliás fiatal Korvin Jánost királynak kiáltja; de végre is a hatalomra vágyó olygárcák csele győz, kik a gyűlést addig búzák heteken hónapokon át, míg végre a kis nemesség s városi követek hazamentek: s akkor óhajtasukhoz képest Ulászló cseh királyt teheték meg, egy koros elhízott, magával is jóltchetlen lengyel királyfit, kinek üstökét Báthoriék csakugyan kezükben tarthaták.

Nem akarunk kitérni a békétlenség rajzolására, melyet e választás Korvin pártjánál felkeltett; nem leírni a csatákat, miket Kinizsi és Báthori Korvin ellen folytatott. A fejjetlenkedők harcza volt az a hazafi párt ellen, melynek élén többek közt az utolsó Újlaki, a nemes jellemű Újlaki Lórin ez állt, Újlaki Miklós vajdánk s bozsniai király fia, ki feledve a családi gyűlöletet, vérét, állását mindenét koczkára veté Korvinért... Csak annyit akarunk említeni, hogy már láng-

¹⁾ Kovachich, Scriptor. Minor. XI. 34. 1.

²⁾ Dóczi mint sírírata mutatja, Erdélyben, Nagylakon született. Bonfin, Dec. IV. Libr. v. F. M. or. Minerva 1834. II. 160. 1.

³⁾ Bonfin, Dec. IV. Libr. IX.

ba borulandó volt a haza, midőn Korvin felfogva, hogy hazánk helyzete a hajóé, mely nagy kalózok közt evez, követeléséről lemondott; s mikor király lehetett volna, megelégedett a boszniai királysággal, az alsó tartományok bánágával; a koronát kezéből kiadta, s sept. 21-én Ulászló koronázásán maga is megjelent ¹⁾; míg Újlaki nem.

Ulászló király lőn. Bécsset, hol Mátyás meghalt, melyet a magyarok öt évig bírtak, — azonnal kiűrték, odahagyák.

Nem volt elég, hogy Bécsset elvesztők, megtámadó sereggek rontottak a hazára, melynek következtében 1491-ben oda fejkik a dolog, hogy a gyenge király nov. 7-én egy békeszerződésbe egyezik bele, mely által azon esetre, ha fimaradéka nem lesz, vagy kihal, a magyar koronát Maximilián császárnak köti le, s ennek a rendek általi megerősítettét Ígéri ^{v)}). E végzetteljes pontok elfogadására 1492. Amerika felfedeztetése éve februára 2-ára csakugyan hongyúlést hí össze, hová Maximilián követei is megérkeztek. De a midőn a pontokat felolvasák, oly lárma támadt a gyűlésben, hogy átvinni nem lehetett. Diplomatiái fogást vettek elő, ahoz folyamodtak, hogy egyesekkel és testületekkel kUlön-külön kezdék jóvá hagyatni, így jött létre az, hogy Magyarország főrendei, kik közt Erdélyből Báthori István országbíró és erdélyi vajda, vingárdi Geréb Péter, dengelegi Pongrácz Mátyás, Te l egdi István, erdélyi alvajda, Gerendi Miklós, somkercki Erdélyi János és Márton, Bethlen Miklós, szamosfalvi Mikóla Ferencz, Barlábás János és Lénáid, Kendefi Mihály, IJossz u a s z ó i Bálint mint zászlós urak és nemesek vannak említve ³⁾, s velek együtt a horvátországi részek főurai, s végül egy harmadik okmányban a főpapság, a békeszerződést némi módosításokkal márt. 7-ről elismerték ugyan, de esküt reá le nem tettek. így csatlakoznak később az erdélyi szászok máj. elején Szcbenben kiadott okmány által ⁴⁾, így végre Kolozs-

¹⁾ Simigianus I. 6. I. Korvin egy tüzetes életirátát I. S. Quartalschrift I. 1. füzet. Az egyezkedési okmányt. Pray, Epistolee Procer. I. 378.

²⁾ Engel, Qesckichte III. II. Abt. 35.

³⁾ Jászay, Magy. nemz. napjai Mohács után. T. 415. 1.

⁴⁾ Okl. Schesteus. 209. I.

vár, Besztercze, Medgyes és Brassó: mi alatt Magyarhou né' mely városaival szintén aláíraták... mit azonban a megyék megtagadtak, s fegyverrel akartak ellent mondani.

Bakács Tamás csillapító le e zavart, egy erélyes férfi, kit Jászay az Erdélyben régebb virágzott Erdőd nemzetségből erőszakol származtatni¹⁾; ki Dóczi halálával egri érsekségre s a világi nagyok megbuktatásával úgy szólván, első miniszterségre emelkedett; mely befolyása mindjárt kezdetben Erdélybe is érezhető lón.

Bakács s benne a papi kormány újból hatalomra vergődése legnagyobb akadályra Báthori István vajdában talált: Bakács ki elég ügyességgel birt az elébe gördülő akadályokon magát keresztül vágni, Báthori megbuktatását czélba vette. És erre az alkalom csakhamar fel is merült. Ugyan is a vajda teljhatalma érzetében a székelyekre önkényileg adót vetett, s hogy őket fékezze, Marosvásárhelytt a mostani vár előtt feküdt monostort erősséggé emeltetvén, fennen hirdeté: két feje legyen annak, ki őt az udvarnál be meri panasolni, hogy a helyébe, melyiket ő elültet, mást vehessen elő. Bár mennyire szigorú s vad volt is Báthori, a székelyek közt mégis akadtak, kik felmentek, s a vajdát, mint székelyek grófját az udvarnál bcpanaszlák s a nemzet jógái sérthetlensége mellett hatalmas szót emeltek; a szászok Haan Lörincz szebeni királybíró által szintén felléptek: s egy szép reggel, Báthori csak arra ébred, hogy azon rendeletet kapja, mikép Budán jelenjék meg ²⁾... Bakács már több zászlós-uraságokban keresztül vitte vala, hogy a régi hatalmas zászlós-úr mellé még egjet rendelt, most ezt az erdélyi vajdaságban is életbe akará léptetni. A tervet Báthori elé teszik, de a büszke vajda, a helyett hogy hatalmát valakivel megossza, inkább lemondott a vajdaságról ³⁾, s a király 1493 jan. 19-én azonnal elfogadván, helyébe két

¹⁾ L. az oklevelet, 3 Szalay L. tüzetes értekezését Budapesti Szemle 1858. I. 155. sat. 1. Vajdánk és püspökünk, mint többet Ígérők külön okmányokat adtak ki. V. 5. Schesseus, Ruinse Pannon. 205—7. 1. Fejér, XI. 556.

²⁾ Engel, Geschichte. III. II. Abt. 54.

³⁾ Palma, Not. Rer. Hung. II. 474—79. 1.

vajdát nevezett, egyiket főlovászmesterét, lelészi Losonczi Lászlót, a mászt főkamarsát bélteki Drágfi Bertalant ¹⁾).

Míg ezek az udvarnál szövődnek, megjön a hír, hogy Ali bég, az új szendrői basa azon parancsot vette Bajazeth szultántól, hogy Erdélybe üssön. A két vajda még nem érkezvén le, Thelegdi István alvajda a Báthori leléptetése felett örvendező székelyeket és szászokat felülteti, maga is a nemes-séggel Kolozsvárról jan. 9-én leindul... Ali februárban a V e-restoronynál csakugyan beront; öt napig rabol; és akkor dicsőségesen kiverék ²⁾. De azért a vész nem vonult egészen el, mert hogy oct. 15-én a Barczára új beütés történt, annak nyomai maradtak ³⁾.

Míg az Erdélybe jött vajdák a nyarat táborozásban töl-tik, az ausztriai ház kezére dolgozó Bakács sept. 28-ra ország-gyűlést hí össze, hol a pozsoni békeszerződés újra szőnyegre került: de Zápolya István nádor s Újlaki Lőrincz heves kike-léseire újra elvettetett, s Bakacs kormánya ellen, mely Korvin Jánost a bánásgból s másokat más fő polczokról már lebukta-tott, keményen kikelték. Következtében több kinevezés történt ugyan, de Bakácsot megingatni nem bírák.

A következő 1494-ik évben Ulászló király körutat kezd, mely hosszabb ideig tartott. April 7-én Lőcsére ér, hol testvéreivel, a lengyel hercegekkel találkozást rendelt. Zápolya vendégelte meg őket, ki oly fényben jelent meg, hogy nem volt nap, melyen magyar öltönye 3000 aranyot ne ért volna; mely fény míg leányának herceg férjet szerze, a gyer-mek Zápolya János trónhozi útját nagyban készítette elő. S míg Zápolya drága kövekben ragyogott, Ulászló tőle 300 da-rab aranyot kölcsönzött.

A király e nyomorult pénztelenségén segitendők, a főurak kéz alatt adót vetettek ki, minden kaputól egy aranyat, mi az által, hogy a főpapok és zászlós-urak jószágai mentesítve lő-

¹⁾ Okl. Éder, Felmerhez. 166. Kemény, Nöt. Cap. Alb. I. 193.

²⁾ Bonfin, Dec. V. Libr. III. Éder, Felmerhez. 166. Haner, D. KÖ-nigl. Siebenb. 237. 1.

³⁾ Edel', Felmerhez oklevelek nyomán 168—9. 1.

nek, roppant zavart idézett elő a hazában... Bethlen Miklós és Bánfi Mihály, a magyarhoni nagyok mintájára, az adót magoknak hajták be... A nemesség jobbágyainak az országgyűlés nélkül rótt adófizetést megtiltotta... a két vajda az eszközök használatában véleményben megoszlott, Drágfi erőszakot, Losonczy szelidséget kívánt alkalmazni. Ily bomladozó félben állott a rend és béke Erdélyben, a mikor Ulászló egykori Ígéretéhez képest, Erdélyt meglátogatni csakugyan elhatározá, s ide készült).

Magyarhon kormányát Zápolya nádorra bízván, Bakacs s mások kíséretében indult el (1494) júliusában, Nagyvárad felé. Aug. 8-án Erdély határain áll; Kolozsvárit hosszason mulat; aug. 20-án Medgyesen van; aug. 24-én Szebenben, hová kongyulást hívott össze, még pedig oly népest, hogy szükség uralkodván a hazában, a székelységet, miután képviselőket hagytak, haza kelle bocsátania ²⁾. Mit végeztek a király által megasztelt s Bakacs által intézett gyűlésben, keveset látunk följegyezve. Úgy látszik adót vetettek ki, s felhajtásáról intézkedtek. S mindezek végrehajtásával sept. 8-án Drágfit egyedül bízták meg, mert a szelidebb Losonczyt az udvarnál alkalmazák.

Az egyedül maradt Drágfi vajda most Bakacs politikájának emberül megfelelt. Akasztófákat, karókat, kerekeket állította a hazában ³⁾... A feltámadt oláhság, s jobbágyát adóztatás ellen védelmező nemesség ellen keményen föllép. Mit volt tenni, az adót a nép esze nélkül fizette, s a pénztelen világban, mikor 150 hold föld egy lóval, 50 hold egy ökörrel s 12 hold egy juh árával volt egyenlő ⁴⁾, csakhamar annyi pénz gyűlt be, hogy egyedül a szászok 28,630 arany adót fizettek le, mit a többi részek 59,000-re egészítettek ⁵⁾. E mellett a király tartása, ki oly árván jött hazulról, hogy itt a püspök-

1) Kurz, Magazin filr Geschichte, Literatur etc.Siebenbürg. II. 100. 1.

2) Kurz, Magazin. II. 120.

3) Bonfin, Dec. V. Libr. IV.

4) Teutsch, Geschichte Siebcu'j. I, 188.

5) Honnan gyűlt I. gr. Kemény Józsefet, Magazin, II. 114.

től 57 aranyat kért kölcsön¹⁾, oly sokjába került az országnak, hogy csupán Medgyesszékre 700 arany esett²⁾.

Így látogató meg Ulászló Erdélyt, kinek Báthori helyett üstökét Bakacs tartó kezében. Báthorit Erdély túlszigorúnak tartá, s most Drágti vasjárma alatt nyöge. Nem volt elég, hogy le voltak igazva, a mellett azon parancsot vevék, hogy üljenek fel s a királyt, ki sept. végén hagyá el Erdélyt, Drágti vezérletében Temesvár felé kövessék. Magyarság, székelység képezé e tábor, de hogy hova mennek, kire mennek, egyedül az udvari párt tudta, s csak arra ébredt a haza, hogy Szerbia kirablása után, a zsákmányra kaptatott királyi tábor az ellenzék feje, Újlaki Lőrincz várai alatt áll, hogy megmutassa Ulászló, hogyha Újlaki őt ökörnek nevezte, szarvai elég erősek őt eltiporni... Hallatlan reactionarius gondolat, mely a hon vérét fellázítá. Zápolya a nádor közbe lép, s mire szép úton nem boldogul, Újlaki részére fegyvert fogott, az udvar fegyveres fellépésének végett vetett; az ügyet hongyülés elé kényszerűé, mely 1495 máj. 9-én, míg egyfelől a kivetett egy aranyadót megajánlta, az udvari párt hatalmaskodását visszalökte, s Újlaki várai visszaadatását előkészíté.

A törökkel is fegyverszünetünk lévén, Ulászló az 1496-ik évet pénzügyei rendezésére fordíthatá, mert folyvást deficit mutatkozott, minthogy az udvari párt a kincstárt kénye kedve szerint zsebeié. Azonban az ország erélye ennek is nyakát szakasztá, Zápolya s vele a nemesség egy hongyülésen oda tudák vinni a dolgot, hogy a kincstárt kezelők egy része börtönre vettetett, s a kincstárnok püspök 400,000 arany büntetésben marasztaltatott; s Bakacs is alig hogy meg nem bukott.

Ulászló cseh király is lévén, dolgai ott sem folytak más-kép. 1497-ben Csehországba megy, a kormány a nádorra marad; míg oda jár, Albert lengyel király, Ulászló testvére Moldvába üt; a nádor István moldvai vajda mellé szakelységet küld s a lengyeleket octoberben, a királyi párt boszúságára, kemé-

¹⁾ Kurz, Magazin. II. 117.

²⁾ Engel. III. II. Abt. 70. Mik mentek fel a király udvartartására 1. részletesen. Magazin, II. 115—18. 1.

nyen megvereté ¹⁾. A király hazajövéen nov. 11-éu országgyűlést tartta, hol a nemesség a kormány eljárásait ismét ostrom alá vette; de semmire sem mehetett: azért Bakacs tovább emelkedett, az esztergomi érseket is megbuktatván maga lépett helyébe. S itt, hatalma tetőpontján kelle megérnie, hogy Zápolya az 1498 ápr. 24-ki országgyűlésen keresztül vitte azt, hogy a pozsoni szerződés nem csak végkép elvetetett, sőt törvénybe ment, hogy Ulászló halála esetére idegen trónkövetelőknek még csak küldötteit sem fogják a hongyülés elé bocsátani; meghatározók, hogy koronaőr csak világi lehessen, mi által Bakacs koronaörségének vetettek véget; törvénybe igtatók Bakacs és a papság ellensúlyozására, hogy hongyülésre minden nemes fejenként hivassék meg; az egyházi főispánokat letették; s végre meghatározók, hogy a törvényeket codificálják. Szóval, ismét egy sereg üdvös, de holtan született törvényt alkotónak, mert a király nem tudta, Bakacs pedig nem akarta életbe léptetni.

Még tartott volna az alkotmányozó gyűlés, de megjött a hír, hogy a török Lengyelhonba tört. Úgy volt. A magyar és lengyel udvar véd és dacszövetséget köt, István moldvai vajdát is belefoglalják; de azért a török folyvást dúlja Lengyelországot. Erdély különös szerencséjére csak a harczy zajt hallá határain, vajdai székén Péter, bázeni s sztyörgyi gróf jelenik meg, ki felléptével (1498) dec. 12-én Kolozsvárról hongyilést hirdet: alkalmasint a török ellen akart fegyverkezni; késő volt, mert a kemény tél a török serget tönkre tette.

1499. dec. 25-én Zápolya István nádor meghal; s miután Kinizsi, Báthori is már meghaltak, Zápolyában mondhatni a Mátyás király iskolája utolsó nagy embere is letűnt. Fia, János, ki később oly nagy szerepet kapott, ekkor még nevendék, de már több megye főispánja. Nádorrá Geréb Péter lón.

Ulászló a sors azon kedvezésében részesült, hogy a török neki békét hagyott; az indolens királyt a ravasz velenceiek most arra bírták, hogy (1499) velek a török ellen bár fegyver-

¹⁾ Eugel, Geschlelna. XII. B, XX. Abth. 85. 1.

szünete volt, szövetséget kötött. A Velenczéből kapott kevés pénzzel a vajda Erdélyt is készíti, bár előre lehetne látni, hogy üres pénztárral háborút folytatni nem lehet. A székelyeket, kik ez időben a seregben menet előtt, jövet hátul szoktak vala járnai, annyira zaklatja, hogy 1500-ban Ulászlóhoz folyamodtak¹⁾; az oláhok a reájok is kiterjesztett tizedért békétlenkednek*); a papság szintén zúg, mert jövedelmök tizedét követelték a török háború fedezésére³⁾... Mint előre lehetne látni, az egész háborúból semmi sem lett. S alig jegyezhetünk fel ez évre ne vezetesebb eseményt, minthogy István, moldvai vajda, azon esetre, ha tán a török székéből kivetné, Erdélyben jószágot kap, Csicsóvárát⁴⁾; Disznód pedig két sokadalomra szabadalmat⁵⁾; s hogy XII. Lajos francia király követséget küld, mely szövetséget ajánl a törökök ellen.

Geréb László püspökünk 1501-ben kalocsai ersek lett. székét Erdélyben Domokos, váradí püspök kapá.

A pár év előtti francia követségjárásnak mégis volt némi következménye: Ulászló a francia udvartól nőt kapott, Anna hercezegasszonyt, ki 1502-ben Velenczéből a törökök miatt sokáig nem mozdulhat: mígnem a határszéli parancsnokoknak, Korvin János horvát bánnak, a Kinizsi helyibe lépett S ó m i Józsa temesi ispánnak, s az erdélyi vajdának rendelkezik, hogy a törököket az útból félrevessék. Péter vajda Erdélyt felülteti⁶⁾, kimegy, s Korvinákkal a királynénak utat nyit, úgy hozák be s koronázzák meg, (1502) sept. 29-én.

1503-ban Korvin János Fogarast adományban kapja, minek a szászok ellene mondanak,). Júl. 23-án Ulászlónak leánya születik, Anna, ki szintén szerepet kap, s kinek születése a Zápolya pártra, mely már az ifjú Zápolyát királynak nézte volt ki, leverőleg hatott; mely terv 1504 ben, az által

1) Okl. Teleki könyvtár Cartofilac. 11-tT. sz. 420. 434. 1.

2) Battyáni, Leges Ecclesiasticse. IU. 609. 635.

3) Végül is 1502-ben megtagadák. Battyáni, Leges Eccl. III. 643.

4) Pray, Oklevél nyomán, Comment, Histor. 140. 1.

5) Kemény, Nót. Cap. Alb. I. 199.

6) Kern. Nót. Cap. Alb. I. 199.

7) Ugyanott.

hogy nádorrá az osztrák párti Perényi Imre lőn, még nagyobb akadályokra bukkant. Azonban a tevékeny hazafi párt mind merészebben nyúlt a dolog kiviteléhez. Korvin János 1504 oct. 12-én történt halálát arra használák fel, hogy özvegyét s két árváját az udvar ellen oltalmukba vevék, mi által a Korvin pártot megnyerők. így lepi meg őket a király gyengélkedése, melyre a császár megijed, s a pozsoni békekötés következtén igérő pontjait fegyverrel akarja érvényesíteni; a magyarok szintén fegyvert ragadnak, 1505 tavaszán Székesfejérvárnál tábort vonnak össze¹⁾: következőben a császárnak a háborúhoz elmúlt ugyan kedve, de a nemzetet azon meggyőződésre hozá, hogy kormányába ne sokat bízzék, hanem gondoskodjék magáról. így nyílik meg (1505) sept. 29-én a nevezetes országgyűlés, hol a Zápolya párt siskát félig felemeli, s felhányva azt, hogy a birodalom a magyar uralkodók alatt csak emelkedett, míg a magyar nemzet geniusát nem ismerő Ulászló alatt Boszniát, Szerbiát, Galiciát, Lodomeriát, Bulgáriát és Dalmátiát már elvesztettük: főleg erdélyi vajda gr. Péter s Verbőezi fellépésére, oct. 13-án határozatba ment, hogyha a király fimagzat nélkül hal el, királynak ne idegent, hanem magyar embert válasszanak. És bár Ulászló nem szentesíté e határozatot, még a kormány pártiak is azon eskü mellett írták alá, hogy a ki ez ellen mer próbálni, mind maga mind maradéki örök paraszt állapotra vettessenek...: A nevezetes sark okmányt Erdély részéről Thurzó Zsigmond erdélyi püspök, bazeni és szentgyörgyi gróf Péter országbíró és érđ. vajda, Verbőczi István országbírói és erdélyi ítélőmester, kövendí Székely Miklós írták alá²⁾.

E naptól, mintha király se lett volna a hazában, izgatott kedélyének mindenki utat engedett. S ha érdem az, hogy a nagyok mindenike egy kis király, úgy Ulászló a világ legnagyobb uralkodója, mert ő királyok királya volt, kik azonban arról gondolkoztak, hogy őt Csehországnak visszaadják s meg-

¹⁾ Pray, Epiatolm Procerum. I. 59.

²⁾ Okl. Pray, Annales Ragum IV. 313. Magyarul, JAszuy. Magy, napi. Mohács után. I. 165.

köszönjék. Az izgalom Erdélybe is elhatott. A székelység (1505) nov. 23-án Udvarhelytt nemzeti gyűlést tart, s Bögözi János, udvarhelyszéki főkapitány elnöklete alatt, mintha a magyar birodalom szétmállásától tartanának, a székely földnek önálló kormányserkezetet adnak, mennyiben Udvarhelyen nemzeti fő-kormányshéket állítanak fel, melyre Udvarhelyshék mint anyaszékéből négy főembert s tizenhárom lófőt azonnal elválasztottak, beeskettek, még pedig a nemzet azon os törvénye fel-emlegetésével, hogyha valamelyik a törvény útjáról eltérne, örökre számúzessék, s minden ingó bingó marhája kapsira vettessék ¹⁾). Később, dec. 18-án Tor dán már mind a három nemzet összegyűlt, s bizottmányt neveztek ki, mely 1506 elején Segesvártt összeüljön, s a király és vajda által elhagyott ország kormányzatát szervezze.

A kinevezett bizottmány (1506) febr. 9-én csakugyan össze is ült, s egy okmányt irt alá, melyben kimondja, hogy a fejtelenség miatt a gyűjtogatas, rablás elhatalniasodott, a perek megálltak, kül és bel ellenség egyaránt fenyegeti a hazát: tehát ok nyilvánítják, hogy kormánytanácsot alkottak, melyben a fejérvári káptalant a dekán képviselje, e mellett a hét megyéből 14, a hét székelyshékéből 14, s a szászshékéből szintén annyi birát választottak, s benne törvénszéket és kormányt állitnak fel, mely a legközelebbi Szentgyörgy napon Vásárhelyit, azután tetszés szerint másutt üljön össze; s a nemzetek egymás közti pereit, ügyeit döntse el, s a három nemzet uniója értelmében a vagyon és személyes bátorság s a hon szabadsága öre legyen ²⁾).

Míg Erdély így intézkedik, (1506) júl. 1-én megszületett a szerencsétlen Lajos, ki míg egyfelől Zápolya tervét fenyegeté, Maximiliánt azon diplomatiai fogásra vezeté, hogy Ulászló leánya és fia s viszont ön családjá tagjai közt kettős házassági s következési szerződést hozzon létre... mi kéz alatt végrehajtatott.

A már mindennap remélhetett zavart a királyfi születése

¹⁾ Okl. Spilenb. fële Hzókelyek Coustit. 7. 1,

²⁾ Okl. Árpádia. III. 62.

alkalmából a székelyek kezdék meg. Mint többször említők, a székelyek pénzádóval soha sem tartoztak, fejenként katonaszkodván; minden tartozásuk abban állt, hogy a királynak bizonyos ünnepélyei alkalmával, ökrök adóval kedveskedtek... és nomádadó-nem, mely a székely nép baromtartására volt egykor alapítva. Mely alkalmakkal merült fel ezen egyelőre önkéntes, később kötelezetté vált adó, bizonyost mondani nem tudunk, úgy látszik egyelőre a királyfiak születésénél, később a királyválasztásnál, vagy házasságánál¹⁾, s végre tán mind a három alkalomnál felkapatott. A székelynép, a többeket és lótokét kivéve, ilyenkor minden ökrét bevallá, s a királyi adószedők elé hajtá, hol négyivel összeállíták, egy vagy két gazdától a mint telt, ezek közül a székely kiválasztott kettőt, a harmadikat elválasztá az adószedő; a szék betűjét azonnal reá sttték, honnan ez eljárás ökörstítésnek neveztetett²⁾.

Lajos királyfi születésénél az örök szükségben szenvedő Ulászló ez adót is megkísértő. Adószedőket küld le, de mint-hogy a legközelebbi királyok egyikének sem volt fia, a jámbor székelyek ez adózásról már nem akartak hallani, s ökreiket, melynek darabja azon időben 50 hold földdel ért fel, nem örömet állíták sorozás alá. Az ökörstítés mégis csak megkezdődött, azonban a biztosok oly szigorun jártak el, miszerint a nép oda ingercltetett, hogy a biztosok némelyikét lesujtá, a többit pedig kiüzé a székelyföldről³⁾.

A nagyobbak által szított nép bösz szenvedélye fegyvert ragad. Az udvar sem soká késik, az erdélyi születésű⁴⁾ Tömöri Pál, budai parancsnokai 500 lovas s felesebb gyalogság élén Erdélybe küldi, hogy a népet engedelmességre szorítsa.

¹⁾ Bonfln, (Dec. II. Libr. 1.) csak annyit mond, hogy néha házanként ökröt adtak, még pedig önkéntesen; Istvánfi (Libr. IV.) azt, hogy király fiú születésénél; Mihály vajda 1599 nov. 28-ki okmánya s ez évi nov. 20-ki fejezv. 4 art. király változást vagy házasságot említ; Oláh Miklós (Attilája Cap. 18) s Ferdináni király biztosai király változás, házasság vagy fin születéséhez kötik.

²⁾ Kállay, Székelyek Eredete. 199. 1. Kuvachich, Script. Minor. II. 387. Benkő, Imago Nat. Sioul. 40, fii.

³⁾ Istváufi, Libr. IV.

⁴⁾ Jászay, Magy. N. napjai. Mohács után I. 7,

Azonban a nép már a székelyföld határánál fegyverben állt, s körülbelől a vajai téren a benyomulni akaró Tomorinak elébe lép, a királyi serget, melyet a hozzá csatlakozott erdélyiek cserben hagytak, megveri; s maga a vezér is csak terhes sebekkel tudott a marosvásárhelyi várba menekülni¹⁾. A székelység győzött, de diadal örömük nem soká tarthatott, mert Tömöri új sergeket kapott, köztük egy sereg szerbet, ezekkel új megtámadást intéz, a székelyeket megveri... s az ökörsíités végrehajthatott.

Mikor voltak e csaták, nem bírjuk megmondani. Annyit látunk, hogy ennek következtében az összes székelység karácson előtti napokban az agyagfalvi rétre gyűlt, Udvarhely mellett a Nagyküküllő partjára, s gyergyai Lázár András elnöktele alatt nagy nemzeti gyűlést tartának, s többek közt B ö g ö z i János, N y u j t ó d i Pál, B e n d e k f i János és Péter udvarhelyszéki, Apafi Lénárt, Gyalakuti Mihály, Barcsai Gáspár, Alárdi Ferencz aranyos és marossszéki, Lázár Balázs, Györfi Sándor, Becz Imre, Czirják Bernád, Kun Antal, Apor István esik és kezdi széki, Káin oki Bálint, Czirják Balázs, D a c z ó Péter, Miké Mihály sepsi és orbai széki primörök aláírásával okmányt adtak ki, melyben míg egyfelől a királynak hiúség esküt tettek le, s a forradalmat kezdők ellen száműzetést mondanak ki: meghatározók, hogyha a király hivatalnokai ezután a székely jogokat tapodnák, senki fegyvert ne fogjon, hanem közönségesen gyűljenek össze, s addig is míg a királynak felterjesztést tehetnének, egymást közösen oltalmazzák ²⁾. Oly végzés, mely annál fogva, hogy a számtzöttnek a királyon kívül maga a székelység is megkegyelmezhetett, inkább forradalmi kiáltványnak, mint hűségletéleti okmánynak tekinthető.

Míg a székelyeknél a forrongó országos katastroph előjelei ekép mutatkoznak: a király neje halálával, mi az idétlen szüléssel következett volt he, mind mélyebben esik a búskor ságba. Az ellenzék mind hatalmasabb; Ulászló és Maximilián

1) Oláh Miklós 20 sebet mond. Attila Cap. XVIIU.

2) Spileob. féle Székelyek Const. 11, 1,

császár közt a titkos szerződések mind tovább ágoznak... 1507 ápr. 24-ére országgyűlést hi össze, hogy fiát, a börmélkiil szü letett Lajost megkoronáztassa; de a koronázás helyett a titkos szövetségzés miatti megtámadások képezék a gyűlés tárgyát, miket ezennel az ország érvényteleneknek nyilvánított. S míg Ulászló és Maximilián gyermekeik s illetőleg unokáik közt kéz alatt házasságokat kötnek: Zápolya nővérének, Borbáláinak, Ulászló testvére Zsigmond lengyel királylyali házasságát viszi ki; s magát országos fővezérnek nevezeti. Folyvást terv ellen terv, míg végre mind ezek daczára 1508 jun. 4-én Lajos megkoronáztatása csakugyan keresztül csúszott, mely alkalomból a székelyekre új ököradó hárult, mit azonban újra megtagadtak, s ha végül teljesíték is, csak néhány év múlva lőn kivihető ¹⁾). Mi annyival világosabb taitujcle a dolgok akkori zilált állásának, hogy Sómi Józsa, a temesi ispán, R á d u l, oláhországi vajda halála esetéből itt a Barczán az engedetlen székelyek szomszédában táborozott ²⁾).

A három éves Lajos 1509. márt. 11-én Csehországban is megkoronáztatott. Míg Ulászló király itt mulat, Zápolya fényes kísérettel megjelenik, s 1510 elején Annát, a király leányát megkéri; s a bekövetkezett tagadó vállaszra Zápolya fellép, a gyermekei nélkül indulni akaró királynak kimondja, hogy azok nélkül Budára be nem ereszti... S hasonló terrorismusai daczára, a még nem huszonnégy éves Zápolya János Zsigmond lengyel király ajánlatára, ez év vége felé erdélyi vajdának neveztetett ki... Szükség is volt egy hatalmasabb vajdára, mert a két Oláhország felől a béke fenyegetve volt: Oláhhon a Sómi Józsa említett működése ellenére Michnét vajdájává tette, most elkergette, s azt (1510 márt. 12) Jachsith Demeter bérgyilkos a szebeni piacon gyilkoló meg, kit hasonlóan az egybefutott nép vere agyon ³⁾); Moldvát pedig a tatárság törökség tartá rettegésben, miért Erdélyben felkelés rendeztetek ⁴⁾. Ily zilált körülmények közt lépett fel az ifjú Já-

1) Még 1511-ben is sürgetik. Eder, Felmerhez. 173—4. 1.

2) Kemény, Nót. C. p I. 202. 1. űdér, Felmerhez. 177. 1.

3) Ifanor, D. Knnigl. Siebenb. 243- 1.

4) Kemény, Not. Cap, I. 203. Praj Comment. Historici. 196. 1,

nos vajda, Zápolya István nádor és Hedvig tescheni hercegnőfia, ki gazdagsága, személyes érdemei, hatalmas pártja által akkora szerepet vivőit ki magának, mekkorát még kevés magyar.

Bár mennyire féltek az udvarnál Zápolya befolyásától, szerencséje folyvást emelkedett. Míg Bakacs Rómába megy, hogy a pápával a török ellen intézkedjék, s magának pápaságra kilátást nyisson: honn Ulászló beleegyezését adta, hogy Zsigmond lengyel király, saját testvére, Zápolya nővérét Borbárát elvegye, mely lakadalman, 1512 febr. 8-án a Zápolya ház teljes fényében ragyogott, résztvén a kíséretben Kazmér tescheni herceg, Zápolya anyja testvére; s e naptól fogva vajdánk Ulászlóra, mint sógorára még nagyobb befolyást nyert; de Anna kerczegasszouy kezéért megújított kérését az udvari párt folyvást meghiusítá.

Azonban Bakacs Tamás sem hanyagolta el céljait. Rómába mentének egyik fő oka a vallásbeli szakadás felcsirázásától félelem lévén¹⁾, a pápai udvar irántai jó hangulatát arra használta fel, hogy az esztergomi érsekség primásságát az egész magyar birodalomra kitérj észté; e mellett a milkoviai püspökséget Moldvában, a brassai és szebeni dekánóságokat, melyek eddig egy püspökség alatt sem álltak, szintén az esztergomi érsekség alá adatá, mi azonban a szász papok fellépése miatt nem csak hogy teljesebbé nem ment, de egyszerűen a reformatio könnyű győzelmének lőn egyik indoka²⁾. Míg ezek folynak Bajazeth török szultánt (1512) jun. 23-án meggyilkolják, Szeliin lép helyébe, ki az eddigi fegyverszünetet felbontá. A határszélen állt táborunk török földre ütött, Zápolya sem kívánván hátra maradni a harci dicsőség keresők sorában, Erdélyből Oláhhonon s a Dunán át maga is török földre ront, s zsákmánynyal téré meg... azonban további céljainak egy három évre kötött béke ez úttal végei vetett... Zápolya hüvelybe dugá ugyan kardját, de nem Bakacs; mert

¹⁾ Szilágy-menyői ref. templom egy felirata, hogy Bakacs a schisma elleni működésért volt Esztergomtól távol, máig is fentartja.

²⁾ Engel, Geschicht. III. II. Abt. 159.

magának a pápától kereszthad predikálási bullát eszközölt, s azon ábrándos gondolattal tért haza 1514 elején, hogy neki jutott azon dicsőség, hogy a törököt Európa határain túl tétesse.

Rómából ily felporozott vélemcnyel térvén meg, hatalmas pártján azok jó akarata, kik a kötött békét megszegnini nem akarák, megtörött.

Bakacs fellépett, a kereszthadat prédikáltatni s a népet tüzelni indult. S tán mert az aristocratiából egy néphadnak vezért nem remélt, a vezérségre Dózsa Györgyöt hívá meg, egy dalnoki székelyt a lovag rendből, Belgrád lovassági parancsnokát. Mi képesíté Dózsát e kinevezésre, mind eddig talány, de mégis azon ismeretes hősi érdeme tudva van, hogy a múlt évben lefolyt török csatározásban, midőn Ali, szendrői lovas vezér, a magyarokat szálkardra hitta, Dózsa nem csak hogy kiszállt, hanem egyszersmind annak jobbját pánczélostól ketté metszé; miért a király őt Temesvár mellett egy faluval, kettős zsoldal, aranylánczcal, karddal s ezüst sarkantyúval jutalmazá, s ezek átvételére volt az udvarnál ¹⁾. Bakacs tehát elgördíté a koczkát, Dózsának ünnepélyek közt a Rómából hozott fejről zászlót kezébe adá, s az oltárról mellére a végzetes keresztet felvaratá.

A püspökök, papok prédikálni kezdék a kereszthadat, s csakhamar 40,000 ember táborozott Czegléd mellett, melynek Dózsa alvezérül testvérét Geczőt nevezte, kivel a sereg fegyelmezéséhez fogott. Azonban a nép tódulásán megijedt földbirtokosság, jobbágyai katonádsi játékának gátokat kezdé vetni. Mészáros Lőrincz, ezeplédi plebánus, erre lázító szónoklatokat emelt az urak ellen; s már már kitörő félben volt a vihar, midőn májusban Dózsa azon rendeletet vette, hogy több keresztet ne varrasson, s a már felgyilltekkel Horvátország felé induljon a török ellen. Dózsa e rendeletre elveszti mérsékletét, kiáltványt bocsáta ki Czeglédről, melyben a nemeseket is táborába szólítja, mely a midőn viszhagra nem talált, a

¹⁾ Hildai Ferencz, Pedg. Lexic. III. 289. Wulf. d. Bethlen. I. 41, Benkő, den. Transilv. I., 180,

keresztesek vagy is kuruczok¹⁾ a nemességet erővel kezdék a táborba hordani. Tehát rend, fegyelem egyszerre felbomlott. Vér és láng-nyomok fertőztették meg a keresztesek ábrándos czélját. Bakács észrevéve fanaticus tévedését, Dózsát és uruczait egyházi átok alá veti... Késő volt. A fékszakított nép emmi hatalmat sem ismert többé, Dózsát magával ragadta. A főurak ellen fordultak.

A megrémült udvar egyelőre kül segítségekről gondolkozott. Végre Báthori István temesi ispán bízott meg, s jun. 4-én a megyék felkelésre szólíttatának. Báthori vévén a rendeletet, még mielőtt a Pestnél gyülekező táborral összeműködhetett volna, Csáki Miklós Csanádi püspökkel Dózsát Szegednél megtámadja, de roppant veszteségével: maga is alig menekül, a püspök pedig több nemesekkel karóba jut. Rémület fogta el az egész hont. A nép e szerencsére mind tömegesebben tódult. Dózsa hadsapatait a gyülekező királyi táborok ellen indítja. Maga Temesvár alá megy, s Báthorit ostrom alá veszi... Már második hónapja hogy Báthori be van zárva, s éhséggel küzd, mire sikerült neki Várdai Ferencz erdélyi püspökhez levelet juttatni, melyben felkérte, hogy Zápolydval fedettesse el a köztök lévő gytilólságát, s kérje fel, hogy szabaddítsa fel őt, s mentse meg a hazát.

Zápolya, kit a magyarhoniak királysággal biztattak a jó eredmény esetére ²⁾, s ki Erdélyt minden lázzadástól távol tud tartani, éppen serget húzott vala egybe, a püspökkel együtt Temesvár alatt terem ³⁾. Dózsát megtámadja. Hosszas heves csata fejük, mit végre Petrovich Péter, Zápolya rokona, ki a vajda testőrségét vezérlé, a székely lovasság közreműködésével, melynek élén András Márton szintén vitézül harczolt ⁴⁾, a csatát eldönté. A néphad szerte volt verve, sokan kézre kerültek: Dózsát maga Petrovich fogta el, s vele együtt testvére, Gecző is fogságra jutott.

¹⁾ Úgy hiszik a Kurucz szó, a Kruxtól, ez időben veszi kezdetét. Új m. Mnzium. 1866. VI. 93.

²⁾ Pethö, Magy. Krónika. 96. 1.

³⁾ L. az egykorú Staouromachiat, Engel, Monuinenta Uugarie«. 169. I.

⁴⁾ Felső M. or. Minerva 1828. .Sept. füz.

A néphad főereje meg lón törve. Szerencse a köz szerencsétlenségben, hogy Erdély népe bár erdélyi vezető, nem vett részt a lázadásban, különben a nemzet egymást sokáig megszárolta volna. így könnyen célhoz értek, minden a győzelmek kezében volt, s nemzetünk örök szégyenére, a legyőzöttek felett nem büntetést hanem bosszút akartak. Zápolya a lefegyvőzettek felett hadi tanácsot tartatott, s a tanács borzasztó halált szavazott a Dézsa fejére, mi által akarata ellen, belőle szinte Crommvellt csinált. A lesújtott vezért negyvened magával éhhalál börtönre vették, s mikor tizenöt nap múlva még kilenczen éltek, Dózsát fűzesített vas királyi székre ültették, s égő vaskoronával koronázták meg, s kiéhezett bajtársait reá bocsátván ¹⁾, kényszerítők, hogy marczongolják... Dózsa mint Írják, némán tűrt mindent, csak ártatlan testvéérért könnyörgött ²⁾... oly jellem vonás, mely e férfi téves tetteire engesztelő világot vett. Bűnös volt mint hazafi, cosmopoliticus szempontot, demagogi szerepet engedett magának ott, hol a megtámadott nemzet érdekei egyebet követeltek. De büntetése szintoly bűnös, szintoly aristocraticus akkor, midőn a közellenesség vett igénybe minden honfi kart. Vad büntetését csak a kor mentheti, melyben az ellenség lassú sütetése napirenden, melyben Franciaország is egy Ördög lióbertet még ördögiben szaggathat szét... Gecző egyszerűleg lefejeztetett; társai szintén elvették.

Az eljárásnak azonban mindenesetre példásnak kellett lenni, mert még néptáborok dúltak a hazában, melyek fő nélkül is csatákat álltak, mígnem Váradnál, s végre Kolozsvárnál merőben tönkre jutottak...

A szerencsétlen katastrophi után, melynek 60,000 tévútra vezetett ember lón áldozata ³⁾, megye gyűlések jöttek napirendre, melyekben Verböczi semmit sem mulatott el Zápolya érdemeit ellentétbe tenni a királyéval, ki csendesesen tilt Budán, s kitől a nemzet akár egymást felfalhatta volna. Oct. 17-én

¹⁾ A Kolozsvár városi levéltárban egy vaskorona van, melyről azt hiszik, hogy Dózsa koronája lett volna.

²⁾ Toppeltinus, Origines et Oecus. 162. Miles, Sieb. Würg. Eng. 7.1.

³⁾ Simiginnus. I. i. 1.

Budán hongyülés lön, hol a még folyvást boszus nemesség a legyőzött nép ellen igazságtalan törvények hozására vezetett, mennyiben néhány ezer ember bűnéért, a néhány millió job bágý kivétel nélkül sújtatott: a nép többek közt a fegyver hordozásról jobb keze elvesztése mellett tiltatott el; meghatároznák, hogy népből főpap ne lehessen; s a robotféle tartozások nevelése mellett, határozattá lett az annyi szomorú következményeket szült törvény, hogy a jobbágý többé ne körözhe ssék, vagyis földhöz kötött rabja legyen földesurának¹⁾; mi által magyar jobbágýok önállásra ért része felett is kimondatott a kiskorúság, mely hazánk, valamint Európa jobbágýai nagyrészét azon időben még méltán megillette. S fájdalom, az erdélyi parasztság, mely a lázzadás bűnében semmi részt sem vett, a bűnösökkel egyenlően lön leigázva²⁾... A szegény nép szerencsétlenségére Y e r b ö c z i ismeretes törvénykönyvét, melynek szerkesztésével hét év előtt bízott meg, szintén c gyűlésbe adta be, válságos időben a népre, mennyiben most már ily leigázó értelemben módosított, s gyászos időben a magyar nemzetre, hogy azt latin nyelven kelle szerkesztenie...

Vége volt, de a hatvan éves II. Ulászló napjai is megvoltak már számítva. Erezvén ezt, a békövetkezett 1515 évet arra használta, hogy fia és leánya házasságát a császári családdal elintézzé. Máj. 20-án kész volt a szerződés, csak az aláírás hiányzott. De miután kiviláglott, hogy c szerződésben a magyar koronára a császári családnak következési jog volt ígérve: Perényi Imre nádor, mert köszvényc miatt jámi nem tudott, hordszékbe ült, Pozson utczáin végig hordoztatva magát, ez egyezménynek ellene mondott. Többek közt Zápolya is megvolt az aláírásra híva, de Erdélyből, hol a főurak értekezleteket tartottak³⁾, azon ürügy alatt, hogy vész fenyegeti a határokat, nem ment fel s hogy tettét palástolja, júliusban át kelt a Dunán, Zarnovárát, honnan a törökök kiutéseket

¹⁾ Corpus Juris. I. 273. 1. Budapesti Szemle. I. 1C6.

²⁾ E törvény, vagyis a nem költözhetés Erdélyben 1790-i 26. art. által törölődött csak is el.

³⁾ ÁrpAdia. III. 69.

tettek, ostrom alá vette. Süt Erdély is, fedezte ürügyét, mert a kecskekői vár folyvást kicsapongások fészke, mire Fejérmegye folyamadására a király (1515. nov.) lerontatását elrendelő¹⁾.

Ily gyámoltalanul kormányzá II. Ulászló Magyarhont huszonöt éven át, s ily bizonytalan helyzetben hagyá itt a hazát 1516 márt. 13-án történt halálával; kiről ha csak annyit mondunk, hogy uralkodása évlapjai árnyfoltok a hős magyar nemzet történetében, keveset mondottunk; mert nem csak a magyart homályossá el, de fájlalhatja a szintén harczias lengyel nemzet, hogy ki nem tagadhatja, sajnálhatja az emberiség, hogy nevét örökre nem feledheté... Egy Mátyás király után, a magyar királyok paródiájának is gyenge volt.

15. §.

11. Lajos király. (1516—1526).

Tíz éves gyermek lép Magyarhon trónára. Gyermek királyt kapunk a legvégzetesebb időben. Az 1516. ápr. 24-re egybehitt országgyűlésen Zápolya vajdánk és pártja azon volt, hogy Ulászló fia, a gyermek s különben is gyengeségekkel meglátogatott Lajos mellé főkormányzó nevezessék; s mivel Zápolya hatalmától félték, nem csak javallata bukott meg, de élete is kockán vala; miért is Budát egy szép reggel ott hagyá, s azon ürügy alatt, hogy itthon rögtöni megjelenése szükségessé lett, Erdélybe sietett... De azért hátra maradt pártja, a nemesség, vajdánkat koronaőrnek nevezteté.

Valóban tán soha se volt a hazának komolyabb intézkedésekre nagyobb szüksége, mint éppen most; mert nem csak hazánk, de egész Európa válság pontján állt. Az európai nagy hatalmak ekkor alapulnak. Ausztria még mind nevekődőben; Anglia VIII. Henrikkel (1509—47) mostani súlyát alapítja; a törökbirodalom tetőpontja felé közéig. A diplomatai mozgal-

¹⁾ Okl. Nemz. Táré. 1830. 878. 1.

mák mellett a népek kedélye is forrongásban van. A puszkapor, könyvnyomtatás feltalálása, Amerika felfedezése a miveltebb fejekben új világot nyitott. Az erdélyi ifjúság mind csoportosabban kezdi látogatni a külföldi egyetemeket¹⁾). A papság által elnyomott világiak a politikához keveset értvén, a vallás volt az eszmésurlódás szintere; s a conciliumok már magok elismerik, hogy reformok kellenek. Az eszmék vulkánja kitörőííiben. S éppen egy századdal a reformatio kezdője, Huss János és társai megégetése után, keletkezik 1517-ben, X. Leó pápa biinbocsán.at árulásából, Luther, szent Ágoston szerzetes fejében a reformatio nagy gondolata, mely a papi nyomás alatt nyögő Európát villámgyorsasággal rázta fel²⁾).

Ily nehéz időben volt a nemzet kormánya gyenge kezekben. Míg künn eszmeforradalom van, benn a vész előérzete hányja a kedélyeket. A nagyok zsebelnek, a kisebbek minden segílyt megtagadnak. II. Lajos máj. 3-ra hongyUlést hirdet, a nemesség, hogy adót ne szavazzon, nem jelenik meg; Zápolya, mert Bogdán moldvai vajda halálával a török a inoldva ügyekbe elegyedett, ez ürügy alatt maradt el. A gyűlés meg nem tartódhatott. A király a legnagyobb szegénységben, már csaknem minden bányá s jövedelem egyes hatalmasoknál volt zálogban. Most már a királyi várak elzálogítása jött napi rendre, melynek folytán Zápolya, tán hogy a moldva ügyeket annál jobban szemmel tarthassa, (1517) a székelyföldi Szentléleki várat magának adományoztatá³⁾).

Míg benn a királyi hatalom elnyomása foly, a török készül. E tárgyban a pápa 1818 januárában követet küld, mire márt. 14-ére országgyűlést hirdetnek, s Zápolyát azon záradékkal híjják meg, hogy sereg nélkül s jobb érzülettel jelenjék meg⁴⁾). A büszke vajda annyira sértve vette magát, hogy előbb megijelenését megtagadta, később csak feltételek mellett szánta el magát, melyek közt kétszáz lovas kíséretét is kiköté. Felment

1) Egy névsort I. Archív, d. Verains. N. Folge. II. 135.

2) Ambr. Simigiani Hist. I. 7.

3) Kállay, Székelyek eredete. 51. 1.

4) Pray, Epist. Procer. I. 125. 1.

azonban az udvari párt megírja Zápolya fenyegető fellépését: Maximilián serget von össze a határokon, mire a gyűlés azon nyilatkozattal, hogy bátorságosabb helyen, Tolnán gyűl össze, ott hagyta a királyt, a nélkül hogy a sürgetett segílyt megajánlta volna. Tolnán csakugyan összegyűltek, s azt határozták, hogy Sztmihály napkor fegyveresen Bácsba jöjjenek egybe... Itt is összejöttek, s ott a török elleni segílyt komolyan megajánlták, de egyszersmind egy sereg törvényt alkottak, mely által az elnyelt pénzügy s alkotmányon akartak segíteni, s kivítették, hogy a kormánytanácsban a Zápolya párt tulnyomólag legyen képviseltetve. Verböczit pedig a pápához küldék segílyt eszközteni.

A bácsi végzések s a Zápolya párti tanácsosok a csel-szövények miatt kevés ideig tarthaták fel magokat... S egy szé-kelyföldi esemény a dolgok fejlődését váratlanul sietteté.

A székelyek ismeretlen okok alapján 1519-ben, Hagymás i Miklós székely ispánsági helytartó ellen, míg Zápolya Budán jár, fegyvert ragadnak. Zápolya veszi a hírt, nyilsöbensen leindul, a királyt is csak htjából tudósítja!); benn terem, s a székelyeket a Homorod partján Darócz és Homorod-szt-Pál közt megveri, a főnököket, kik közt tekintélyes férfiak álltak, megfogatja, kivégezteti ³⁾... És a székelyföld legnagyobb sérelmére, hol eddig a hűségtelenség bűnébe esettek jószá-gai az atyjafiaakra, de nem fiscusra szálltak ³⁾; a felkeltek jószágait lefoglaltatá ⁴⁾... Azonban míg itt diadalt arat, addig fenn sokat vészit, mert a megholt nádor Perényi helyébe, helyette ellenét Báthori Istvánt tevék be nagy hirtelen.

Ily kisszerű öngyengítéssel foglalkozott a hon, mikor feje felett már látható volt hajszálon a damoklesi kard. Szelim szultán meghalt, helyébe a harczvagyó s Magyarhonra boszus H. Szolymán lépett. E fellépés az udvari pártot méltó aggod-

1) Brutus, Histor. Ltbr. V.

2) Miles, Siebeubürg. Würng-Engel. 10—11. 1.

3) Verböczit, Tripart. P. III. Tit. IV.

s) így adományozta Zápolya az Aporoknak 1621-ben Blaskó (Blási) János és Imre, így Becz Imre szárazpataki jószágát, Eder, Felmerhez 189.1.

lomba ejté. Hogy külsegélyre számíthassanak, a kettős házasságot Ferdinánd főherceg és Anna, királyunk nővére, gyermek királyunk s Mária Ferdinánd nővére közt végképp megkötök, s a kettős sógorság útján Magyarhon kéz alatt Ausztriának II. Lajos kihalása esetére biztosítva lón v).

Az események láthatlan keze csakugyan a dolgok rendébe kap... míg nálunk az öröm és hivalkodás napjai folynak, a török ázsiai háborúból kibontakozik, s a fellépett II. Szolymán, a délpontján álló török birodalom legnagyobb férfia, hódítás vágyát egyenesen felénk irányozza... Nevelte az események előre láthatlanságát a vallásbeli reform még eddig nem is sejdíthető hordereje. Bár 1521-ben Luther ellen Loyola, a jezsuiták alapítója keletkezik, a reformáció árja ragadólag terjedt. A szebeni kereskedők Lipcséből Luther könyveit behordák, s az esztergomi ersek bekeblezési vágya miatt, a százok közt a tan váratlanul harapódzott ¹⁾.

Míg a királyi nászünnepek mellett, a Zápolya ellenében felkarolt nádor, Báthori István, lakadalmát egy hercegasszonyval tartja, s Zápolya anyját temeti: Szabács ostroma foly, s nem soká elesik. A királyt és nádort csak e nagyszerű vesztés volt képes felriasztani, s úgy indultak ki jul. végén Budáról; de azért aug. 29-én Bclgrád is török kézbe esett: s Szolymán Magyarhon kapuját már most tárva látván, ez úttal a király végtelen öröme visszament... Gyanús visszalépés, mely a hazát méltán felrázhatta volna. A király nov. 19-ére Budára országgyűlést hirdet, még pedig a szászokat azon záradékkal hívja mcg; hogy annyi követet küldjenek, mennyit jónak látnak. Fel is gyűltek, a török ellen is intézkedtek, valamint megkoronázták az új királynét... a gyermek H. Lajos átvette a kormányt, megülték lakadalmát... Még ekkor nem lehetet gyanítani, minő idők várnak a magyar nemzetre.

Míg ezek az udvarnál 1521 végén s 1522. elején folynak ³⁾, a vész naponta nő. Erdély segélyért kiált, s a király

¹⁾ Ambr. Simigiam. 1. 12. 13. 1.

²⁾ Ilia, Ortus et Progresus. 21. 1. Jós. Salamon, Stat, Eccl. ev. reformat^o. 2. 1.

³⁾ Okl. Éder, Felnierhez, 167. 1.

febr. 5-én még csak Zápolya lek tüdősével vigasztalja ¹⁾; ki csakugyan még a tél folytán sereggel le is érkezett ²⁾. A harcias Zápolya, bár az ausztriai párt felkapása, s az udvarnáli kijátsztatásai miatt fennől boszúsan távozott, harcra szólítja Erdélyt, s figyelemmel kíséri az ellenség Tótországba tett beü téseit; s midőn látja, hogy a török főerejét Rhodus ellen fordítja, liogy a nádor Belgrádra többé nem gondol, a király pedig Csehországba megy nejét koronáztatni: oct. közepén Zápolya a verestornyon Oláhországba indul... Képviselve volt se regében Erdély minden nemzete, egyedül a szász nemzet jelent meg zsoldosok által ³⁾. Pitesdig nyomultak elő, de a török visszavonta magát... Zápolya Rádult vajdává tette ⁴⁾... S nov. végén visszaérkezett Erdélybe ⁵⁾.

A török csakugyan elvonult, de csak hogy annál nagyobb erővel térjen meg. A hon jobbjai a vész nagyságát megtudták mérni: s az európai udvarokhoz egész serget képző küldöttséget küldtek, sürgetni az Ígért segílyt, miután ők lítették fel a magyart, hogy a török kínálkozó szövetségét el ne fogadja ⁶⁾. Európa udvarait tehát segélyre szólíták, benn készültek; de fájdalom, hiányzott a szervező szellem, Zápolyára bizni pedig mit sem akartak... Miként az állat előérzi a vihart, úgy az emberi kedélyben van valami, mi a válságos időkben izgalommal tölt. Erdélyben ez izgalom már mutatkozott: az oláhok mozogtak, Abrudbányát 1523-ban felprédálták⁶⁾. A szászok pedig Pemfiinger Márk, szebeni királybíró szíves elnézése mellett ⁸⁾, Luther Márton tanát, melynek az udvarnál s Magyarhonban szintén követői voltak ⁹⁾, oly nyíltan kezdék valla-

¹⁾ Archiv, des Vereins. Neue Folge. I. 151. L.

²⁾ Okl. Pray, Epist. Procer. I. 150. 1.

³⁾ Eder, Felmerhez. 160. 1.

⁴⁾ Fessler. VI. 79.

⁵⁾ L. Archiv, d. Vereins. Neue Folge. I. 152—55. 1.

⁶⁾ L. Verhciczi velencei követségét. Új M. Muzeum. 1851. X. füz.

⁷⁾ Kemény, Notit. Cap. Alb. II. 30. 1.

⁸⁾ Pemflinger Orsolya, Mária, Ulászló leánya dajkája alapítá családja szerencséjét. Jászay, Mohács után I. 625.

⁹⁾ Archiv, d. Vereins. N. Folge. II. 127.

ni, hogy Szebenben ¹⁾ Moibán Ambró és Weicb Konrád, Luther két beküldött tanítványa azt nyíltan prédikált: mire a szebeniek papjaikat arra szoriták, hogy az istentiszteletet új szellemben kezdjék; az esztergomi érsek és király parancsainak ellenszegültek; némely falu papját le kezdé rakni. 8 miután ez Magyarhonban sem volt máskép, s Z v v i n g l i zürichi lelkész (1523 jan. 29) Svájcban a Luther tanaiból a határozottabb helvét refonnata vallás szikláját is fellobbantá: a magyarhoni rendek az (1523) ápr. 24-i budai hongyülésben elrendelék, hogy a király, mint katolikus fejedelem, a lutheránusokat fő és vagyonvesztéssel büntetessé²⁾. E korban, melyben a legszebb törvényeket írták, de végre senki nem hajtá, e törvénynek is csak annyi eredménye volt, miszerint, mind a mellett hogy Budán száműzetések történtek s Szebenben a papok elleni gúnyiratok szerzőit líuet Márton szebeni lelkész 1524 jan. 19-kén egyházi átokkal lényegété, s Mild János ot-tani iskola igazgató mint eretnek a káptalan elé állíttatott: nem segíthettek a vesztett ügyön, s aug. 15-érül Szcbent és Bras-sót excommunicatioval kelle fenyegetni, ha a kalmároktól be-csempészett zsoldárokat s kathekeziseket össze nem hordják, s meg nem égetik ³⁾. Fel is állíttatott Szeben piaezán a pellen-gér, s Ráskay Gáspár és Gerendi Miklós leküldött biztosok jelenlétében a tilos könyvek tűzbe is dobattak; azonban a rege szerint a történt, hogy Luther zsoldárát a máglya lángja ma-gasra kapta, s azt az egyik biztos fejéhez csapta ⁴⁾, mi a nép érzületét még tüzezebb hangulatra ragadta; s a reformatio oly sebessen terjedt, hogy 1525. febr. 18-án 8zcben nyíltan kilé-pett, s minden pap és szerzetesnek nyolez napot adott, hogy a várost elhagyja ⁵⁾... Mire Magyarhon a Luther követői meg-égetése elrendelésével felele ⁶⁾.

¹⁾ A szászok az elterjedt török oszporával kezdék adójukat fizetni, miért Szebenbe a király új pénzverdét Aliit. Arch. d. Vereins. Nene Fol-ge. I. 148.

²⁾ Budai 1523-i 64 art.

³⁾ Okl. Jászay, Magy. napj. Mohács után. I. 499. 502.

⁴⁾ Seivert, Ungr. Magazin. IV. 179. Jászay, Mohács után. I. 525.

⁵⁾ Miles, Sieb. Wüing-Engel ez évhez.

⁶⁾ 1625-i Rákosi gyűlés 4 art. 4 §-n.

alatt a vész előérzete mindinkább harapódzott, mert a miniszterek, folyvást külhatalmaktól várták a sült galambot.

Zápolya Uppánál állt, s innen Erdély nemzeteit 1525 újévére azon megjegyzéssel hívja Tordára, hogy a közelgő veszedelemről fognak tanácskozni¹⁾). ideje is volt, mert a török már Szerényt is bevette s roppant készüléket tett. Hogy a kormány is lendítsen valamit, (1525) máj. 10-re a Rákosra hongytilést hirdet. A nemesség fegyveresen jelent meg, miért az Önzéssel vádolt főpapok és főurak a gyűlésbe nem mertek megjelenni. Verbőezi a dolgok élére lép. A király fegyverök letévére szólítja fel őket, de Verbőczi elnöklete alatt kimondják, hogy azt joguk van oldalukat! tartani... Heves megtámadások keletkeznek... Egy nap hatvan, másnap százhusz nemes rohant kérvénnyel a királyra: világi kormányt követeltek, kérték az udvarból az idegenek eltávolítását, fenyegetődzve, hogy különben kiverik; kérték végre, hogy azokat, kik rősz pénzzel áraszták el a hont, a király törvény elébe állíttassa... Hasztalan minden fellépés, mert a papi miniszterek a király» kezeit megköték; de miután a főurak is a nemesek táborához csatlakoztak, kénytelen volt a király máj. 18-án a Rákosra jöni, hol most fennebbi kérésük mellé még Erdély törvényei megtartását is hozzá csatolák²⁾). A gyűlés zajongását képzelni lehet: a nemzet jogai alapján nem szűnt meg követelni; de a király feleletét addig búzák halaszták, hogy a felingerült nemzet jún. 24-ére Hatvanra új országgyűlést határza, melyre a felső magyarhoni megyék minden nemeseit fegyverrel, a töröktől fenyegetett alsó részeket és Erdélyt csak követek általi megjelenésre szollították fel³⁾, addig pedig a papok tizedét betiltván, a legnagyobb elégületlenséggel oszlának szét⁴⁾. Eloszlottak, de nem mindnyájan, s midőn a király a hatvani gyűlést betiltó parancsát kiadta s a gyűlés kívánságára elfogott kincstárnokot kieresztő: a hátramaradt nemesi hajdúk Bu-

1) Kovácsom, Árpádia. III. 59. 80.

2) L. e gyűlés naplóját, Kpistolse Procer. I. 395. 1.

3) Árpádia. III. 15.

4) Horváth István, Tud. gyűjtemény. 833. II. 113. 1.

dara rontottak, s a kincstárnok, Szerencsés házát feldúdák, fel a zsidókét, azon kor bankáraiét; s még tovább dúltak volna, ha Zápolya fegyveres népével közbe nem lép...

Eljövén a hatvani gyűlés napja, a nemesség csakugyan megjelent; a királyt is felszólíták az odamenetelre, s az jul. 3-án meg is érkezett. Verbőczy vivé a szót, az udvart keményen vádolá, s az ország nevében a bűnös főhivatalnokok letétetését követeli. A vádlottak is jelen lévén, a király bár hosszason habozott, végre is, Zápolya folyvást a király háta megett állván, a nádor félretételét vele kimondaták; s helyébe mintegy a democrata irány győzelme jeléül az egyszerű nemest, az alsó tábla elnökét, Verbőczy Istvánt, az alkotmányos szabadság tűznyelvű szónokát, a középosztály bálványozott kegyenezét választák nádornak; mi által a Zápolya párt győzelemre vergődvén, a gyűlés diadallal eloszlott¹⁾.

A nagyok igája megtörve látszott, vérmes remények keltek a haza jobb jövője felől. De késő volt már, mert 152(5 kora tavaszán világos lőn az eddigi borongó sejtemény, hogy II. Szolymán császár csakugyan elhatározta Magyarországot megtámadni, s megjöött a hír, hogy ázsiai és európai sargei árját felénk indítá. Távolság sem sejté a nemzet, minő örvény szélén áll, s a helyett, hogy az óriási vész ellenében hasonló mérvű mentőszerekről gondolkoztak volna, hasztalan párttisákra forgácsolák a nemzet erejét. A gyűlölet és boszu politikájától zaklatott exnádor, Báthori, minden erejét megfeszíté vesztett hatalma visszanyerésére, mit csak Zápolya és Verbőczy megbuktatásával érhetett el. Ellenpártot szervezett tehát, magát az alnemesség karjaiba veté. Zápolyáékat az udvari párttali szövetkezéssel gyanúsítva, minden áron népszerűtlenné kívánta tenni. Míg Zápolya Erdélyt hadra készíti, s husvét előtt Enyeden tartományi gyűléssel foglalkozik, hol az egyháziak és világiak részéről fejenkénti felülést szavaztat meg, úgy, hogy még a papságból is csak minden két templom mellett egy pap maradjon²⁾: addig a sánta Báthori Kecskeméten

¹⁾ Csengeri Budapesti Szemléje. I. 170 — 185.

²⁾ Arpadia III. 60,

sántikál, ellenpártot szervez, a kalandosok társaságához fordul) azokat részére vonja, felfegyverzi. így nyílik meg az ápr 24-ére hirdetett országgyűlés. A kalandosok, kiket itt méltóbban nevezhetnénk kolontosoknak, fellépnek, míg Verböczi Selymeczre jár a vallásos nyomás zavarai lecsilapítására, magoknak állást vesznek, s mikor a csak kevéssel az előtt bálványzott nádor visszaérkezett., ott találta ügyét, hogy ápr. 27-én hivatalából elmozdíták, s élete is annyira kockára vetetett, hogy még az nap Bndát titkon elhagyá. Erdély felé vette útját, még elég jókor, hogy magát a vészből kirántsa, mert a következett éjjelen a kalandorok házát megrohanták... Szomorú példája a népkegy változóságának... Az aristocraticus irány újra hatalomra vergődött, Báthori másnap ismét nádorrá lett. Zápolyát is csak azon ügyessége menté meg, hogy megnyitván kövér erszényét, a népfőnököket megvesztegette; de mégis oda vitte a dolgot, hogy száz nemeset neveztek ki a kormánytanácsba, kik többire az ő pártján álltak; s a gyűlést oda hangolta, hogy a kincstár üressége szóba jövén, az ország jövedelmeit elnyelő nagyok s tözsérek ellen zajosan kikeltek

Hasztalan ez is, mert az udvari párt ismét oly hatalmasá lett, hogy a száz nemes befolyása megtört, s Zápolya oda ingereltetett, hogy az udvart ott hagyá, Erdélybe sietett.

Szomorú helyzet ily nagy vész előestéjén... Háború előtt álltak... s a hon jövedelmeit a Fuggerek *), Thurzók, görög és zsidó tözsérek húzták, vonták, kiket más valláson lévén, uzoráikért még csak a pápai átok sem sújthatott; aranyban úsztak az idegenek, s a magyarok királya asztalánál pár dénaron vett késsel ettek, s naponként hozták a király négy gyertyáját, a tentát üvegenként, a pecsétviaszat rudanként, a puskaport mázsánként, a golyót egy ezerenként veddegelték ³⁾. A templomi ékességek pénzzé vcrtésében járt a király, ki pár év

¹⁾ A gyűlés naplóját, Pray, Epist. Procer. I. 410.

²⁾ A Fuggerek Erdély sóbányáit is tárták. A fukar szét tölek szárazmatztaják. 1535-bcn nemesíti őket meg Ferdinánd. Tud. gyűjt. 1837. II. 08. I.

³⁾ L. egy költség kimutatást, mely a mohácsi vész nap előtti piuküst után kezdődik. Engl, Monumouta Hungarica. 187. 1.

előtt egy sólyomért 40.000 aranyot adott; az oltárokat akará meg fosztani a haza, melynek főpapjai, főurai királyi udvart tartva dőzsölének...

Így álltak a dolgok Magyarhonban, mikor Szolymán 200,000 emberrel, 200 ágyúval, melyek után 3000 teve hozta a lóport és golyót, elényomult. Egész xerxesi had, európai s ázsiai Törökország jön a maroknyi magyar ellen, mely ha ön-maga közt meg nem lett volna basonolva, jó kormányzás mellett még sokáig ellent tud vala állani. Szomorú korszaka nemzetünknek, mely Mátyás király halála óta vesztére rohant. Mert mi minket végpusztulással fenyegetett, az nem a Szolymán tábora, hanem ön magunk keblében forrt. A főnemesség és főpapság, mely Mátyás ellen hasztalanul küzdött, halálával a hatalmat önző kezére kérté, s azt önkénye szerint bítangoló... A királyi méltóság árnyékká lőn... A nép lábbal tapodtatott, míg Dózsa zászlója alatt lovak patkója alá került... Dózsa bukta után a közép nemesség nyomására került a sor, ez is sorba veri magát, s hogy a felébredt király mellette akart nyilatkozni, azt letartóztatják, a közvéleményt Verbőcziben számúzik... Nép, középosztály, főnemesség, király, a magyar nemzeti lét négy phalanxa, mindcnik egy egy had volt egymás ellenében¹⁾, most a vész idején egyik sem akarta a másikat segíteni. Ezt nyertük királyainkkal, kiknek Báthori kívánsága szerint üstökét markunkban tarthatók. A Tolnára rendelt tábor nem gyűlt: véreskard hordozáshoz, mint végveszély jeléhez folyamodtak. A király, ki azért Budán folyvást délig aludt ²⁾, parancsái, hogy a nádor a török ellen menjen s azt tartsa fel, míg a sereg egybegyül: de a megbántott nemesség nem akará a gyűlölt s különben is beteges nádort követni; azon jogára hivatkozva, hogy őket királyuk vezesse a harciba, visszatértek a nélkül, hogy törököt láttak volna... Iszonyú jelenetek!

Jún. 30-án a török már átlépte a Szávát, s Péterváradot

¹⁾ Szalárdi János Siralmas magyar krónikája, rost, 1862. 11. 1.

²⁾ Engel, Geschichte. 111. h. II. Abth. 289. 1.

ostromolta. Júliusban már ég, pusztul az alvidék. Zápolya hirtelen Medgyesre tartományi gyűlést ki össze, hol a felkelést, indulást kimondják, a szászokkal 5000 lovast szavaztat meg; összevont sergével Szászsebesről aug. elején megindul, saug. 10-ére Kolozsvárhoz rendelt sergekkel menne ¹⁾, de nem tudja hová, mert le Oláhország s fel Tolna felé csaknem ugyanazon időben rendelők, s végre is Bácsi György titoknokát futtatá megkérdeni, hogy már mit tegyen. Végül is Tolnának indul, hová egyébaránt a király is csak aug. 6-kán érkezett, s a magyarhoni nemesség is csak azután szállingózott; annyira, hogy a királyi gyalogság mellett mondhatni csak 1500 lengyel s 1200 pápai zsoldos álla... Azonban megérkezik Zápolya György, vajdánk testvére szép sergével, meg Báthori István nádor a nemességgel; de még hátra Horvátország felől Frangepán Kristóf 15,000 emberrel, Zápolya János vajdánk 40,000 erdélyivel. Hogy hamarabb nem gyűltek, az a hanyag s viszálkodó kormány hibája; nem alant, hanem fenn volt a baj, mi a szervezésnél is mindjárt elő áll. A fővezérség felett meg nem egyezhetvén, a hadviselés törvényei ellenére kettőt neveztek, egy főpapot és egy világi fourat: Tömöri Pált kalocsai érseket, s Zápolyát a főnemesség részéről, úgy, hogy megérkeztéig testvére György képviselje; ld bár e megtiszteltetését még nem tudá, már átírt, hogy várják be táborát ²⁾. Frangepán Kristóf szintén erre kérte őket; a király is halasztásra szavaz; nem, Tömöri és Báthori vesztére rohan. Ugyanazon Tömöri, ki a székelyeket (1506) megveré, ki azóta katonából barát, barátból ersek lett, hogy a bekövetkehető dicsőség babéraiban mással ne osztozzék, aug. 14-én Mohács-hoz vonja a tábort, s 20,000 emberrel 200,000 török, s 80 ágyúval 200 ágyú ellen csatára készül... Roppant hazafi btin, mikor a csehek és morvák már Fejérvárnál, Frangepán a Drávanál, az erdélyiek Szegednél jönnek, s Zápolya, hogy a fővezérséget átvegye, könnyű kocsiban siet a királyhoz.

¹⁾ Árkádia. III. 61.

²⁾ Wolf de Bethlen I. 10—18. 1. Szalárdi, Siralmas krónikája 12. 1.

³⁾ Istvánfi, Histor. Libr. VIII.

Aug. 29-én, János fővétele napján, egy szerdanapon, ott állt szemben a magyar és török sereg Mohácsnál a Duna jobb partján. Itt II. Lajos ott Szolymáa, itt Tömöri ott Ibrahim rumeliai basa, ki a sergek élén áll. Reggeltől délutánig állt kifárasztólag a magyar fegyverzetében, mert a török, ki útja fáradalmait pihente, nem mozdult; délutáni három óraker mutatkozott első ágyúja. Tomori erre dobott ütött, s megkezdte a végzetes csatát. A magyar három hadtestben nyomult előre: a jobb szárnyon Tomori van, s ő az első, ki előre törve, rohamot intéz; s csak későre veszi észre, hogy a két felé nyílt török sorok megett 150 öreg ágyú tüzébe rohant¹⁾. A halál torkát magok előtt látva, megfordulnak, s visszajönnek a Duna partján veszteg maradt táborhoz. De Szolymán előnyomni... Tomori s a magyar tábor hősileg fogadja... Pokoli ágyú s aprófegyvertűz kezdődik, felvillan a kardok özöne; a török egész táborát mozgásba hozza: s indul a véres roham, mit a magyarok vitézül másfél óráig feltartanak. Ekkor megkerüli őket a török, a két tüzet tovább nem állhatják, s rövid másfélóra alatt a csata elvult döntve... A rend megbomlott... Tömöri elesett... A sereg futna, a 21 éves ifjú király menekülne, de a Csele pataka iszapjában leli halálát *)... Az egyenletlen tábor mégis oly csatát vitt, hogy vérpatak s holtak halmai boríták el a tért, s az Öldöklésben kifáradt törökség vérmunkájának az éj és zápor vette határt; a szultán éjfélig maradt lóháton, népe ott fogta reggelig kantárszárát, nem tudva hol a győzelem... Másnap a gyásztéren, hol egy király, két vezér, Tömöri és Zápolya György mellett öt püspök, 600 főnemes, 13,000 ember, 80 ágyú feküdt s lefordított zászlaink erdeje lengett: Szolymán arany trónt emeltetett magának, s mi még a csatamezőn vagy futásban kézre került, kétezer magyarnak, főurnak és pórnak tróna előtt fejét véteté. Az örök búsemlékű János fővétele napján a magyar nemzet feje, dicsősége porba

¹⁾ Török kútfők után. Hagy. Történelmi. Tár. l'eat. 1855. I. 131. 1. Az iitköetet hadtudományi szempontból leírta Kis Károly. L. Magyar. Orv. és Természettv. VI. (1845) gyűlése munkálatai közt.

²⁾ V király holtestét Zápolya J. a Csele iszapjából kivéttve eltemette-ti Fejérvártt pompával. Nemz. Társalkodó 1840. I. 2. sz.

Imiit. Budán nem ült több magyar király, s a Mohács terén más nap új trón és pogányság kezdé meg gyászos uralmát. Magyarország szent földé a török lova tiprása alá került.

De vessünk fátyolt a nagy nemzeti romlás sírjára. Ne vádoljunk senkit, nagyobb romlás ez, mintsem egyes idézhette volna elé. Elpuhult volt a kor, dobzódás volt a kor gyönyöre; tetőtől talpig érő arany ezüst páncélban s nem karának aczélában bízott többé a magyar; lószerekre volt rakva—mondja a török író—Magyarország vagyona, kupákkal, csudaszép poharakkal, arany és drágaköves karddal jött vala oltalmazni a hazát¹⁾, melyet vassal s sátrak alatt férfias öntartással szereztek s terjesztettek az ösök...

Így verte meg egykor Hannibál Róma nemcsseit Cannainál s szedeté az elhullott elpuhultak ujjairól véka számra a gyűrűt... A főpapság s főnemesség egyfelé, a nép és köznemesség másfelé hajlott, csak is Erdély a kis nemesség hazája küzdött. függetlenségért²⁾...

16. §.

Utószavak.

Nemzeti életünk nagyszerű tragoediája egy felvonásának ismét végére értünk.

Nemzeti létünk Mohácsnál nagy vereséget szenvedett. A hazafi történész e ponton eddig fájdalmában elnémult, a zsoldos író abba járt, hogy kétségbe ejtsen, a papi történészek halotti predikációkat tartottak felettünk.

Azt akarták elhítenni, hogy a nemzetet temette el Mohács, holott csak az olygarchia bukott meg. Papság és főnemesség egymágára képesnek hitte magát a haza megmentésére; az innen keletkezett versengés, erőnk túlbecsülése, szövetsége-

¹⁾ A m. Acad. Történelmi Tár. I. 130. 1.

²⁾ A mohácsi romlás okáról többen írtak már. L. Kemény Zsigmond szép értekezését, Nemz. Társaik. 1838. I. II. sat. sz. Istvánfi iskolája Zápolya késésének rójjá fel az egészét. L. Tud. gyűjtemény 1832. V. 59. sat. 1. Bethlen Farkas s időnkben Horváth István e szűknézetű s nemzeti büszkeségünket sértő egyoldalúságot megtámadák. L. Tud. gyűjt, 1833. II, 108. sat. 1.

seinkbeni túlbizakodásunk, de nem a köznemzet elerőtlenedése idézte e gyásznapot elő.

Eddigi történéseink folyvást feledék, hogy e hazában nép polgárság és köznemesség maradt még fenn, egy nemzet, mely a föld legszebben, legerőteljesebben idomított nemzetei sorába tartozik, egy nép, melyet a szolgaság nem aljasított el, polgárság, melyet a kereskedés még nem tett világpolgárrá, köznépszépcsősztály, mely paradicsomi ártatlanságban szántogató ősei barázdáit, túrva, de soha le nem mondvá.

Igaz, hogy igába esett a nemzet, de addig száz csatát, száz győzelmet vívott. Fegyvere tiszteletben maradt. Államszerkezetében ezer csirája vala elvetve az újjászületésnek.

Szt. István alatt pogányból kereszténynyé lettünk.

Angliával egyszerre lettünk alkotmányossá.

A lovagkorban Nagy Lajos alatt világbirodalmat alkottunk. Iparunk kereskedelmünk Afrikáig kihatott.

Mátyás nyomdát elébb állita, mint Hécs és Anglia. S alatta Erdélyben Sodalitas septem castrensis czim alatt tudományos társaság működött.

A reformationnak, az eszmeforradalmak e legnagyobbikának II. Lajos alatt már kaput nyitánk... Minden kor eszméjét felfogtuk, küzdünk érte; bele játszódtunk Európa illetőleg az emberiség történetébe.

Még a kis Erdély is megtette magát. Államot alkot!, melyben a szász nemzet a mai Svájcot, a székely a legszabadabb francziát a baskokat, a magyar a legsolidabb jövőjű nemzetet az angolt képviselte; s a bárom nemzetet egy foederatio kötö egybe, mely Északamerikára emlékeztet. Politikánk mérsékelt, öntudatos volt, bár mely nemzetnek dicsőségére válnék. Vallásos türelmünk páratlan a világtörténelemben... Még maga Erdély is megmutató, hogy európai színvonalról dolgozott be a köz haladás nagy munkájára.

Különös felfogásnak tetszhetik azok előtt, kiknek örömet szerez az, hogy voltak emberek, kik herostratusi gyönyört lettek abban, hogy a lefolyt időktől minden szépet és jót megtagadtak, s bámultak egy Edert, ki Mátyás s a reá következő királyok művelődési történetét úgy állította össze, hogy azt méltóbban nevezhetjük hibánk lajstromának, míveletlenségünk

búvárlatának¹⁾. Oly írók után ismertek sokan, kik inkább államügyészek voltak mint történészeink; kik azon tant pengették folyvást, hogy az aristocrát alkotmányos magyar birodalmat, a bevándorlód s máig is egyszerit jó, de közlékeny - leien polgárokból álló maroknyi szász nemzet civilisálta: mintha a bujdosó Ceres kis fáklyájának világra ható fénye meséjének álmába akarták volna ringatni, c jámbor népet, mely addig volt boldog, míg a diplomatiát vezető magyar nemzetre méltánylatlalt tekintett.

Bár mit mondjanak, a magyar birodalom meglehetősen lépést tartott Európával azon időben. S ha Mátyásra Mátyások következnek, az akkor fejlődő franezia és angol irodalommal szintén lépést tarthatánk. Hogy a nagy király halálával hanyatlásnak indultunk, hogy harminczhat év alatt Mohács bekövetkezett: az nem egyedül a nemzet hibája, hanem az első inkább az átmenti idők rohamának, az utolsó inkább Európa szunyadozó diplomatájának felrovanó.

Azon korszakot a hanyatló papi kormányzatnak a fellépő világiakkal! küzdelme tölti be. A papság volt e korig az állam legszilárdabb oszlopa, ők képviselték a magasabb mivelttséget, ők a nemzetek szellemi nagyságát. S hogy a magyar papság, nemzeti intézményeink ez egyik sarkoszlopa, a világosodó korszellem rohama ellen mennyire volt vértelve, azt a reformatio könnyű győzelme tanúsítja²⁾.

Mennyire puhult vala el az elgazdagodott olygarehia, Mohácsnál szintén jellemeztem³⁾. S talán eléggé sejtetém, hogy nemzeti létünk mily két porladozó támoszlopa várt helyettesítésre e válságos időben, melyben az akkori világ legnagyobb katonai hatalma, a magyarra más félszázadig rohamra rohamai szervezett.

Mintegy coloss állt a magyar birodalom kelet fejletlen néptengerében. S őseink, kik a kereszténység hőseinek képzelték magokat, nem is álmodtak arról, hogy a diplomatia elnézze, hogy délkeleti Európa a míveletlenség holttenegere szerepére kárhoztattassék. Nem hitték, hogy a nagy kormányfér-

¹⁾ Léssda főlebb 112. l.

²⁾ L, felébb 123. l. ³⁾ Léssd 80. l.

fiák, egy VIII. Henrik angol, egy I. Ferencz francia király és V. Károly császár összedugott kézzel nézzék az európai sulyegyen feldúlását, s be ne lássák, hogy a magyar birodalom bukása, a töröknek lesz felemelkedése, s Európa e nevezetes részének századokra terjedő sülyedésének lesz forrásává.

A magyar letiportatott, s most már fő a diplomatia feje, hogy ide népet, nemzetet teremtsen, mely a sulyegyent ismét helyre állítsa. Egy perez elmulasztása századok gondját vévé igénybe...

Cserben hagyták a magyart, mert tán kelletinél erősebbnek gondolák. Mindegy a nagy történeti botlás meg esett. S a magyarnak századok kellének, hogy megmutassa, hogy azon kor csak fiatalkora volt, s hogy a vész melynek oda dobák, még használt, mert legalább nem puhult el, nem vénült el, mint Európa annyi nemzetei.

Elhagyatott — tán hogy bebizonyítsa, mikép Jónás és a czethhal regéje lefolyhatott; hogy gyanittassa, mikép egy szellemerős nemzet elnyomása puszkaporos tonnák közti ttízjáték; s elnyelni akarása azt idézi elő, mint mikor az óriáskígyó oroszlánt nyel el, s túlterhelten a leggyávább kalandvádasznak is áldozatjául kéntelen magát oda engedni.

Elnyelt a pogány, de nem számított a történést az azon regéjére, mely azt tartja, hogy miként az egyes embereknek a száz év, úgy szabatott ki a nemzeteknek ezer év; de azon hozzáadással, hogy csak az vész el, mely ez idő alatt nem regenerálja magát. Nem számított arra, hogy a magyar, Európa ez utolsó bevándorolt nemzete acclimatizálni sietett magát, nem tette ki magát annak, minek a később Spanyolországba jött mórok, hogy magát visszafizesse, nem, mint a török a damoclesi kard örök halálfélelmének. Európaivá lett.

A nemzet, mely ennyi vihar közt is ily politikát követett, méltán vonja magát a Európa figyelmét, annak birodalmi s európai szerepe van még a végzet kegyéből.

Egy ily nemzetet Mohács, nem temethetett el.